

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1942**

50 öre

Fotografera
med

kostar det att få fotografera på Skansen hela året. Där har Ni så många tacksamma motiv av de mest skilda slag samlade, som på ingen annan plats. Lös ett tillståndskort.

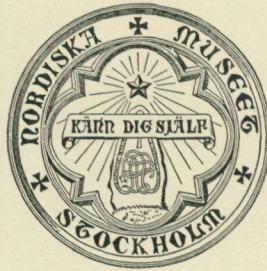
Titta in till oss, om Ni vill på ett ställe kunna köpa

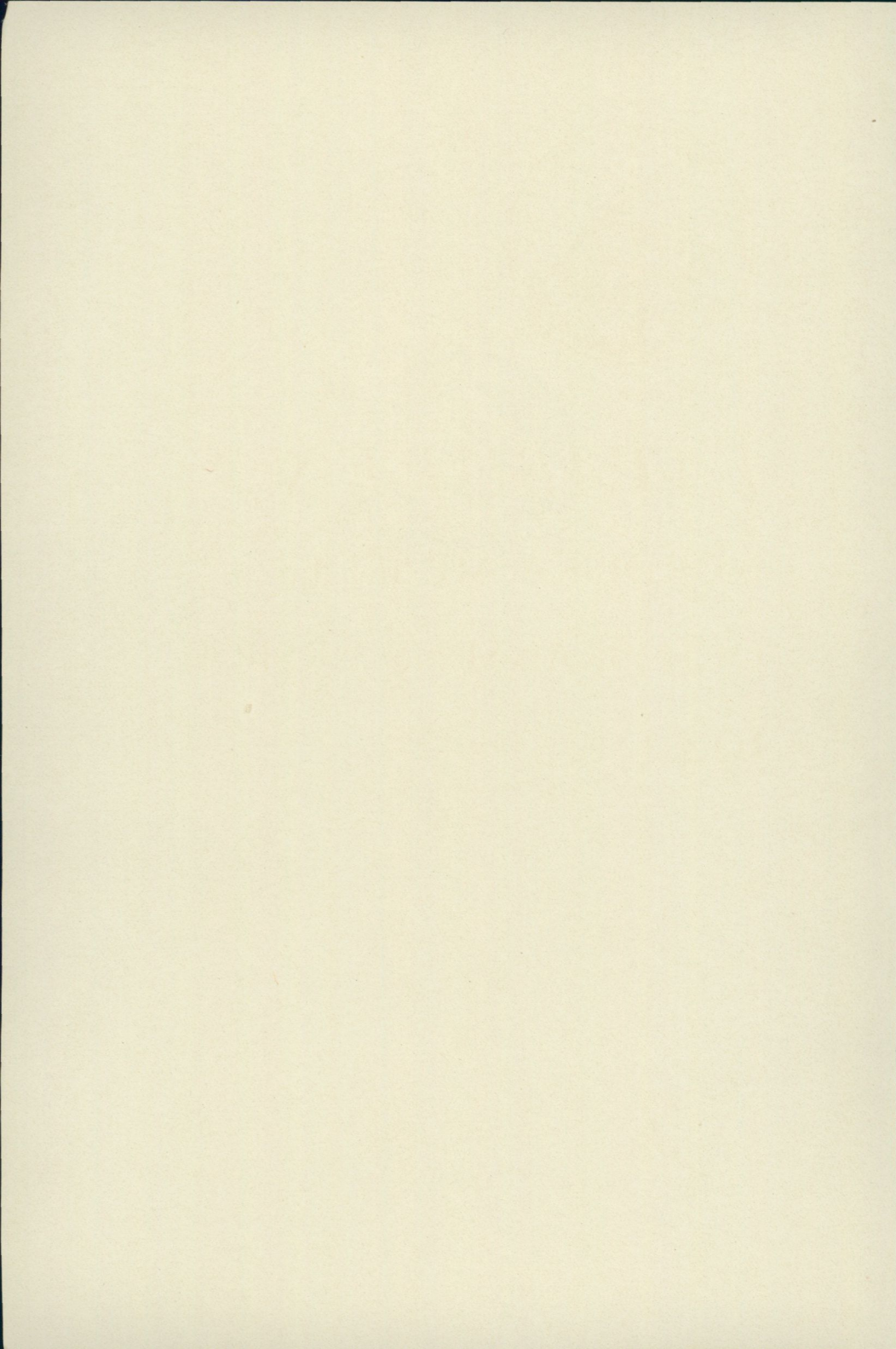
"allt fotografiskt"

EDV. NERLIEN A.-B.

KUNGSGATAN 19

STOCKHOLM

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1942

Redaktion:

SIGURD WALLIN · GÖSTA BERG · SIGFRID SVENSSON

Omslaget: Studenterna fira valborgsmässoafton på Skansen. Foto Folke Carlsson.

*Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1942
Djuptrycksplanscher från Nordisk Rotogravyr*

INNEHÅLL

SVANTE SVÄRDSTRÖM, En julitasommar	7
ALBERT NILSSON, Folklivsfilm	33
MARSHALL LAGERQUIST, Åkerö eller Paris?	51
RAGNHILD BJRERGAARD, En middelaldersk stol fra Hallingdal	73
GÖSTA VON SCHOULTZ, Möbelsnickeriet i Lindome	81
EMILIE DEMANT HATT, Johan Turi og hvordan Bogen "Muittalus Samid birra" blev til	97
ARVID BÄCKSTRÖM, "Låt dina portar upp..."	109
ANDREAS LINDBLOM, Nordiska museet som forskningsinstitution och folkbildningsanstalt	129
BENGT BENGTTSSON, Utställningar 1941	135
SIGFRID SVENSSON, Jakt och Bondens hushåll	151
GUNNEL HAZELIUS-BERG, Den Lilliehöökiska pällen	163
GÖSTA BERG, Carl Härlemans spannmålsprovare	179
Från landskapsmuseer och hembygdsgårdar	185
Märkliga nyförvärv:	
MARSHALL LAGERQUIST, Pontus De la Gardies ur	191
GUNNEL HAZELIUS-BERG, Kofta och stubb från rokokotiden	194
ANNA-MAJA NYLÉN, Den Lilienbergska spetssamlingen	196

BRYNOLF HELLNER, Dörröverstycken från 1736	206
ERNFRID JÄFVERT, Pumpssydd brudsko från Malung	208
Nordiska museet och Skansen under 1941:	
Löjtnant Arthur Bäckströms donation	211
Allmogeavdelningen	213
Högreståndsavdelningen	216
Skansen	221
Tyresö	230
Arkivet, biblioteket, undervisningsavdelningen, Hallwylska professuren och Institutet för folklivsforskning, musik- sällskapet	231
Fältarbeten	236
Förvaltning m. m.	240
Meddelande ang. styrelse- och revisionsberättelse för år 1941	250
Förteckning över personer och institutioner som 1941 lämnat gåvor till Nordiska museet och Skansen	255

EN JULITASOMMAR

av Svante Svärström

En ung uppsalastudent hade i maj 1928 under ett kort uppehåll i vårfirandet på Västmanlands-Dala nation fått del av en äldre nationskamrats förtroendefulla råd beträffande den närmaste framtiden och skymtade med anledning härav sin första kondition. Ungdomligt överdåd lämnade ej plats för eftertanke, ej heller fanns något tvivel om den personliga förmågan, ehuru kvalifikationerna knappast kunde anses som betydande. De utgjorde några terminers vistelse vid akademien med ett nyss undfånget laus i ämnet konsthistoria med konstteori för professor Hahr, vartill kom en så gott som samtidigt med vårbalen genomförd tillfällig dekorerings av de ärevärdiga väggarna i nationens högtidssal, det hela onekligen en djärv kombination av teori och praktik.

Men djärvhet var också vad som krävdes för att våga språnget ut i det okända.

Den förelagda uppgiften gällde ett vikariat på Julita gård i Södermanland, där man som bäst var i färd med att bygga och inreda ett kulturhistoriskt museum. Arbetet stod under beskydd av Nordiska museet och förutsatte en museal samaritkurs av blixtkaraktär på denna institution. De erforderliga färdigheterna skulle inhämtas under överinseende av institutionens tjänstemän, som därefter ägde att avgöra, om man kunde anses lämplig för uppdraget. Villkoret för att överhuvud få provtjänstgöra hade en förbryllande tilläggs klausul.

Man måste kunna kopiera tapeter.

I själva verket var detta ett kompetenskrav, som utgått direkt från Julita, och som tydligen stäckt tidigare tillfrågade yngre akademiker.

Ett besök på museet blev avgörande. Låt vara att handhavandet av färgstoffer, terpentin och olja ej ingått i den konstvetenskapliga undervisningen i Uppsala. Här fanns emellertid räddaren i den stora institutionens källarvåning, museets egen skicklige yrkesmålare, överseende med okunnigheten hos en ung museiadept, som nu under några ljushyllta sommarkvällar blev ordentligt övertygad om sin inkompetens, men icke desto mindre kunde bibringas åtminstone de elementära grunderna i tapetmåleriets och kopierandets svåra konst. Med den mest taktfulla förståelse från läromästarens sida korrigerades de första trevande försöken, som ägde rum sent på eftermiddagarna. Den egentliga arbetsdagen måste ägnas åt en första orientering i museets samlingar och kulturhistoriska byggnader på Skansen.

Den 16 juni ägde avresan från Stockholm och ankomsten till Julita rum. I bagaget ingingo bl. a. två kopierade tapetväder, prov på en nyförvärvad färdighet, som skulle komma till användning vid inredningsarbetet i det nya museet. Den ena med mönster i stadig svensk bondrokoko, den andra med de mest livfulla fransyska blomsterslingor, hämtade från en originaltapet på Sjöholm, det Lewenhauptska godset i närheten av Katrineholm, ett av granngodsen till Julita.

Mötet på Katrineholms station med de hittills på Julita verk samma unga museimännen utmärkte sig knappast för någon påfallande hjärtlighet från deras sida. Det var några utomordentligt dystra ansikten, som småningom framträdde i folkvimlet på perrongen denna regntunga högsommardag, och som med alla tecken till ett endast med svårighet tillkämpat sinneslugn hälsade välkommen.

Förklaringen till den dystra stämningen gavs omedelbart före embarkeringen i den stora sjusitsiga privatbilen, som på ett förmånligt sätt skilde sig från mängden av mera anspråkslösa hjuldon på platsen framför stationen. Den nykomne fördes runt

Arthur Bäckström i skrivrummet, Julita gård. Foto 1936.

bilen och ställdes framför en ny sida av verkligheten. Lika blank och välvårdad som den långa spolförmiga Buicken tett sig från perrongen, lika härjad framträdde den härifrån. Stänkskärmen med fotbrädan var hopknycklad och släpade i marken, kåporna på hjulaxlarna inslagna och lackeringen på dörrarna delvis bortskrapad med den nakna stålplåten här och var synlig i stora skorviga fläckar.

En rysning genombälvade den lilla församlingen, som för första gången var ense i sin känsloreaktion. Situationen förbättrades ej genom den sakliga redogörelsen, som till fullo klarade förutsättningen och den reella innebörden av olyckan.

Herren till Julita var bortrest på några dagar, och man hade med anledning härav fått idén att möta den nye kamraten i godsets stolthet, den sjusitsiga, som endast brukade tagas i anspråk vid särskilt högtidliga tillfällen. Den initiativrike upphovsmannen till denna moraliskt sett synnerligen tvivelaktiga handling hade i sin egenskap av framstående och mångårig bilförare själv tagit hand om ratten. Det framgick av fortsättningen att bilen i närheten av Bie av någon outgrundlig anledning själv tagit befälet och tvingat den vanmäktige föraren att bakifrån köra på en stor tung landsvägsbuss. Om anledningen till olyckan gjorde sig olika meningar gällande, men i en sak var man överens. Man hade grundad anledning att hysa en viss oro inför arten av den reaktion, som bilens ägare skulle ådagalägga, huru skonsamt han än meddelades den timade händelsen.

Den två och en halv mil långa återfärden till godset blev knappast den triumffärd, som upphovsmännen räknat med. Men nykomlingen, som påpassligt placerats i baksätet med order att under färden se väl till det rep, med vilket stänkskärmen fått sitt provisoriska första förband, sökte på bästa sätt göra bruk av sina sinnen.

Det var ett vackert och omväxlande landskap, denna nord-

Upp till: Uppvaktning för Arthur Bäckström 1936. Ned till: Gäster på Julita vid Arthur Bäckströms 75-årsdag den 21 augusti 1936.

västliga del av Södermanland, den av Johan Gabriel Oxenstier-
na besjungna.

Den första åkerbruksbygden försvann snart ur sikte, och i
fortsättningen passerade vägen låga skogsmarker, där här och
var utmed vägkanten grustag vittnade om närvaron av en rull-
stensås. Ungefär halvvägs gjordes uppehåll vid Bie, "badorten
mitt i skogen", mindre för kulturhistorisk observans av denna
sedermera genom Sigurd Wallin så träffsäkert analyserade sur-
brunnsort, än för att på platsen ånyo genomgå alla med bilkol-
lisionen samverkande omständigheter. Men resan fortsattes och
snart skymtade vita herrgårdsbyggnader, tecken på att målet
närmade sig. Där var Äs stilfulla 1700-talsanläggning med sin
backiga uppfartsväg och åldriga allé i skygd av Viksbergets
skrovliga västslutning, förnämt tillbakadragen från stora lands-
vägen, och strax därefter Fogelsta med manbyggnad i typisk
Langletstil från 1880-talet, tätt invid vägen, kransad av en
mörkgrön granrishäck. Den väldiga ladugårdslängan på mot-
satta sidan vittnade om den rationella boskapskötsel, som här
bedrevs, och unga kvinnliga lantbrukselever i brokiga overalls
rörde sig målmedvetet bland ekonomibyggnaderna.

Man befann sig plötsligt mitt uppe i den bördigaste delen
av Julitabygden. Den långsträckt sjön Öljaren avgränsade syn-
randen, susande sädesfält och lummiga björkar utgjorde hu-
vudbeståndsdelen i detta nya landskap, som syntes vara ett kon-
centrat av det väna Södermanland. Det lilla lanternin prydda
kyrktornet kunde endast med svårighet göra sig påmint i den
antågande parkgrönskan från Gimmerstahället. En björkhage
med skyhöga, pelarlika stammar och gråvit näver kom i sikte
och ljusspelet mellan stammarna gav marken samma skymnings-
dunkla yppighet, som Edvard Bergh sökt att fånga på sina
sörmlandstavlor.

Ett par stenpelare markerade gränsen för Julita gårds mark
och efter några korta, slingrande utförlöpor mörknade det över
vägen, från vars båda sidor mäktiga lindkronor knäppte sig
samman över den sista raksträckan fram till den vita entrén.
En med järnräcke försedd mur på vänstra sidan bidrog till att

rikta uppmärksamheten på uppfarten till själva gården och landsvägen till Örebro behagade göra en tvär gir åt höger framför den vidöppna gallergrinden, varigenom man fick intrycket, att just här tog stora landsvägen slut.

Den korta uppsvingen till Julita gård med sin lätta touche av parkgrönska och insjövatten tog för ett ögonblick uppmärksamheten i anspråk, och anblicken av själva gårdsanläggningen kom både överraskande och effektiv. Det föreföll som om arkitekten medvetet strävat efter att i det längsta hålla åskådaren i okunnighet om vad som fanns gömt innanför det lumiga lövträdsbeståndet.

Där låg nu Julita gård med sin skimrande vita mangårdsfasad i tre våningar, sitt låga takfall och sina massiva flygelbyggnader, vilkas fasadarkitektur gav tanken flykt till långt sydligare nejder än Julitas. Över varje fönster kupade sig en markis, och hela gården tycktes betrakta nykomlingen under halvt tillslutna ögonlock.

De båda dagarna före ägarens återkomst utnyttjades i möjligaste mån till att lära känna Julita historia. — Vad som nedan meddelas grundar sig dock till väsentlig del på senare erhållna uppgifter.

Kammararkivets fogderäkenskaper med sina många poster för timmermän, murare, glasmästare och andra hantverkare ge oss möjlighet att draga slutsatser om anläggningens allmänna karaktär redan under 1500-talet. Åtskilliga träbyggnader äro nämnda vid namn och beträffande nybyggnadsverksamheten kunna i några fall de noggrant förtecknade virkesleveranserna såsom antalet stockar, sparrar, bräder, näver etc. ge en viss ledning vid bedömandet.

Beträffande de uppräknade lokaliteterna bör man lägga märke till att benämningen "stuga" som regel avser vad vi numera beteckna som "rum". Sålunda märkas: "fogdestuga" 1556, "tyskestuga", "drängstuga", "nattstuga", "brödkammare", "kaplanstuga", "skrivarestuga" 1559, "hingstridarestuga", "herrebadstuga", "bagarestuga" 1574 samt "borglägerstuga" och "fateburstuga" 1619.

Av gårdens byggnader omnämnes 1561 "nya korshuset". Till "nya byggningen" åtgingo 1574 bl. a. 113 stockar, 62 sparrar och 144 bräder, och samma år talas i räkenskaperna om "nya korsbyggningen". Huruvida det här är fråga om olika byggnader låter sig tyvärr ej med säkerhet fastställas, ej heller kan en 1590 omnämnd "stor korsbyggning vid sjön", som sistnämnda år fick ny vedgård och nytt tak, gå helt fri från misstanken att vara identisk med någon av de tidigare uppräknade byggnaderna.

Särskilt intresse tilldraga sig emellertid Peder Olovssons fogderäkenskaper från 1614, av vilka det framgår, att detta år en "ny herrebyggning" blev uppförd på Julita i närheten av kapellet, och att en stadstimmerman vid namn Mats Jönsson från Torshälla haft sin hand med i nybygget.

År 1574 omnämnes gårdens "tegelugn", i vilken 6.000 tegel brändes, varvid förmodligen i fortsättningen även den till anläggningen hörande tegelladan kom till användning. För framställningen åtgingo 58 dagsverken. Av teglet levererades 4.480 st. till Örebro med båt över Hjälmarens och svarade i allt mot 44 dagsverken.

Tegeltillverkningen på Julita har ägt rum ända in i våra dagar. Det ännu användbara tegelbruket på gården finns angivet på sin nuvarande plats av Märten Rivell på hans karta från 1735. Den ålderdomliga form av tegeltillverkning, som här bedrivits, kunde ännu så sent som 1928 bli föremål för filmning av Nordiska museet.

Den gårdsmiljö, som skymtar i räkenskaperna, träder oss till mötes på några blad i en skissbok i Nationalmuseum, bild 1—2. Dessa teckningar från Julita gård tillhöra visserligen 1650-talet — en av dem är daterad 1655 — men karaktären av stor och ståndsmässig timmerarkitektur, som de återge, är påfallande och stämmer väl överens med den bild av gårdsanläggningen, som fogderäkenskaperna ge. Teckningarna äro utförda av Mathias Palbitzki, en polsk ädling, som på Kristinas tid acklimatiserade sig i vårt land, där han småningom genom giftermål kom att bli herre till Julita.

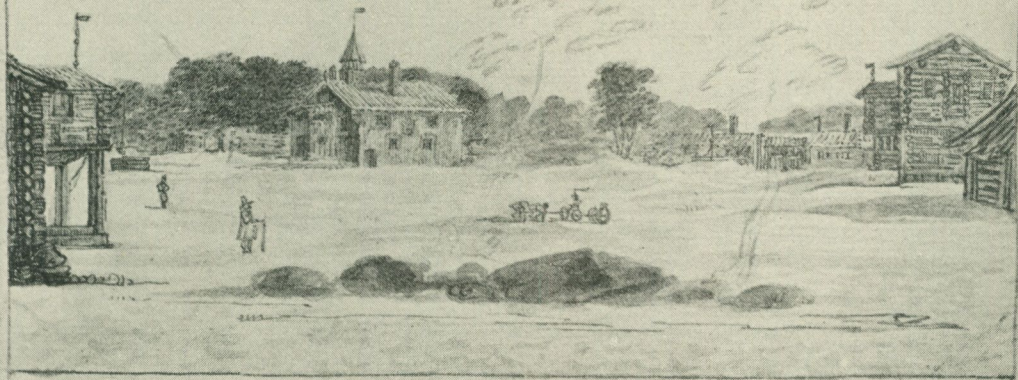

Bild 1 och 2. Julita gård, upptill från nordnordväst, nedtill från sjösidan. Teckningar av Mathias Palbitzki omkring 1655. Nationalmuseum.

En granskning av dessa bilder visar en inbördes överensstämmelse beträffande vissa byggnadsdetaljer, och vid jämförelse med det äldsta tillgängliga kartmaterialet för Julita gård har det otvivelaktigt framgått, att teckningarna kunna göra anspråk på att vara synnerligen verklighetstroga. Deras värde för forskningen är härigenom uppenbar, särskilt om vi betänka huru begränsade möjligheterna överhuvud äro att kunna studera en svensk stormansgård i exakt avbildning från 1650-talet.

En av teckningarna visar gården från västnordväst, bild 1. Här skimtar under lummiga trädkronor de låga ruinmurarna av cistercienserklostret, som under medeltiden gav åt platsen dess ryktbarhet och stilla glans. Den med ett litet torn försedda tvåvåningsbyggnaden i omedelbar anslutning till detta område är med största sannolikhet identisk med den 1614 nyuppförda herrebyggnaden. Jämte tornhuven med sin flöjel höja sig från taket två höga skorstenar, en på vardera sidan om åsen. Den mot åskådaren vända långsidan av byggnaden bär mellan de fyra fönstren en ornamental utsmyckning, möjligen en vapensköld. Av originalskissen framgår det, att byggnaden varit försedd med källarvåning. De på väggen utritade bräderna ha nämligen nedtill en markerad avslutning kring en i byggnadens hörn befintlig dörr, av vilken det framgår, att en stenfot här går i dagen. Att dörren markerar nedgången till en under byggnaden befintlig källare synes därför antagligt.

I själva verket kan den på teckningen återgivna byggnaden fastställas att vara den ursprungliga och sedermera förändrade föregångaren till den på Julita gård ännu nyttjade gårdsflygeln, d. v. s. den södra och äldsta av de båda flyglarna. Detta bekräftas vid en granskning av den nuvarande källarvåningen.

I sin redogörelse för Julita i Svenska slott och herresäten 1912 konstaterar Gustaf Upmark, att denna källarvåning utgör det förnämsta och bäst bevarade av platsens ovan jord befintliga byggnadsminnesmärken från äldre tid. Om också med någon tvekan ställer han den i samband med Julita klosteranläggning. Källarvåningen innesluter ett par vackra kryssvalv och tunnvalv, vilka alla vila på tegelmurar i medeltida förband. I

jämförelse med en vid sjöstranden söder om den egentliga gårdsanläggningen belägen tegelbyggnad med kvadratisk grundplan, den s. k. "Knäppan", framstår gårdsflygelns källarvåning såsom avgjort äldre. Den nuvarande manbyggnaden, som uppfördes kort efter 1744 på platsen för en äldre huslänga, saknar källarvåning och gästflygelns bottenvåning har aldrig varit försedd med valv. Den bär prägeln av att vara tillkommen under en betydligt senare byggnadsperiod.

Av vad som ovan anförts framgår också, att den nuvarande gårdsflygelns på Julita gård under 1600-talet gjorde tjänst som huvudbyggnad, och att den till ursprunget med största sannolikhet är identisk med den 1614 uppförda "herrebyggnaden", som omtalas i fogderäkenskaperna. Den skiljer sig även på Palbitzkis teckning genom sin utsmyckning, sin tornhuv och sitt utförande i övrigt på ett markerat sätt från de kringliggande timrade huslängorna. Även de på tvären brädklädda väggarna äro förbehållna denna byggnad. Dörren som vi se i dess vänstra hörn kunna vi identifiera som källaröppningen på nuvarande gårdsflygelns sjösida.

Några av de omgivande tvåvåningshusen måste ha tett sig ovanligt ståtliga, där de som ornäsloft bildade ramen kring den vidsträckt gårdsplanen. Mitt på denna fanns även enligt teckningen en brunn med timmerskoning och bredvidstående brunnsvängel.

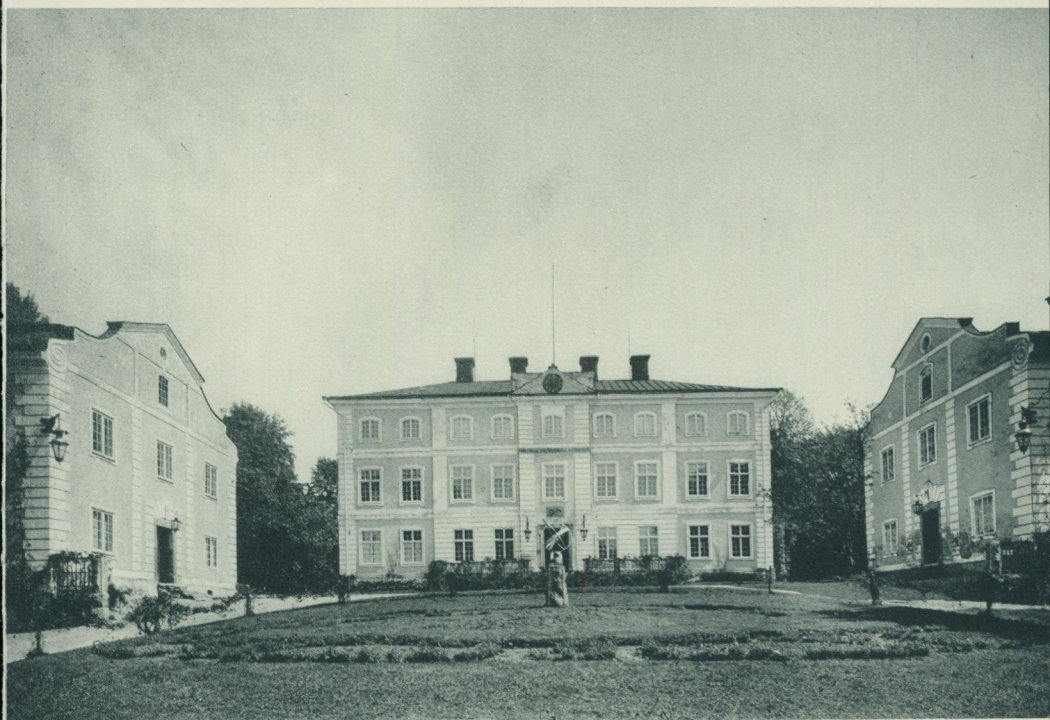
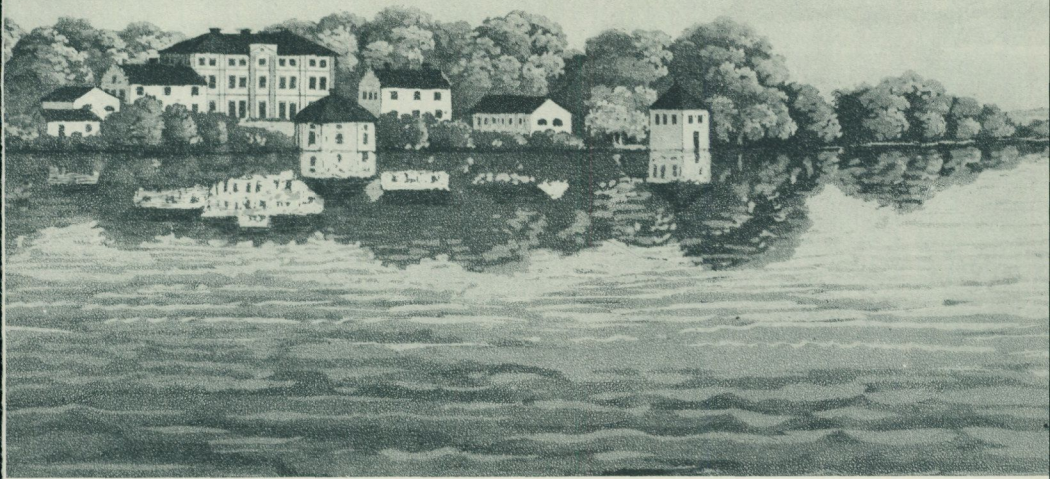
Det är lockande att söka finna igen den i 1590 års räkenskaper omnämnda "stora korsbyggnaden vid sjön" i den ena av dessa timmerbyggnader. Det skulle i så fall vara den till höger på teckningen återgivna byggnaden med sin karaktärsfulla förstukvist där den utskjutande framkammaren med skyve och flöjel vilar på stadiga balustrar. Den lilla uppgiften av skrivaren om byggnadens belägenhet vid sjön stämmer överens med den tidigare förutsatta orienteringen. Ännu en korsbyggnad är utritad till vänster på Palbitzkis teckning, men den flöjelprydda framkammaren vilar här på stolpar.

Ytterligare kunskap om den vid sjön belägna korsbyggnaden kan inhämtas genom studium av de återstående Julitateckning-

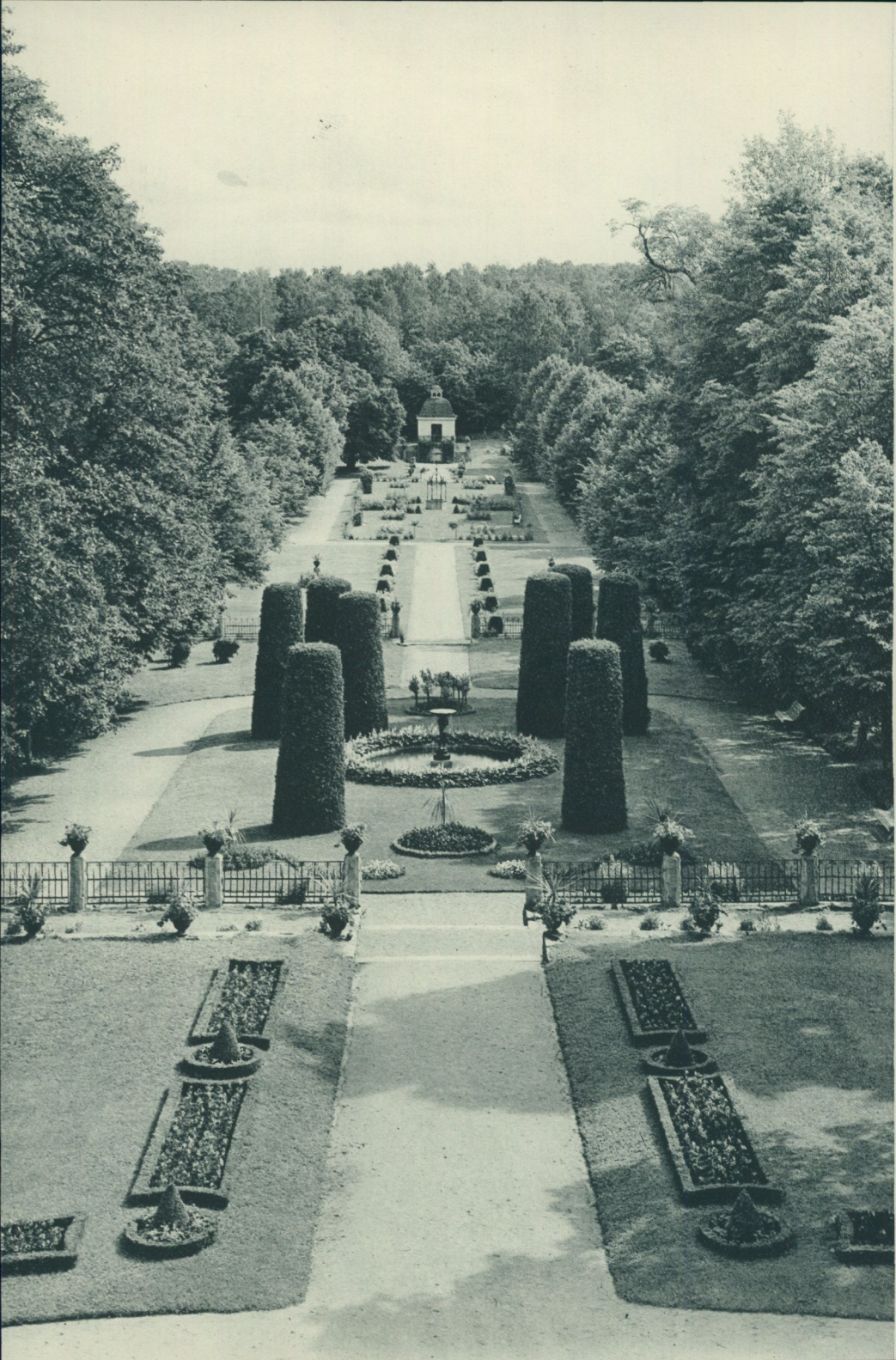
arna. På den ena av dessa bilder är den i svag blyertskontur antydd från gårdssidan, på den andra se vi den från rakt motsatt håll, d. v. s. från Öljaren, som återgives med vassar och lummig strandvegetation och på vars lugna yta en lantlig farkost glider fram, bild 2. Denna teckning visar sig vara särskilt givande för ett detaljstudium, och avslöjar åtskilliga intressanta byggnadsdetaljer, som det emellertid skulle föra för långt att i detta sammanhang söka närmare redogöra för.

Det givs emellertid ännu en källa för kunskapen om Julita gårds utseende vid mitten av 1600-talet, nämligen den stora oljemålningen av Julita styckebruk av Allaert van Everdingen, tillhörig Riksmuseet i Amsterdam. Det förtjänar att nämnas, att bland den förnämliga kollektion av Everdingenmålningar, som detta museum innehåller, befinner sig en hel grupp av landskapsmålningar, vilka numera, efter Olof Granbergs forskning, kunna till sina motiv fastställas såsom typiskt svenska landskapskildringar. Bland dem befinner sig en målning, som är daterad samma år som Mathias Palbitzki gjorde sina teckningar av Julita gård. Med undantag för Julitativlan, som är att räkna såsom en beställning av det i Amsterdam verksamma Tripska handelshuset, som under förra hälften av 1600-talet hade intressen i Julita styckebruk, synes emellertid den holländske konstnären icke ha utfört ytterligare någon topografisk skildring från det samtida Julita. Ett par pannåer från det forna Trippenhuis kunna möjligen återgiva några till styckebruket hörande industribyggnader, men längre än till ett antagande härav vågar man ej gå. Everdingens övriga svenska landskap utmärka sig för en romantisk skildring av tät barrskog, blockmark och skummande forsar, som icke låta sig lokalbestämmas, men vilkas mellansvenska karaktär är uppenbar. Förutom i Amsterdams riksmuseum träffas dylika svenska landskapsmålningar av den holländske konstnären i de flesta större europeiska och amerikanska konstgallerier.

Julitativlans tillkomst kan med hjälp av numera tillgängligt kartmaterial fastställas till tiden omkring 1650. Originalen, som jag 1935 hade tillfälle att i detalj studera, är av anse-

Julita gård. Huvudbyggnaden med flyglar. Upptill: detalj ur litografi av U. Thersner 1824. Nedtill: foto från 1930-talet.

Julita gård. Uptill: salongen. Nedtill: matsalen. Till vänster: rosegården.

Julita museum.
Öpptill: museibyggnaden. Nedtill: loftbod från Lilla Daviken.

storlek med en höjd av 192 och en bredd av 254,5 cm. I början av 1900-talet lät Julita ägare utföra en kopia av den märkliga målningen, som sedermera överförts till tavelksamlingen i Julita museum.

Ehuru Everdingens skildring i första hand avser en krigsindustriell anläggning, tillkommen under Gustav II Adolfs regering under för dylik hantering lika gunstiga konjunkturen, som utmärka vår egen bråda tid, en anläggning belägen på ett avstånd av cirka 3 km fågelvägen från det nuvarande Julita gård, återfinna vi dock i tavlans förgrund hela Öljarstrand med både Julita gård, kyrkan och Gimmersta. Dessvärre är hela denna bebyggelse återgiven summariskt och omstilerat, så att den endast i huvuddrag går att jämföra med den samtida topografien. För kännedomen om Julita gårds utseende ger den ej exakt kunskap såsom teckningarna. I ett avseende kompletterar dock målningen detta källmaterial, låt vara att man även härvidlag måste förutsätta en viss frihet hos konstnären. Det gäller färgen på byggnaderna. De flesta av dem lysa i samma röda färg, som vi vant oss vid att förknippa med en långt senare fas av svensk byggnadstradition.

När tanken på det nya museet skulle taga gestalt, låg det nära till hands att gripa tillbaka på Julitatablans idealiserade bild av det gamla Julita. Det är också vad som i viss utsträckning skett från och med 1926, då uppförandet började av den originella skapelse, som på ett så intressant sätt redan i sin arkitektur bär vittne om sin upphovsmans intressen.

Vad som nu omtalats kan lika litet som en utförlig byggnads-historisk utredning ge läsaren möjlighet att uppfatta egenarten av den miljö, som gör att herresätet vid Öljaren måste betraktas som ett av Sörmlandsbygdens märkligaste. Bristen på kunskap om alla de människooden, som skönjas i ägarelängd och gårds-kronika, är tyvärr ännu allt för stor. På denna punkt har Nordiska museet, som genom ett frikostigt och framsynt testamente nu utsetts till arvinge, en stor och förpliktande uppgift. Här

föreligger i själva verket en uppgift, som sträcker sig långt utanför herrgårdsmuren och som i sig famnar ett stycke svensk kultur av det mest äkta och gripbara slag.

Några anteckningar om livet på den vita gården, sedda med en ung museiadepts ögon och tilldragande sig under en kort julitasommar, väga väl i detta sammanhang lätt men avspegla måhända några drag, som äro förtjänta att räddas från glömskan. De stå samt och synnerligen, även då så ej synes vara fallet, i nära förbindelse med den för blott kort tid sedan bortgångne förre ägaren, löjtnanten och kommandören Arthur Bäckström.

Förvisso var det en förgången tid, som här gjorde sin stämma hörd. Självhushållets urgamla principer reglerade i mycket herrgårdens liv, icke minst på det andliga och konstnärliga området, där på godset uppväxta målare, snickare, smeder och timmermän stodo tillreds att fullfölja de intentioner, som utgingo från mangårdsbyggnaden. En äldre dekorationsstil, utbildad av målaren Forsslund, kunde man träffa, måhända i sin minst lyckade form i själva kyrkan, men på ett strålande putslustigt sätt bland alla de små stugorna i Julita skans, där den gav uttryck åt en romantisk syn på allmogens liv medelst utsågade och målade hjärtan och andra attribut, ofta åtföljda av kärnfulla tänkespråk av typen: "Ljuf blifver led, som för länge på andras bänkar sitter". En och annan rättrogen stilapostel skakade måhända betänksamt på huvudet, när han fördes ut på den pittoreska strandloggian, som knutits vid Lövhagsstugan, samtidigt som han oreserverat måste låta sig hänföras av den vackra utsikten över Öljaren, som härifrån erbjöd sig. Den gamla gårdssmedjan, vilken såsom den första Skansenstugan fått sin inredning 1907, ägde inga synliga minnen av den sotsvarta hantering, som här i mannaminne bedrivits, men alla vinklar och prång voro på det mest utspekulerade sätt tillvaratagna samt undfångna förnyelsens bad genom Forsslunds färgpytsar. De i detta sammanhang frikostigt återgivna dekorationerna visade ofta unga män och kvinnor i lantlig miljö, vilka dock ej buro folkets dräkter utan snarare nationaldräkt. Det fordrades en särskild för-

ståelse för den tid, som sett dessa utsmyckningar växa fram och som ej var alltför avlägsen, för att tillfullo kunna uppskatta dem.

Det förelåg mellan gårdstjänarna och godsets många bebyggare en tydligt skönjbar social uppdelning, och den inbördes graderingen av dessa båda huvudkategorier, var även den utomordentligt grundlig och kunde understundom närma sig de stränga formerna för ett nära nog gustavianskt hovceremoniel. Mellan de egentliga livtjänarna och gårdens övriga "stamanställda" arbetskraft var sålunda den iögonenfallande skillnaden, att de senare aldrig visade sig inom räckhåll för "stora huset". Gjorde man besök i det monumental köket i gårdsflygeln blev man här ytterligare underkunnig om de oskrivna lagar, som i helg som vardag reglerade förhållandet tjänarna emellan. Med myndighet och klokhet regerade här husföreståndarinnan, barsk på ytan men med en moders hjärta för godsets herre och hela gårdens folk. Utanför herrgårdsmuren sträckte sig inte hennes inflytande, där tog andras vid, men man måste ändå i sanningens namn medge, att hennes område krävde en minutiös omtanke och en jättekvinnas arbetsförmåga.

Även för den omedelbara maktutövning, som utgick från "stora huset", skulle man vilja använda omdömet gustaviansk, under förutsättning att man i detta ord inlägger den uppfattning om Gustav III och hans tid, som t. ex. Henrik Schück gjort sig till sagesman för. Här fanns även allmänt sett den romantiska inställningen till det förgångna, med sin dyrkan av riddaridealet, sin dragning åt belletristik och sin lätthet att tjasas både av spirande strå och klappande hjärta, i synnerhet om det senares ägare var en av de många fyrbenta vännerna, som i obruten succession följt, den ene efter den andre, så långt man kunde minnas på gården. Den oförstående besökaren kunde vid anblicken av de många minnesstenarna, som i flera rader utmärkte gårdshundarnas viloplats efter långvarig och trogen tjänst rycka på axlarna — dock inte så att godsherren såg det — och orda om överdriven känslsamhet, men i regel var han då okunnig om den långa hösten och vintern på Julita, då gäs-

ternas skara för länge sedan flytt den risiga parken och de kalla, dragiga salongerna.

Trots ägarens militära titel, som allmänt användes av alla underlydande såsom tilltalsord, må man ej göra sig skyldig till felslutet, att ordningen på Julita mellan husbonde och tjänare var dikterad av någon uniformell servilitet. Den låg djupare än så, vittnande både om aktning och sympati, samt bottnande i den under generationer nedärvda sedvanerätt, som tidigare utmärkte de svenska säterierna och deras arbetsförhållanden.

Utövarna av gårdens mångahanda, strängt reglerade sysslor visade sig genomgående ha följt en linje, markerad av det ny och nedan, som ungdom och ålderdom och den därav beroende arbetskraften noggrant uppdragit för de båda könen. Här ägde det gamla uttrycket att åldern tar ut sin r ä t t fortfarande sin tillämpning i så måtto, att den som troget tjänat i alla skiften kunde så länge det ännu fanns lust att verka, finna sin respekterade plats, anpassad efter förmågan. Antalet tjänare utifrån godset föreföll ännu vid denna tid att vara påfallande litet.

Den tidiga morgonen skilde nattvakten från hans ämbetsutövning, och när gårdsfolket började röra på sig hade jakthornet, med vilket nattens timmar i dova hornstötar blåstes ut från gårdsflygelns stentrappa, redan i flera timmar hängt på sin spik i vaktrummet, och kontrolluret i sin bruna läderkapsel vilade som en av ljuset överraskad fladdermus i remmen på gårdskontorets dörrhandtag. Då var tiden för reveljen att låta höra sitt melodiska rassel. Dess upphovsman var trädgårdsdrängen med sin väldiga kratta, en specialkratta med flera rivkammars kedjor vid dragstången, som det fordrade både kraft och skicklighet att rätt hantera för att de hävdvunna mönstren på grusplanen skulle framträda i hela sin formfulländning.

Den prunkande blomsterrundeln mitt på gårdsplanen vårdades av mästern själv, på ett sätt som kom den att verka varje morgon ständigt ny. Genom att gårdsplanen visade en stark lutning mot sjön hade den fått sin originella, hattliknande utformning med diskret upp- och nedvikning av brättet.

Gårdsplanen spelade en långt mera betydelsefull roll som

förbindelse mellan manbyggnad och yttervärld än man som nykomling var i stånd att uppfatta. Småningom blev det dock tydligt, att den i första hand var att anse som hela gårdens annotationsblock, där den infödde med förbluffande tolkningsförmåga kunde avläsa arten och innehållet av alla de spår, som vagnshjul och bildäck, stövlar, skor, hästhovar och hundtassar lämnat efter sig. Trädgårdsdrängens arbete var därför att likna vid en trägen almanackskötare; varje morgon gjorde han rent för den nya dagen och lade gårdsplanen tillrätta för nya tecken och under.

Av veckans sju dagar visade söndagen av naturliga skäl den största dragningskraften på allmänheten, som under en lång följd av år lärt sig att särskilt uppskatta Julita skans. De vackra sommarsöndagarna sågo en ständigt växande skara draga in genom herrgårdsentrén, och även den välskötta parken befolkades från tidig morgon till sena kvällen av alla dem, som genom godsägarens tillmötesgående fritt och otvunget fingo njuta av områdets storartade möjligheter i rekreationshänseende. Skansenstugorna voro till brädden fyllda av föremål: kulturhistoriskt intressanta ting från godset, vängåvor, gammalt och nytt. Ur denna fatabur försågs museibygnaden med sitt innehåll. Någon risk för att föremålsbeståndet härigenom skulle utarmas förelåg ej. Det var en småningom mognande tanke hos ägaren att till nybygget även överföra valda delar av den ståndsmässiga inredningen i manbyggnaden, samt att genom uppordnandet av Skansenstugornas föremålsbestånd få dem att mera renodlat framträda som exponenter för den västsörmländska allmogens bostadsskick. Flera av byggnaderna ägde i sig själva stort kulturhistoriskt värde.

Redan vid sjutiden på morgonen kunde de första besökarna anlända. Genom det öppna fönstret mot gårdsplanen hördes trampet av de många fötterna. Från kyrkan dallrade klockklangen ut över sjön, steg och sjönk, och kom på grund av något akustiskt fenomen att upprepas från mangårdsfasaden med spröd ekoröst. Mera sällan fick gårdsklockan själv tillfälle att stämma in med något av sina timslag, halvslag eller kvartslag.

Det kunde inträffa att besökarna själva omedvetet bidrogo

till att ge en vision av det förgångna. Man kunde tro sig försatt till munkadöme och medeltid med flagellanter och andra renlevnadsmän, när på avstånd de många rösterna från gårdsplanen långsamt upprepade orden på sandstensfrisen över mellanvåningens mittfönster: HURU SKAL IAG WEDERGELLA HERRANOM?

Visserligen var denna inskription tillkommen i sen tid, närmare bestämt på 1740-talet, då godsets ägare Axel Gottlieb Palbitzki låtit uppföra den nuvarande manbyggnaden, sedan en förhärjande eldsvåda år 1744 lagt den äldre timmerbyggnaden i aska. Men bakom en spaljé av tuktade päronträd på gårdsflygelns källarvägg kunde man taga i betraktande ett minnesmärke, som även genom sin ålder gav ett visst spelrum åt en dylik fantasi. Det var gravstenen från 1518 över den i övrigt okände Thomas Laurencii. Traditionen ställde detta stenfragment, som så länge gammalt folk kunde minnas suttit inmurat i väggen, samman med det gamla Julita kloster. Byggnadsrester från detta hade anträffats i manbyggnadens omedelbara närhet.

Sommaren 1873 företogs nämligen på tillskyndan av löjtnant Ch. E. von Oelreich en arkeologisk undersökning av hela gårdsområdet för att få visshet om var den forna cistercienseranläggningen varit belägen. Grävningarna leddes av riksantikvarien Bror Emil Hildebrand. Enligt den för undersökningen lämnade rapporten kunde man fastställa, att såväl manbyggnaden som de båda flyglarna blivit uppförda på lämningar av klosterbyggnaderna, som även upptagit ett område av ungefär 60 meters längd och bredd på ett upphöjt fält bakom boningshusen. Grundmurar av gråsten och huggen sandsten, lämningar av tegelmurar och ett raserat tegelvalv, där en ugn ansågs ha haft sin plats, kommo i dagen, och när man i fortsättningen delvis grävde ut ett större rum, anträffades på omkring två meters djup ett golv av fyrkantiga tegelstenar med ett inlagt kors av finhuggen sandsten. Utanför en av grundmurarna lågo i mulljord, utan spår av kista, skeletten av en kvinna med ett spätt barn vid sin sida, båda med fötterna vända mot öster.

En fornminnesundersökning av mera privat natur företogs på samma plats år 1893. Vid detta tillfälle utfördes en upp-
mät-

ningsritning, förvarad i gårdsarkivet och signerad av den dåvarande inspektoren på Julita Oscar Collin.

I folkminnet, som man först småningom fick taga del av, och då ofta i form av förtroenden från de gamla innevånarna i godsets många torp och statarstugor, nämndes denne gårdstjänare med aktning och respekt. Den långa björkallén till Berga, en av godsets mönsterladugårdar, ägde en björk vigd åt hans minne, omgiven av böljande sädesfält. Där fanns i nävern inristat ett primitivt kors, som då och då savade sig på nytt, vittnande om okända händers redobogenhet att hålla det i helgd. Långsamt och tvärhugget kunde man få sig berättelsen till livs. Det var *där* hästen råkade i sken för inspektorn, när han körde för godsherrn. Och *här* vid landsvägskanten låg han och förblödde med båda sina ben avslagna. Man kunde se åldriga dagsverkare, som ströko av sig mössan, när de gingo förbi, och gummor som nego framför korset.

Men julitasommaren var även gästbesökens tid, de nämligen som ägde hävd och småningom fastställts efter en av alla parter erkänd lämplighetskodex. Där kom den blida professorskan Calla Geijer, hämtad av den livréklädde kusen i lilla promenadvagnen från sitt sommarviste Roxmo vid Hjälmararen med den första korgen smultron, omsorgsfullt kransad av lönnblad. I professorskans följe befann sig understundom hennes syster Agnes Branting, den enda, som tilläts att ge fritt utlopp för sina sarkasmer, om hon plötsligt nere i museet ställdes inför någon detalj, som hon i sammanhanget icke fann vällyckad.

På återfärd från sin sedvanliga sejour i Medevi i augusti anlände grevinnan Mathilda Taube, f. Grabow, i sällskap med sin ständigt uppvaktande kavaljer och make, greve Karl-Evert. Hon var en grand dame på 76 vårar, med en rörlighet i sin lilla figur, som föreföll rent häpnadsväckande. Liksom för alla, som Julita herre kom i beröring med, hade han även för henne ett stående, träffsäkert uttryck. Hon var "tunn som ett löv och fin som en bunt gulnade kärleksbrev med sidenband om".

Familjen Taubes ankomst till Julita var ett tecken på att sommaren började nalkas sitt slut. Men den förde också med sig

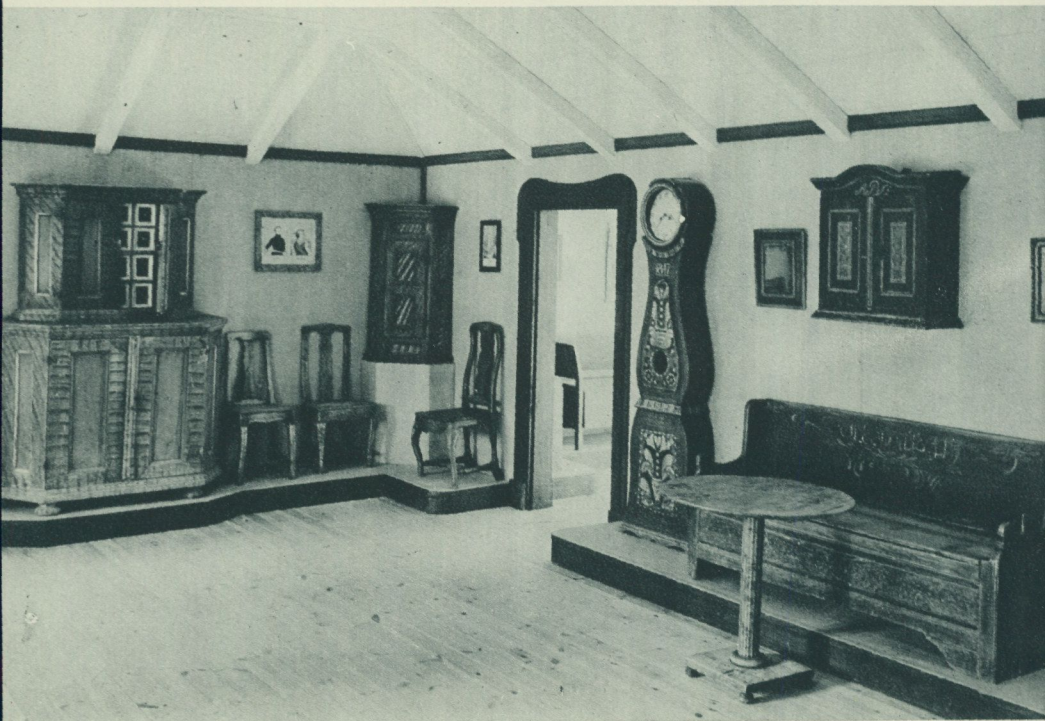
aning och förväntan, ty den förebådade sommarens stora, festliga final, Löjtnantens födelsedag den 21 augusti. Husets herre lämnade då några dagar i förväg sitt kära Julita för att hämta krafter inför den förestående festen. Färden ställdes till Tocckenön i Hjälmarens natursköna övärld, Julitagodsets längst i väster belägna domäner.

På festdagens morgon återvände han vid fastställd tidpunkt och tog till en början emot gratulationerna från sina närmaste tjänare, och sedan fylldes tillvaron av alla de tusen omsorger, som krävdes för att dagen skulle anses såsom vällyckad. Från ett senare tillfälle bevarar anteckningsboken i några talande kolumner uppgifterna ur kontorsliggären på de naturakvantiteter, som åtgingo, då godsets folk firade Löjtnantens födelsedag:

250 kg råg	50 st höns
100 kg vete	8 kg kaffe
100 kg smör	20 kg socker
60 kg ost	70 l grädde.
200 l oskummad mjölk	100 buteljer vin
100 l skummad mjölk	1 st ko
200 buteljer pilsner	2 st kalvar
200 buteljer svagdricka	2 st får
50 l sprit	

På eftermiddagen anlände alla middagsgästerna och främmande ekipage parkerade i imponerande rader utmed stall- och kontorsflyglarna. När ljuset i alla de tre fönsterraderna lyste upp den höga gårdsfasaden vid tiden för skymningen, och nattkylan redan började smyga kring i parken, då gick julitasommaren över i höst. Men godsets folk fortsatte sin fest långt efter det att de sista gästerna lämnat gården och manbyggnad och flyglar återskallade de långdragna tonerna från nattvaktens horn.

Julita museum. Upptill: interiör från 1860-talet. Nedtill: rum från allmogesavdelningen.

FOLKLIVSFILM

av Albert Nilsson

Filmen är ett av vår tids ständigt aktuella ämnen. Den svenska filmproduktionen har vid skilda tillfällen diskuterats och fått mer eller mindre kraftiga underbetyg. Och i debatten om den importerade filmen synes det centrala problemet ha varit begränsandet av det skadliga inflytande som framhållits som oskiljaktigt från denna produktion, kanske inte minst den amerikanska. För den svenska filmen vill man nu gärna tyda de senaste tecknen som löften om bättring i framtiden. I fråga om den underhaltiga delen av utländsk film har man nog att räkna med en svår kamp mellan å ena sidan idealitet och ansvar och å den andra skrupelfria och skickligt ledda ekonomiska intressen. Starka krafter torde här behöva sättas in, om ett resultat i önskad riktning skall kunna uppnås.

Dessa rader ha emellertid tillkommit mindre för att lämna nya bidrag till den allmänna filmdiskussionen men mera för att framhålla en sida av svensk kultur, där filmen kunde och borde göra en stor insats. Jag talar om svensk folklivsfilm. En kort orientering till en början.

Det har sedan länge ansetts nödvändigt att ägna omfattande undersökningar åt den äldre svenska folkkulturen, som ju i vår moderna maskinålder undan för undan omvandlas och försvinner. Institutioner ha inrättats eller utbyggt för ändamålet och ganska ansevärd summor ha under årens lopp ställts till förfogande, även om det är ett ofrånkomligt faktum att systemet med årligen sökta och årligen blott till en viss del beviljade anslag för fältundersökningarna varit till skada för planmässigheten.

ten i arbetet. Värdet av det insamlade materialet kan väl inte nu mätas men det kommer säkerligen att växa i geometrisk serie med avståndet mellan vår moderna civilisation och vår gamla odling. Det är vetenskapens uppgift att bearbeta stoffet och under fortsatta undersökningar klarlägga vårt folks kulturutveckling. Resultaten komma folkbildningen till godo och det måste väl anses vara av vikt för varje medlem i samhället att lära känna det svenska folkets inre historia i vardag som fest och icke bara de yttre och större politiska händelserna. Slutligen torde det snart verkligen börja inses att stora grupper tjänstemän och andliga ledare för att rätt fylla sitt kall skulle ha en ovärderlig nytta av en djupare förtrogenhet med folkligt kynne och folkligt tänkande. På den vetenskapliga linjen ha redan resultat nåtts, som kunna ge oss rätt till en viss stolthet. Vad den allmänna folkbildningen beträffar äro vi på god väg åtminstone. Vi ha åtskilliga och goda museer. Vi ha en livaktig hembygdsrörelse och hembygdsforskning. I fråga om skolundervisningen har lärarekåren egendomligt nog kommit att skjutas åt sidan. Det ordnas föreläsningar på museerna, ett par museilektorer ha tillsatts från museihåll, museibesök ha så smått börjat höra till undervisningsplanen. Men vad förslår detta, då läraren icke fungerar? Och han kan inte fungera, såvida han inte själv skaffat sig ett vetande vid sidan om sin utbildning. Det har nämligen hittills ansetts överflödigt att i lärarekrafternas utbildning lämna plats ens för en yttlig kännedom om svensk folkkultur.

Kännedom om folklig sed och folkligt tänkande skulle tvevelsutan vara av stort värde även för prästerskapet i dess gärning. Detta har verkligen insetts på visst ledande kyrkligt håll, men man synes stå fjärran från praktiska åtgärder och våra präster veta säkerligen mycket mera om gammaljudisk folktro och folksed än om svensk. I de få fall jag känner från Lunds universitet, då blivande präster läst ämnet folkminnesforskning och sysslat med undersökningar i fältet, ha dessa givit samstämmiga vittnesbörd om den nytta de haft därav som präster. Man får komma ihåg att den tiden är förbi, då prästen själv var bonde och levde i intim kontakt med bygdens hela arbetsliv. Nu synes

främlingskapet för allmogens förhållanden och tankevärld ofta vara ett allvarligt hinder för en fruktbringande prästerlig gärning. Men även för många andra grupper av tjänstemän och andliga ledare, särskilt i det sociala hjälparbetet, och säkerligen även för våra jurister och kommunala tjänstemän, skulle en kännedom om folkkultur och folkpsykologi vara till gagn i den dagliga gärningen. De resultat, som undersökningarna av vår svenska folkkultur hittills nått fram till och ytterligare komma att nå, synas sålunda i en framtid ha möjligheter att bli rikt använda. Men den organisatoriska vägen, innan vi nå dit, är säkert mycket lång. Det är därför, som jag anser att folklivsfilmen skulle kunna erbjuda en genväg och delvis fylla ett aktuellt behov. Innan vi gå närmare in på hur detta skulle ske kan det vara anledning att ett ögonblick beröra den form, vari resultatet av den svenska folkkulturens utforskning nu föreligga.

Arkiven i Stockholm, Uppsala, Lund och Göteborg rymma tusentals och åter tusentals uppteckningar om den svenska folkkulturens äldre former. Folksed, näringsliv och bebyggelse äro i stor utsträckning därjämte avbildade i foto, teckning eller uppmätningar. Museernas bestånd av föremål och friluftsanläggningar fullständiga materialet på ett till synes utmärkt sätt. Men det har dock blivit i döda former som den gamla svenska folkkulturen bevarats åt eftervärlden. Den levande verkligheten i gård och i by, inomhus och bland djur och redskap ute på markerna, vardagens strävan eller festens glädje ha varit svåra att återge. Mer än något annat tekniskt hjälpmedel har filmen nu gett oss nya möjligheter att fånga och föreviga det liv som försvinner. Folklivsfilmen skulle här kunna fylla en historiskt betingad lucka i tillvaratagandet av den svenska folkliga kulturen, och det ligger i filmens väsen, att den kan nå hur många människor som helst, av vilka de flesta sällan eller aldrig ha möjlighet att nå kontakt med museer och arkiv eller den verksamhet, som där bedrivs.

Folklivsfilmen är givetvis ingen nyhet, men vad som hittills kunnat upptagas är tyvärr blott en ringa del av vad det borde ha varit. Inom den allra närmaste framtiden synes det också

vara en absolut nödvändighet att filmupptagningar av äldre svenskt folkliv komma i gång verkligt på allvar, hur den ekonomiska sidan av saken än skall ordnas. Vi skola då först något dröja vid det som kunnat göras hitintills. Redan till Göteborgsutställningen 1923 upptogs på föranstaltande av numera professorn i nordisk etnologi Sigurd Erixon och under fil. dr Torsten Lenks ledning åtskilliga filmer över äldre hantverk. För den tekniska sidan svarade Svensk filmindustri. År 1926 ingick Nordiska museets nämnd till Kungl. Maj:t med en ansökan att av överskottsmedlen från Statens biografbyrås verksamhet erhålla anslag för kulturhistoriska filmer. Man hade redan från början ett så pass kraftigt årsprogram som 3—5 000 meter bredfilm. Anslag beviljades också med 3 000 kr. för första året och sedan dess har ansökan årligen upprepats, varvid proportionen mellan sökta och beviljade medel växlat mellan sju till fem och fem till ett. Från och med år 1940 ha inga medel, under hänvisning till nödvändiga besparingsåtgärder, kunnat beviljas. Summan av under åren 1926—1939 beviljade medel är 36.000 kr. Ett mindre engångsanslag för samma ändamål beviljades 1936 till Lunds universitets folkminnesarkiv, men i övrigt är anförda blygsamma summa allt vad staten kostat på filmupptagningar av det svenska folkets snabbt försvinnande odling, blygsam inte minst då man betänker vad en enda spelfilm kan kosta i upptagning eller vad en importerad amerikansk "thriller" plockar ur samma folks fickor. Vill man jämföra med siffror så kan nämnas att den samlade nöjesskatten för stad och land år 1939 gav 9,4 miljoner kronor, varav en avsevärd del torde komma på biograferna. I Stockholms stad enbart gävo biograferna år 1940 en nöjesskatt på 1.570.042 kronor. Vad man i genomsnitt per år anslagit till svensk folklivsfilm utgör sålunda knappt mer än 1,5 promille av ett års nöjesskatt på filmen i Stockholms stad.

I bevakande tongångar har Nordiska museets ledning år efter år motiverat behovet av medel för svensk folklivsfilm. Beviljade anslag ha aldrig räckt till att genomföra ett års program, än mindre har det varit möjligt att lägga upp ett program på längre

sikt, vilket givetvis erbjudit många fördelar. Någon möjlighet att anskaffa tillräcklig teknisk utrustning på den smala bas som det årliga anslaget innebar, har givetvis icke funnits. Man har varit hänvisad till samarbete med olika upptagningsfirmor, vilket dock är relativt dyrbart. De sista åren har museet i huvudsak gjort sina upptagningar på 16 mm smalfilm för att utvinna så mycket som möjligt av de begränsade medlen. Men smalfilmen innebär givetvis stora nackdelar, då det blir fråga om filmens allmänna utnyttjande.

Nordiska museets filmarkiv rymmer nu omkring 13.000 meter bredfilm och inemot 6.000 meter 16 mm smalfilm. En filmtekniker torde finna detta vara mycket i jämförelse med de nyss nämnda anslagen. Detta får sin förklaring av att museet bidragit avsevärt med egna medel, särskilt i form av löner och resor, och att omkostnaderna alltid hållits så låga som möjligt. Det är åtskilliga skildringar av äldre svenskt folkliv, som rymmas i filmarkivet. Många av dem torde det vara svårt eller omöjligt att nu få se i verkligheten. De begränsade möjligheterna och uppgifternas mångfald har nämligen gjort att det varit en ständig kapploppning med kulturformer, som just hållit på att försvinna. Mycket har tyvärr under dessa år i alla fall försvunnit, som framtiden skulle vara mer än tacksam att kunna se på en filmremsa. Åren 1930—1932 tände man ännu en sved på skogen i Floda socken i Dalarna, vilket filmades. I dag skulle det näppeligen låta sig göra utan dyrbara och svåra rekonstruktioner. År 1933 gingo vikabönderna i Mora socken sista gången på samslätter vid Siljans stränder. En film häröver finnes i Nordiska museet. På gränsen mellan skogsbygd och slätt i Skåne var repslagningen av lindbast en viktig binäring för bönderna i gammal tid. Ätminstone en gammal man kan ännu konsten, men hans händer börja bli för tafatta för arbetet. År 1939 visade han emellertid sin skicklighet för museets filmkamera. Sistlidna sommar byggdes en kyrkbåt på Sollerön i Dalarna. Förra gången sådant skedde var 1843 och den ännu fortlevande båtbyggartaditionen torde snart vara död. Men en smalfilm kan nu visa, hur en kyrkbåt bygges från kölsträckningen till sjösätt-

ningen. Roslagens sista jakt, Sofia av Länna, seglas ännu av sin skeppare, Werner Grönros, med ved till huvudstaden. Hon har kristid och oljebrist att tacka för att inte riggen kapats och motor satts in i stället. Snart är dock skrovet för gammalt och även den bilden försvinner från skärgården. Men i samarbete mellan Stockholms stadsmuseum och Nordiska museet och bekostad av det förra har sistlidna sommar en film upptagits av Sofias segling.

Det synes bittert och beklagligt, om det icke skall vara möjligt att fästa på filmremsan åtminstone de allra viktigaste av de kulturformer, som undan för undan försvinna. Nere vid blekingekusten går ännu gamle Måns, som bygger blekingekor efter den gamla metoden med att bränna ekeborderna vid en öppen eld. Undan för undan taga andra yrkesmän från gammal tid sitt kunnande med på den sista resan. Ännu kan bylivet skildras i oskiftade byar i Småland och Dalarna. Ännu kan den svenske bondens arbetsår i sin karga strävsamhet rullas upp framför filmkameran i några svenska bygder. Ännu fungera på sina håll de uråldriga arbetslagen och gilleslagen. I de svenska storskogarna känner ännu en och annan gamling de fångst- och jaktmetoder, som ha sin rot i hedenhös. Ännu glida kyrkbåtar med festklätt kyrkfolk på Siljan. Man skulle kunna hålla på så här en god stund med uppgifter för svensk folklivsfilm, men det tjänar föga till. Den hör tyvärr till de uppgifter, som kommit i skymundan i vårt Beredskapssverige. I många former talar dagens propaganda för oss själva och för utlandet om det svenska kultur- och frihetsarvet, om den sunda kontinuiteten i kulturutvecklingen. Men samtidigt försvinner mycket i kulturarvet utan att vi tillräckligt beakta detta. Här synes folklivsfilmerna ha en aktuell uppgift. Eller vill någon påstå att dussintalet filmer över det svenska folkets strävsamma tillvaro och folklivets rika och traditionsbundna skiftningar i olika bygder inte skulle vara den bästa fosterländska propaganda inom landet, och för utlandet ett vittne om att vi äro ett gammalt kulturfolk, som vet vårt värde och känner den grund nordisk kultur vilas

på. Dessutom skulle sådana filmer vara av oskattbar betydelse för framtidens kunskap om det förgångna.

Någon kanske här vill ställa den frågan, om då inte svensk spelfilm skildrar folklivet. Det gör den givetvis men på sitt sätt. Jag tror det är ytterst få regissörer, om ens någon, som skulle vilja gå i god för att deras filmer äro kulturhistoriskt riktiga. Man möter så gott som aldrig den synpunkten som värderingsgrund för en film. Det gäller huruvida handlingen är väl upplagd, fotograferingen skicklig, skådespelarnas prestationer goda i uppträdande och tonfall, den åtföljande musiken lämplig etc., men huruvida miljön är kulturhistoriskt riktig, är en fråga av sekundärt intresse. Några allvarliga krav härpå ha hittills heller aldrig ställts. Med frågan om de få eller kunna ställas, sammanhänger givetvis helt, om spelfilmen kan ha något dokumentariskt värde för framtiden eller inte. Jag tror det är mycket få svenska filmer hittills, som av den kulturhistoriske fackmannen skulle kunna anförtros rollen av dokument, vare sig de spela i äldre historisk miljö eller i förhållanden, som fortfarande kunna återfinnas på sina håll i vårt land. I de historiska filmerna är rekonstruktion alltid nödvändig men i fråga om folklivsfilmen är den ur äkthetssynpunkt bästa upptagningen givetvis det rena reportaget utan rekonstruktioner och utan skådespelare. Det har också visats att sådana rena reportage till resultat kunna ge gripande filmer. Man erinrar sig härvid kanske särskilt O'Flahertys reportage från den irländska kustbefolkningens tillvaro, som här i Sverige gick under namnet "Männen från Aran". Även reportaget kan utan tvivel bli stor filmkonst. Lockande ämnen saknas inte i vårt land.

Även om det i framtiden skulle bli mera plats för reportagebetonad film från folklivets olika sidor inom vår filmproduktion, synes man inte ha någon anledning att här vara optimist. Det kommer dessutom att bli nödvändigt med autentiska upptagningar av folklivet. Hur det skall bli möjligt att ekonomisera dessa eller hur det skall ges tillfälle att visa dem, är en annan och mycket svår fråga. Så där fritt ur hjärtat skulle man nog

kunna tänka sig sådana bestämmelser, att biograferna för varje spelfilm finge skyldighet att visa en kort film inom folkbildningens eller den sociala uppfostringens ram. Någonting av de avsevärda skatteinkomsterna från biograferna borde väl kunna gå till upptagning av just sådan film och då borde även folklivsfilmerna få komma med på ett hörn. En annan och mera ingripande väg vore biografväsendets förstatligande i större eller mindre utsträckning. Filmen är ju jämte press och radio ett så pass viktigt instrument för handhavandet av det sociala maskineriet, att den i längden inte alltför generöst och oinskränkt kan överlämnas åt de ekonomiska privatintressena. Det borde väl fördenskull vara en ganska naturlig sak, om staten positivt ingrep för att producera och få framförd en ur social synpunkt lämplig film och icke blott inskränkte sig till att i möjligaste mån förhindra visning av dålig och skadlig film, som nu är fallet.

Svensk folklivsfilm i detta ords bredaste bemärkelse bör dock ingalunda tänkas som en konkurrent eller ett mer eller mindre åsidosatt styvbarn till den egentliga spelfilmen. Tvärtom skulle väl folklivsfilmerna, sedan den väl förelåg i så pass stor omfattning att den kunde ge en bild av det äldre svenska folklivets väsentliga sidor, kunna bli ett synnerligen värdefullt studiematerial för framtida upptagning av svensk spelfilm. Till miljön obundna eller i nuet spelande filmer behöva inte detta material, men då det gäller att skildra äldre förhållanden, före maskinen så att säga, synes det studiematerial, som nu står till filmproduktionens förfogande vara både svåråtkomligt och ur tillförlitlighetens synpunkt ganska olikartat. Man vågar säkert räkna med att om blott ett lättillgängligt studiematerial funnes, skulle åtskilligt mera av olika svenska miljöer få komma med i våra spelfilmer. Det kan nog inte förnekas, att miljöerna i våra filmer lätt bli konventionella och gå igen i den ena filmen efter den andra. De skulle vinna på ett mera skiftande och mera sakligt innehåll. Det svenska folklivet i våra olika bygder är så rikt och så fängslande, att det tvivelsutan kunde medverka till en förnyring av svensk film. Nog skulle därför folklivsfilmerna, sedan den väl hunnit med en del av sitt program, kunna bli både

Upptill: åldermansstämma i Olseröd, Maglehems socken, Skåne. Älderman-
nen blåser till samling i byhornet. Bredfilm 1937.
Nedtill: valborgsmässa i Floda socken, Dalarna. Barnen, »valborrarna»,
springa omkring i gårdarna och skramla med bjällror från tidigt på morgo-
nen. Bredfilm 1936.

Upptill: utterstocken bygges, där uttern brukar ta en genväg över land. Ovanåkers socken, Hälsingland. Smalfilm 1941.
Nedtill: kryckeståt vid lysning, Floda socken, Dalarna. Den huggna granen bäres till bröllopsgården. Bredfilm 1932.

Svedjebruk. Floda socken, Dalarna. Skogen hugges första året, andra året brännes sveden (upptill), och tredje året står rågen mogen mitt i storskogen (nedtill). Bredfilm 1930—1932.

Myrslätter. Malungs socken, Dalarna. Upptill: gröten kokas framför slogsboden. Nedtill: kväll vid slogsboden, där nyingen göres i ordning för natten. Bredfilm 1930.

Upptill: myrslätter, som föreg. »Hem till julkvällen», önskar bonden då han till slut kastar yxan över hjässan.
Nedtill: gärdesgården bygges. Floda socken, Dalarna. Bredfilm 1930.

Samslätter i Vika by, Mora socken, Dalarna. Upptill: slätterlaget går fram. Nedtill: flickorna doppas, ett av de många exemplen på lek och skämt i samband med ett strävsamt arbete. Bredfilm 1933.

Kyrkhelg. Norrbotten. Uptill: menigheten kommer ut från kyrkan, Öjebyn, Piteå. Nedtill: under kyrkhelgen passar ungdomen på att bekanta sig med varandra, Nederluleå gammelstad. Bredfilm 1928.

Uptill: repslagning av lindbast. N: Rörums socken, Skåne. Smalfilm 1939.
Nedtill: herrgårdsmiddag på 1700-talet. Rekonstruktion från Skansen.
Rätterna bäras in från köket i flygeln. Smalfilm 1939.

en inspirationskälla och ett studiematerial för den svenska filmproduktionen överhuvud.

Folklivsfilmens uppgifter som skolfilm och bildningsfilm synas i vårt land vara särskilt viktiga, då som tidigare framhållits, en bättre kännedom om folklig kultur skulle vara av värde för stora grupper av vårt folks uppfostrare och ledare. Undervisningsväsendets uraktlåtenhet att råda bot för dessa brister torde i någon mån kunna fyllas av filmen, om den blott når tillräckligt antal människor och har tillräckligt stoff att komma med. Om filmvisningar under terminerna kombinerades med direkta fältundersökningar under ferierna, skulle en god kännedom om folklig kultur och folkligt tänkande kunna erhållas även innan folkkulturkunskap eller vad vi vilja kalla ämnet införes som belastning av ofta redan allt för stora kursplaner.

Så till sist några ord om folklivsfilmens rent vetenskapliga värde. I djupt medvetande om att den humanistiska vetenskapen sitter trångt i en tid, som domineras av trotyl, stål och pansar, har denna synpunkt fått komma sist, men det betyder ingalunda, att den kan anses vara oviktig. Den dag torde väl trots allt komma, då den på nytt kan göra sin stämma hörd. Folklivsforskningen arbetar givetvis mest med beskrivningar och avbildningar i foto eller uppmätning. För att klarlägga vissa tekniska sidor, där rörelsemomenten äro väsentliga, är filmen dock ett lika enkelt som effektivt hjälpmedel. Den vetenskapliga sidan är ju heller inte en för sig isolerad värld. Ur vetenskapens källa flyter strömmen vidare genom undervisning och folkbildning. Man har nog också en bestämd känsla av att det trägna vetenskapliga sysslandet med den svenska folkkulturen vid våra universitetsinstitutioner och våra museer och det material, som där i kärlek till fädernas kultur sammanbragts, utgör en mycket viktig bakgrund till vårt nuvarande nationella medvetande och vår vilja att värna vad som är vårt och så varit sedan århundraden tillbaka. Men vetenskapsmannens uppgift är inte bara att samla ett material och för sig själv tolka det. Han skall också göra det tillgängligt för sina medmänniskor. Så har skett i föreläsningar, i museivisningar, utställningar och publikationer, men

härvid behövs mycket väl även det moderna hjälpmedel, som filmen utgör.

Om det nu synes nödvändigt att ställa kravet på upptagningar av svensk folklivsfilm inom den allra närmaste tiden, så är det dock ingalunda lätt att säga, hur ett sådant program ekonomiskt skall lösas. Kan man i det nuvarande läget våga räkna med den allmänna svenska filmproduktionens hjälp i anslutning till de publikbehov, som säkert finnas i vårt land? I stort sett måste svaret nog tyvärr bli nej. Möjligen kunna en del kortfilmer med folklivsbetoning komma att upptagas, men man har som det nu är ingen anledning att hoppas, att de komma att syssla med centrala delar av det svenska folklivet. Ett samarbete mellan kännare av svenskt folkliv och filmbolag, som inse behovet av verklighetsbetonad kortfilm både för hemmavisning och icke minst för byte med andra länder, skulle dock kunna ge goda resultat. Den riktigaste lösningen är givetvis, att staten på allvar ingriper för att möjliggöra upptagning och visning av svensk folklivsfilm. Det måste emellertid då bli fråga om understöd i en helt annan skala än de proformaanslag, som hittills beviljats. Låt oss lämna frågan öppen med en stark förhoppning. Skulle all hjälp utebli, återstår kanske en möjlighet, som dock kräver avsevärd tid och mycket arbete. Det skulle från kulturhistoriskt håll kunna ordnas visningar av hittills upptagen film under enkla och billiga former i sådana bygder, dit biografväsendets organisation inte nått. Den undangömda och ålderdomliga bygden skulle då själv betala sin filmning. Denna väg är arbetsam, men den måste beträdas, om allt annat sviker. För Nordiska museet är samarbetet med landets många museimän och hembygdsvärdare härvid alltid en värdefull tillgång. Och jag slutar till sist denna lilla översikt, som mest varit klagan och anklagan, med att som en hoppfull händelse omnämna att en landshövding, tillika ordförande i sitt läns hembygdsförbund och museistyrelse, till sin 60-årsdag fått mottaga en fond för upptagande av folklivsfilm inom länet. Det är Kronobergs län, som man här har anledning att framhålla som lofvärd föregångare.

ÅKERÖ ELLER PARIS?

av Marshall Lagerquist

Carl Gustaf Tessin, frihetstidens ryktbare grand-seigneur, den lysande hovmannen, en blivande suveräns uppfostrare hade råkat i onåd på den högsta ort, där länge odelad uppskattning kommit honom till del. Förlust av hovgunst borde mänskligt att döma ej bryta ned en man, vars bana genom börd och egna förtjänster fört till toppen även på andra vägar. Men ej så för greve Tessin. Äregirig och ej så litet fåfång synes han ha uppfattat denna disgrâce som ett utslag av allmänt misstroende — som en början till slutet — trots att han både officiellt och på annat sätt fick röna erkännande för sin gärning som högt uppsatt statsämbetsman. Den omedelbara anledningen till brytningen 1754 mellan konungaparet och Tessin var ett häftigt uppträde den 30 januari, då Tessin inför Lovisa Ulrika och Adolf Fredrik hetsigt framförde bland annat sitt missnöje över att de ej längre hyste samma förtroende för honom som tidigare eller sökte hans råd. Upprinnelsen till Tessins onåd låg dock betydligt djupare. Lovisa Ulrika hade i honom funnit en både smidig och fint bildad hovman och pålitlig homme d'affaires, men då hon sökte vinna honom för sina planer på vidgad konungamakt, fann hon till sin förtrytelse föga resonans hos honom. Detta och i viss mån även meningsskiljaktigheter rörande den unge kronprinsens uppfostran måste ha föranlett den påfallande kallsinnighet, som drottningen och därmed också den lättpåverkade konungen öppet visade Tessin i början av 1750-talet och som slutligen 1754 ledde till kris.

Greve Tessin insåg nu, att den roll han under sådana förhål-

landen i det följande skulle komma att spela ej kunde föra honom fram till rampen, och beslöt följaktligen att efter hand avsäga sig sina många hedrande uppdrag i hovets och statens tjänst för att i ro, fjärran från intriger och politik, njuta ålderdomen. Slutligen 1761 kunde han förverkliga denna tanke och bosatte sig då jämte sin maka Ulla för alltid på deras kära Åkerö i Södermanland. Men långt dessförinnan hade han börjat beställa om detta sitt hus på landet i känslan av kommande skickelsedigra händelser.

Sedan det gamla och förfallna stenhuset på Åkerö nedrivits, började 1752 uppförandet av en ny huvudbyggnad efter ritningar, som Carl Hårleman uppgjort i intimt samarbete med Tessin. Fyra år senare stod huset fullt färdigt till det yttre, men inredningsarbetena voro då ännu ej avslutade. Tisdagen den 24 augusti 1756 klockan 11 på kvällen — så berättar Sigrid Leijonhufvud — lämnade Tessin sin bostad i Hessensteinska palatset på Riddarholmen för att i vagn bege sig till Åkerö och taga det i besittning. Efter ett kort uppehåll hos släktingar på Sundby vid Hjälmaran anlände han fyra dagar senare till målet för sin resa och samtidigt inträffade där enligt överenskommelse bland andra en tjuuguåttårig målaregesäll vid namn Olof Fridsberg. Det är han som på sätt och vis är huvudpersonen i denna bagatell och miljön är hela tiden Tessins pastorala hov.

Vem var Olof Fridsberg? Hans namn är sällan mött, och hans gärning har synbarligen ej lockat till skildring. Tyst och försynt synes denne från början enkle målare och senare akademilärare ha vandrat sin väg genom livet utan tanke på berömmelse och ära. Hur Tessin lyckades få fatt på honom är ej uttrönt och lär väl också svårligen vara möjligt att få reda på. Tessin sökte en habil men ej alltför kostsam yrkesman för det finare måleriarbetet på Åkerö och fann i Fridsberg en person, som mer än motsvarade hans förväntningar. Omistlig för sin arbetsgivare blev han en trotjänare, som först efter halvtannat årtionde vid Tessins död måste bryta upp till nya verksamhetsfält.

Olof Fridsberg föddes troligen i Hälsingland 1728 eller 1729.

I slutet av augusti 1756 uppträdde han, som nyss är sagt, på Åkerö och fick där syssla med varjehanda, som hörde till yrket. Med undantag för en eller två månaders vistelse i slutet av 1760-talet hos sin far i Falun för att övervinna en lindrig själssjukdom tillhörde han Tessins husfolk ända till dennes bortgång 1770. I fjorton år hade alltså Fridsberg levat här och haft sin utkomst och stod nu plötsligt utan stödet av den man, som så gott som ensam vetat om och värderat hans förtjänster. Lyckligtvis fanns det dock ännu en person, som lärt känna honom som målare med konstnärlig ådra, nämligen den svenske kronprinsen. Åren 1768 och 1769 hade denne berett sin gamle guvernör glädjen att besöka honom på Åkerö och haft tillfälle att närmare lära känna Tessins faktotum. I början av 1770-talet blev också Fridsberg kallad till Ekolsund för att arbeta där samt tillerkänd titeln kunglig hovmålare med arvode ur Gustav III:s handkassa.

År 1774 utställde Fridsberg i Stockholm ett akvarellporträtt av Carl Gustaf Tessin samt skisserna till dekorationerna vid Adolf Fredriks begravning och Gustav III:s kröning och blev härför den 28 februari samma år kallad till agréé vid Målar- och bildhuggarakademien. Fyra år senare utsågs han till lärare i "Principerne af Figurteckning", en av de s. k. principskolorna vid akademien, en befattning som Fridsberg med nit och skicklighet skötte till sin död. Vid sammanträde i akademien den 15 mars 1791 inbjöds han bland andra att som ledamot taga säte därstädes men fick endast några år glädja sig åt denna hedersbevisning. Han avled nämligen den 24 maj 1795 i Stockholm efter att en längre tid ha dragits med ohälsa.

Hur såg Fridsberg ut? Tyvärr kunna vi ej ge besked därom, ty det porträtt av honom, "föreställd till midjan med en hand", vilket Carl Fredrik von Breda målade och 1784 utställde, är försvunnet.

Vad har han gjort? Hans första uppdrag hos Tessin gällde dekoreringsen av stora salen på Åkerö med målningar efter utkast av fransmannen L. J. le Lorrain. Den 23 september 1756, alltså ungefär en månad efter ankomsten till gården, skrev

Tessin i sin dagbok: "I dag begynte målaren Fridsberg måla i salen med olja; grundningen och arkitekturritningen var redan färdig". Ännu i dag har man tillfälle att beundra dessa nästan klassicistiskt kyliga och för rokokotidens stiluppfattning strängt taget främmande målningar med kolonner och statyer i grisaille. Av Tessin fick Fridsberg vid denna tid betyget att vara "en stilla, gudfruktig, ärlig och from man". Han synes samtidigt ha prövat sin talang som stafflimålare, ty i det generalinventarium, som Tessin i maj 1757 upprättade, omnämnes en i stora förstugan i huvudbyggnaden uppsatt, av Fridsberg utförd målning, föreställande en på Åkerö skördad jättepumpa. Han fick också måla texterna till de tänkespråk, som hans husbonde författat för att anbringas på tavlor av järnbleck i den lilla romantiska vattenlabyrinten i parken. Då Bettna kyrka skulle ha ny predikstol, fick Fridsberg av patronus i uppdrag att måla den, och då Tessin beslöt att vid ett katekesförhör 1762 utdela klänningar som belöning för visad god kunskap, fick hans målare komponera dessa. Till Fridsbergs många skiftande uppdrag hörde även att renovera porträtt. I september 1769 anförtrodde den åldrade herren till Åkerö — han hade då blott några få månader kvar att leva — sin kära dagbok följande: "Ibland mina morgonnöjen räknar jag att se herr Fridsberg förnya tavlan (föreställande Gustav Adolf och Ebba Brahe) jag i år köpt. Den enda ändring jag därvid göra låtit är att jag låtit utan ändring av lineamenterna igensluta munnen på fröken Ebba, som visade tänderna."

Det är emellertid som akvarellist vi bäst känna Fridsberg, och som sådan framstår han utan tvivel som en konstnärlig begåvning. Mästerligt behärskar han konststartens särskilda teknik, oklanderligt tecknar han rummet och figuranterna och med förbluffande verkan lägger han med impressionistiska penseldrag rokokons ljusa färger.

Härskarinnan på Åkerö, grevinnan Ulla, har han målat där hon sitter vid skrivbordet i sitt kabinet, detta utsökta rokokorum, som Fridsberg själv 1762 varit med om att dekorera med ett originellt trompe-l'oeil som motstycke till rummets che-

minée, bild 1. Bilden är ingen fantasi. Grevinnan själv, ej längre ung och smärt som målaren Nattier en gång såg henne under paristiden utan kommen till åren och fyllig, känner man med lätthet igen från Lundbergs 1761 utförda porträtt. På en planritning från 1758 av bottenvåningen i huvudbyggnaden på Åkerö, bevarad i Sparreholms gårdsarkiv, kan man konstatera Fridsbergs sannfärdighet beträffande kabinettets form och även parkettmönstret på dess golv. Likaså vad angår föremålen i rummet, ty de flesta äro noterade i Tessins generalinventarium från 1757. För övrigt är den fasta inredningen till en del alltjämt på sin plats. Den quodlibet eller trompe-l'oeil, i form av bland annat ett ostindiskt lackerat skåp, som finnes i ena hörnet, är som sagt målat av Fridsberg och enligt Tessins egen uppgift efter Coytel och Boucher. I detta sammanhang kan lämpligen påpekas det tidigare obeaktade förhållandet, att den gravyr, som Fridsberg betjänat sig av då han målade det imiterade ostindiska skåpet och dess accessoarer, stuckits i koppar av Tessins vän från parisvistelsen de Caylus efter teckning av François Boucher. Den var avsedd att tjäna som adresskort för den framstående parisiske konsthandlaren Gersaint, åt vilken för övrigt Watteau målade den välkända butiksskylten. Bladet hör numera till de största sällsyntheterna och finnes återgivet som frontespis i den först 1873 utgivna Livre-Journal, som under 1700-talets senare hälft förts av Gersaints kollega i Paris Lazare Duvaux, bild 2.

För kännedomen om det svenska hemmets möblering under rokokotiden är denna Fridsbergs akvarell av oskattbart värde. Interiörbilder från denna tid är nämligen rariteter i vårt land, och man är huvudsakligen hänvisad till att mödosamt inhämta kunskaper ur de vanligen vid dödsfall upprättade inventarieförteckningarna, som blott i undantagsfall äro detaljerade, samt av det bevarade bohaget. Hur mycket klarare och säkrare skulle ej vår uppfattning om äldre tiders svenska hemkultur vara, om vi haft större möjligheter att liksom i detta och några få andra fall med egna ögon betrakta livet inomhus så som det i verkligheten levdes! För den skull erfar man en känsla av förvån-

Bild 2. Den parisiske konsthandlaren Gersaints adresskort, grave-
rat av comte de Caylus efter
teckning av François Boucher.
Efter Livre-Journal de Lazare
Duvaux.

tansfull spänning, då man får vetskap om att denna akvarell med grevinnan Tessin i sitt kabinett långt ifrån är den enda interiörbild, som Fridsberg med sin pensel trollat fram under vistelsen på Åkerö. Mer än ett dussin sådana bilder finnas, tillhörande serie illustrationer till en samling sedelärande fabler, som Carl Gustaf Tessin till stor del författade på sin ålderdom. — Skildra också dessa akvareller det representativa tessinska hemmet? Om så vore, skulle man kunna illustrera Tessins generalinventarium och därmed frambringa ett för forskningen synnerligen betydelsefullt instrument. Men värdet av dessa bilder

Bild 1. Grevinnan Ulla Tessin, f. Sparre, i sitt kabinett på Åkerö. Akvarell av Olof Fridsberg 1763. Ägare kapten A. Gripenstedt, Nynäs.
Foto Institut Tessin.

beror själfallet ytterst på deras förhållande till verkligheten. I det följande skola därför försök göras att fastställa detta. Men först något om Tessins fabelsamling och dess tillkomst.

Under åren 1757—1762 nedskrev Tessin med stor flit i sin dagbok korta moraliserande berättelser i fabeldräkt, en litterär genre, varmed tidigare fransmännen La Fontaine och La Motte samt tysken Gellert vunnit rykte. "Korta, tydliga och betydande fabler äro sinnets första föda", säger Tessin. Hans tidigaste försök i liknande art torde vara den 1738 författade "Faunillane ou l'Infant jaune", tillägnad hans hustrus brorsdotter, den då tvååriga Ulrika Sparre, och utgiven följande år i en upplaga av endast tre exemplar med vignetter efter teckningar av François Boucher. Likaså begagnade han i didaktiskt syfte fabeln i "En gammal mans bref til en ung prints", ett arbete, som efter att ha tryckts blev en välförtjänt framgång för författaren. Av allt att döma har Tessin avsett att i en eller annan form utgiva även samlingen från 1757—1762, men han blev aldrig i tillfälle att förverkliga avsikten; först i slutet av 1800-talet lämnade den sin undanskymda tillvaro i den omfattningsrika åkerödagboken och befordrades till trycket. År 1763 påbörjades på Åkerö en ny samling fabler, vilka nedskrevos i särskilda volymer. "Med nya året (1763) hava vi på vår ö börjat ett nytt arbete", skriver Tessin och fortsätter, "jag sammanletar mina kalla (?) fabler, min k. hustru skriver dem rent, grevinnan Adlerfelt (den ovan nämnda Ulrika Sparre som gift) tecknar täcka vignetter och bordyrer." Tessin berättar också, hurusom hans lilla hov brukade samlas dagligen klockan 11 på förmiddagen i hans hustrus kabinett, det rum vi nu känna så väl, för att där under två och en halv timmes tid syssla med renskrivning av fablerna och dekorering av textsidorna. Fridsbergs beting utgjorde därvid fablernas illustrering, medan slutvignetterna och ramarna huvudsakligen kommo på de övriga medlemmarnas lott. Samlingen omfattar fyra foliovolymer, vackert bundna i rött skinnband med guldtryck, vilka efter växlande öden hamnat i Nationalmuseum. Var och en av volymerna har namn efter de fyra människoåldrarna, L'Enfance, La Jeunesse, La Mûre och La

Vieillesse. Titelbladen — med régenceartat ramverk i tusch och färger av Fridsberg — ha texten *Figures de Fables avec leurs Explications à l'Usage de Mlle Ulrique A: de Sparre dans six ans d'ici MDCCLXIII*. Ulrika Augusta Sparre, som den 5 oktober 1763 fyllde ett år, var dotter till Tessins systerson och arvtagare Fredrik Sparre och grevinnan Tessins brorsdotter Brita Christina Sparre. Den unga damen växte upp, och vid sitt giftermål 1783 med Carl Reinhold Wrangel tog hon med sig sina kära fabelböcker till det nya hemmet på Nynäs. Hennes dotter fick dem omsider i arv och avyttrade dem på 1860-talet till greve C. G. von Düben på Fogelsta. Till sist ha böckerna kommit till Nationalmuseum.

Då vi nu underkasta interiörbilderna i de fyra volymerna en granskning ur innehållssynpunkt blir i förstone intrycket, att de näppeligen återge en av Fridsberg sedd verklighet. Både den fasta och den lösa inredningen ge nämligen i några fall föreställningen om det inre av ett franskt *maison de plaisance* eller ett parisiskt *hôtel* vid 1700-talets mitt. Vi veta också, för så vitt Tessins utsago förtjänar tilltro, på vilket sätt Fridsberg gick till väga, då han åstadkom bilderna. Han fick en packe kopparstick i handen, och från dessa lånade han än det ena än det andra och byggde därmed upp en för fabelns handling passande scen. Många skulle förvisso efter detta vara benägna för att anse all vidare diskussion gagnlös. Men så lätt kan detta problem trots allt ej avfärdas.

Under paristiden hade Tessin som bekant gjort enorma uppköp av möbler och konstföremål och mycket därav hade oaktat realiseringar till följd av penningsvårigheter fått plats på Åkerö. Tessins generalinventarium 1757 understryker också tydligt bohagets franska karaktär. Sigrid Leijonhufvud, som mer än kanske någon annan kände till förhållandena på Åkerö, har vid ett tillfälle berört frågan om de fridsbergiska akvarellernas förhållande till verkligheten och därvid kommit till slutsatsen, att de i många stycken äro att betrakta som resultat av iakttagelser på stället. Ett avgörande besked härvidlag kan emellertid endast erhållas genom att undersöka, huruvida

Bild 3. "Den klagande Doris", akvarell av Olof Fridsberg 1763 i C. G. Tessins "Figures de Tables", del II. Nationalmuseum.

det finnes något samband mellan å ena sidan Fridsbergs bilder och å andra sidan samtidiga eller något äldre franska gravyrer.

I andra volymen av "Figures de Fables" finnes en bild, som åskådliggör berättelsen om den klagande Doris, bild 3; ett rum med schackbrädesrutat stengolv, bröstpanel med fyllningar, fältindelade väggar, till vänster närmast åskådaren en del av ett smårutat fönster, till höger en säng med fördragna sparlakan, en s. k. lit en tombeau, en taburett och en ikullslagen stol samt mitt på scenen en ung dam i teatraliskt förtvivlad pose framför ett på golvet liggande pärlhalsband, orsaken till hennes sinnesrörelse. Rummets inredning och möblering skilja sig på intet sätt från vad som vi veta var brukligt under frihetstiden. Den egenartade sängen med det mot fotändan lutande taket var en ej ovanlig möbel i Sverige, och på Åkerö funnos enligt generalinventariet ej mindre än elva lits en tombeau, vilka där på grund av det något omoderna utseendet voro förvisade till gäst- och domestikrum. Man blir onekligen överraskad, då man blir

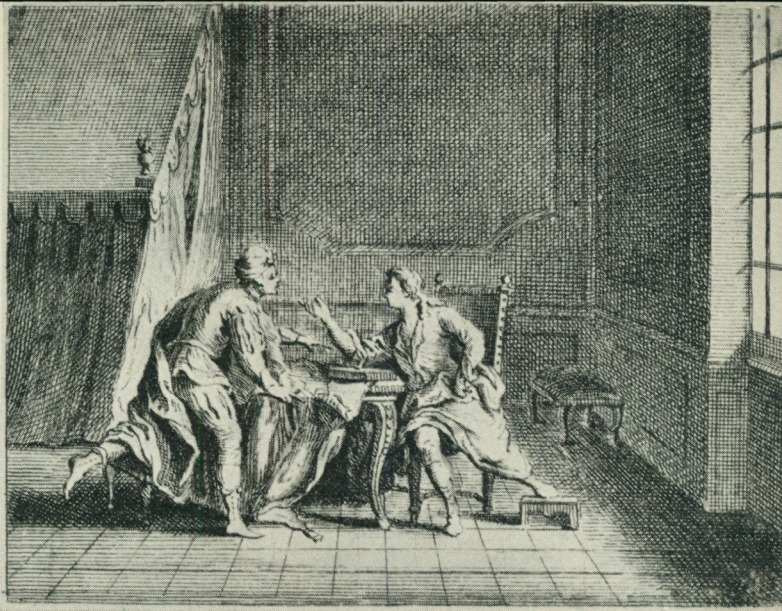

Bild 4. "Le Valet et l'Écolier", kopparstick ur La Mottes "Fables nouvelles", Paris 1719.

i tillfälle att jämföra bilden med den gravyr, som tjänar som illustration till "Le Valet et l'Écolier" i den år 1719 i Paris utgivna upplagan av La Mottes "Fables nouvelles", bild 4. Om man bortser från de uppträdande och att gravyren är omvänd i förhållande till akvarellen, äro interiörerna i detalj lika. På Fridsbergs bild förekommer dock en möbel, som med all sannolikhet är hämtad från platsen, nämligen den ikullslagna stolen. Den är en karakteristisk svensk stol av holländsk-engelsk typ från övergången mellan senbarock och rokoko. — Den för-
tvivlade kvinnan spelar alltför dålig teater för att vi skola tro henne, men varifrån hon kommer måste tyvärr vara osagt.

"Le Vieillard et son Secrétaire" i första volymen har av Fridsberg försetts med en bild, återgivande en åldring, som sitter i en vilsam fåtölj och dikterar för en ung man vid ett skrivbord, bild 5. En till bordet hörande serre-papier med sex fack invid väggen är fylld med pappaskar och tjänstgör samtidigt som ställning för ett bordsur. Väggarna äro helpanelade och för-

Bild 5. "Le Vieillard et son Secrétaire", akvarell av Olof Fridsberg 1763 i C. G. Tessins "Figures de Fables", del I. Nationalmuseum.

sedda med skulpterat listverk. Två bokhyllor i vägglivet äro synliga, och varje hylla är utrustad med en tygremsa, fästad med synliga tännlikor, en anordning, som avsåg att dels utestänga damm, dels ge bokraderna ett pryddligt linjerat utseende. Sådana remsor förekommo i bokhyllorna på Åkerö enligt vad som framgår både av bilden med Ulla Tessin i sitt kabinett och av uppgifter i generalinventariet. A priori kan interiören sägas innehålla åtskilligt av för svenska förhållanden främmande inslag, men något förräder likväl oförfalskad svensk vardag. Ur upplagan från 1750-talets mitt av La Fontaines fabler har Fridsberg fått uppslaget, närmare angivet från Jean-Baptiste Oudrys illustration till berättelsen om spararen och finansmannen, bild 6. Den länstol bankiren intager är som synes föga rokokomässig utan i stort sett präglad av den på 1750-talet i Paris framträdande nya stiluppfattningen. Målaren på den sörmländska landsbygden har tydligen ej begripit denna nyhet eller ej velat begripa den och har i stället givit sin herre och dennes huskaplan magister Ennes de stolar, som de brukade sitta i vid sina gemensamma skrivgöromål.

Bild 6. Ur "Fables choisies de la Fontaine", del III, Paris 1756. Kopparstick efter teckning av Jean-Baptiste Oudry.

Bild 7. "Le Conseiller complaisant", akvarell av Olof Fridsberg 1763 i C. G. Tessins "Figures de Fables", del II. Nationalmuseum.

"Le Conseiller complaisant" heter en av berättelserna i andra volymen, och Fridsberg har därtill gjort en alldeles betagande interiörbild av en ung dam — man tänker sig gärna den vackra Faunillane — vid sitt toalettbord, bild 7. Bordet är som brukligt helt övertäckt med en duk, och på detsamma står en avlång spegel med stöd samt några för toalettbestyren nödvändiga askar. På den ena väggen äro två smårutade fönster och mellan dessa en hög skulpterad rokokospegel. En landskapsmålning i ram på den andra väggen samt en soffa fullständiga rummets möblering. Dörren i fonden är av helfransk typ och av fyllningarna och profilerna att döma densamma som förekommer i stora salen på Åkerö. Det böljande draperiet till vänster är givetvis blott en kuliss och för tillfället insatt som dekorativ effekt. Betraktandet av bilden inger ej omedelbart någon tanke på utländsk förebild, även om soffan i vissa avseenden ger anledning till betänksamhet. Och likväl är denna interiör, om man ser bort från fondväggen och några av föremålen på toalett-

Bild 8. "La Belle et le Miroir", kopparstick efter teckning av J. B. Massé i La Mottes "Fables nouvelles", Paris 1719.

bordet, närmast en kopia, fastän omvänd, av J. B. Massés bild till "La Belle et le Miroir" hos La Motte, bild 8. Det skulle ha varit värdefullt att också kunna påvisa, varifrån tavlan på väggen och soffan hade hämtats, men deras ursprungliga platser ha ej kunnat uppsparas.

Fabelsamlingen inleder Tessin med "Les trois Poupées". Dockorna äro den lilla Ulrika Augusta, hennes moder Brita Christina Sparre samt hennes verkliga docka. Den tillhörande akvarellen visar en ung moder med dottern på sitt knä, och den lilla flickan, klädd i kolt och med fallhatt på huvudet, håller i sin tur en docka, bild 9. Det vore ganska naturligt, om Fridsberg, som långa tider dagligen såg den unga familjen på Åkerö, valt att i detta fall arbeta efter levande modell. Så har även Sigrid Leijonhufvud uppfattat situationen och framhållit, att "Brita Sparres något stela hållning på Lundbergsporättet återfinnes här". Vi veta nu, att åtminstone moderns hållning ej beror på att målaren omutligt iakttagit verkligheten, utan att han varit

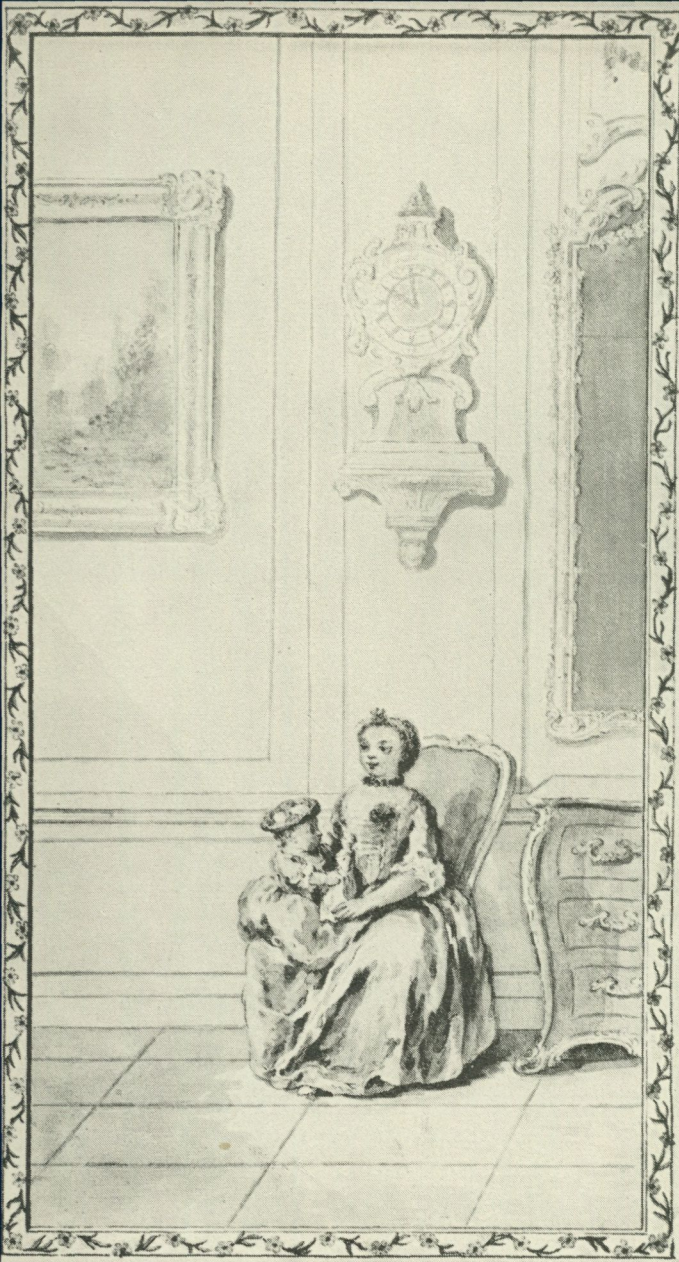

Bild 9. "Les trois Poupées", akvarell av Olof Fridsberg 1763 i C. G. Tessins "Figures de Fables", del I. Nationalmuseum.

LA FILLE. Fable CXXIX.

J.B. Oudry inv.

Riland sculp.

Bild 10. Ur "Fables choisies de la Fontaine", del III, Paris 1756. Kopparstick efter teckning av Jean-Baptiste Oudry.

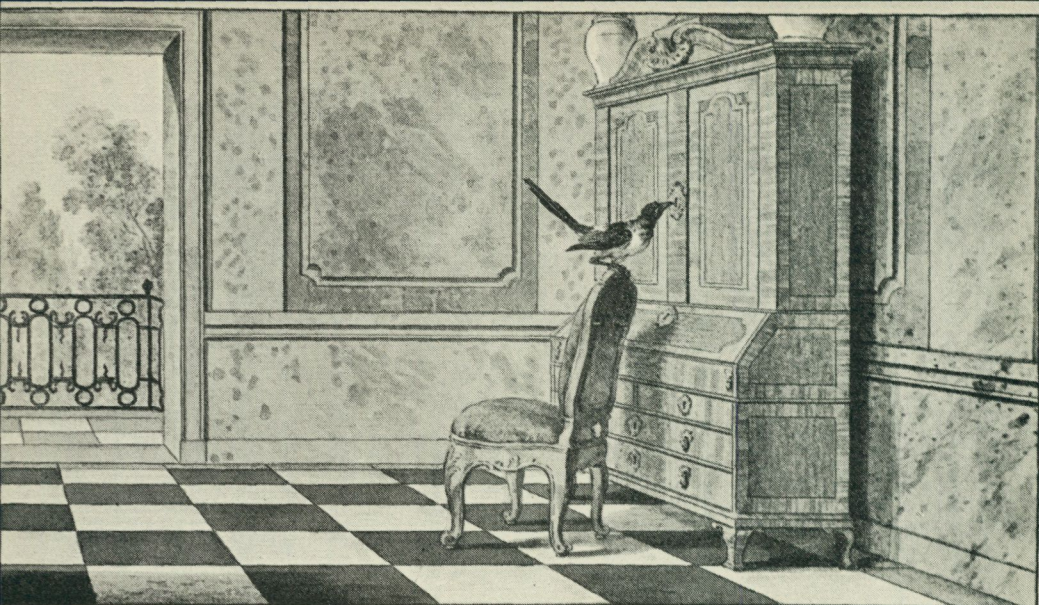

Bild 11. "La Pie et l'Armoire", akvarell av Olof Fridsberg 1763 i C. G. Tessins "Figures de Fables", del I. Nationalmuseum.

bunden av en i gravyr befintlig komposition, som varit förebildlig jämväl beträffande rummet. Illustrationen till "La Fille" i La Fontaines "Fables choisies", en gravyr efter Oudry, har Fridsberg funnit lämplig att efterlikna, bild 10. Akvarellen är visserligen spegelvänd i förhållande till gravyren, men med tillfälligt reversering är det lätt att finna ett uppenbart samband mellan de båda damernas ställningar. Klänningarna äro fullkomligt lika varandra. Därmed är ej sagt, att Fridsberg ej bekymrat sig om att träffa ett levande ansikte, ty säkerligen är det här fråga om porträtt efter naturen. — Överensstämmelsen i övrigt mellan interiörerna är alltför uppenbar för att särskilt behöva framhållas.

Det är emellertid ej alltid Fridsberg så tydligt avslöjar, varifrån idéerna komma. För "La Pie et l'Armoire" har han använt sig av Oudrys illustration till La Fontaines fabel L'Horoscope, men därifrån lånat endast rummets form, bilderna 11 och 12. Vad som fäster uppmärksamheten på sambandet är balkongräc-

Bild 12. Ur "Fables choisies de la Fontaine", del III, Paris 1756. Kopparstick efter teckning av Jean-Baptiste Oudry.

ket och lövträdsfonden i utblicken. I övrigt torde rummet vara Fridsbergs egen komposition. Golvet är lagt med plansten i rut-mönster, och de fältindelade väggarna och bröstpanelen äro marmorerade. De båda rokokomöblerna, stolen och det fanerade skrivskåpet, äro säkerligen från Åkerö (observera den nära likheten med skåpet på bild 1), även om generalinventariets uppgifter äro alltför summariska för att tillåta identifiering. Balkongracket har visserligen Fridsberg hämtat hos Oudry, men ej dess mönster, vilket är detsamma som återfinnes i gårdssmeden mästare Hjerpes vackra trappräcke på Åkerö.

Man skulle på detta sätt kunna granska bild efter bild i "Figures de Fables" och så småningom få svar på den framställda frågan: Åkerö eller Paris? Men förutsättningen härför är givetvis, att man har tillgång till ett tämligen omfattande jämförelse-material. Några av Fridsbergs interiörbilder ha ej kunnat sammanställas med motsvarande franska, exempelvis i fråga om den akvarell, som åtföljer "Les deux Pendules", bild 13. En tecknad eller graverad förebild behöver å andra sidan ej nödvändigtvis ha legat till grund, utan Fridsberg kan mycket väl tänkas ha komponerat bilden i dess helhet. Och just i detta fall vilja vi gärna se ett svenskt rum med möbler av utpräglad fransk karaktär, vilka dock ej i verkligheten ha förekommit tillsammans i ett rum så som bilden gör gällande.

Huvudaktörerna äro som titeln på fabeln anger de båda uren, vägguret och bordsuret. Det förra är det föremål i rummet, som kanske mest framhäver sitt franska ursprung, och man skulle vara benägen för att utmönstra det som svenskt bohagsting vid 1700-talets mitt, om ej ovedersägliga bevis föreläge för att det en gång funnits på Åkerö. Det har nämligen sin plats mellan bokhyllorna på Fridsbergs bild av grevinnan Tessin i sitt kabinett, lätt igenkännligt på figuren i överstycket. Uret på byrån kan vara det bordsur, som 1757 fanns i greve Tessins kammare i norra flygeln på Åkerö och som anges ha svart foder med handtag och knoppar av mässing samt vara tillverkat i Wien. Byrån förefaller vara utländsk på grund av den rikliga förekomsten av hörnbeslag. De övriga föremålen, potpourrikrukor-

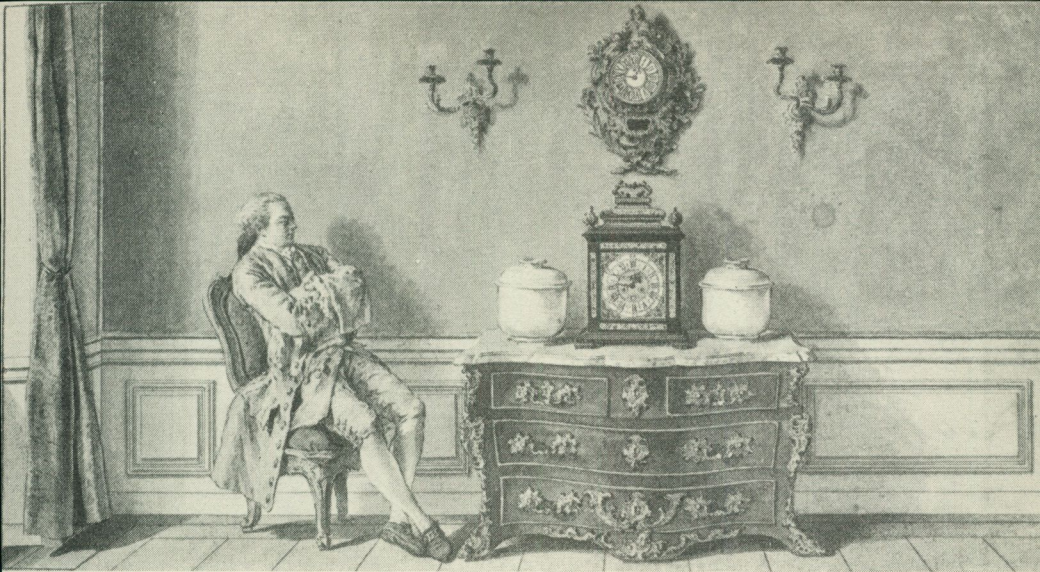

Bild 13. "Les deux Pendules", akvarell av Olof Fridsberg 1763 i C. G. Tessins "Figures de Fables", del I. Nationalmuseum.

na, appliquerna och stolen, passa rätt väl in i en svensk rokokointeriör.

Förhoppningarna om att hos de fridsbergiska interiörbilderna i "Figures de Fables" finna en samtida och välunderrättad skildring av ett representativt svenskt hem under rokokotiden ha tyvärr blivit grusade av vad som här förebragts. Även om några enstaka möbler kunnat angivas som svenska eller rent av kunnat hänföras till Åkerö, och bildernas atmosfär ibland framkallat ett intryck av gammal svensk herrgårdskultur, är likväl det parisiska inslaget i allmänhet alltför framträdande i komposition och detaljer. Detta faktum kan tyckas föga förenligt med vad som förut sagts om Olof Fridsberg som konstnär. Det skall medges, att hans styrka ej låg i fantasien, vilket redan hans arbetsgivare med beklagande konstaterade. Men hans form- och färgsinnen voro i varje fall utomordentliga instrument. Och skola hans verk bedömas ur konstnärlig synpunkt, bör detta ske inför originalen och ej som här inför reproduktioner i svart och vitt. Sådana ha emellertid varit tillfyllest för ändamålet med denna uppsats.

UTNYTTJADE KÄLLOR.

Tryckta: K. Asplund, En gammal mans dröm om Paris, i Gustavianskt, Stockholm 1932. — W. Holst, Hur Carl Gustaf Tessin nödgades börja avyttra sina samlingar, i Nationalmusei årsbok 1934. — E. Hultmark, Kungl. Akademiens för de fria konsterna utställningar 1794—1887, Stockholm 1935. — Dens., Carl Fredrik v. Breda, Stockholm 1915. — S. Leijonhufvud, En tessinsk fabelsamling, i Ord och bild 1906. — Dens., Omkring Carl Gustaf Tessin I—II, Stockholm 1917—1918. — Dens., Lovisa Ulrika och Carl Gustaf Tessin, Stockholm 1920. — Dens., Carl Gustaf Tessin och hans Åkerökrets I—II, Stockholm 1931, 1933. — Dens., Grevliga huset, i Ord och bild 1938. — A. Lindblom, Karl Gustav Tessin, de fria konsternas befrämjare, i Nationalmusei årsbok 1926. — L. Looström, Den svenska konstakademien, Stockholm 1887. — C. D. Moselius, Gustav III och konsten, i Nationalmusei årsbok 1939. — C. U. Palm, Per Gustaf Floding och hans konstnärsskap, i Meddelanden från Föreningen för grafisk konst III, 1896. — N. F. Sander, Minne af prof. C. Fr. v. Breda, i Svenska akademiens handlingar 1895, Stockholm 1896. — G. Selling, Svenska herrgårdshem under 1700-talet, Stockholm 1937. — Stockholms stads kalender 1775—1792. — Svenska Parnassen 1784 (s. 63). — Carl Gustaf Tessins dagbok 1748—1752, utg. av S. Leijonhufvud, Stockholm 1915. — Framledne Riks-Rådet, m. m. Grefve Carl Gustaf Tessins dagbok 1757, utg. av G. Montgomery, Stockholm 1824. — Skrifter af Carl Gustaf Tessin efter författarens på Åkerö befintliga handskrift, utg. av G. Frunck, Uppsala 1882—1883. — Tessin och Tessiniana, utg. av F. V. von Ehrenheim, Stockholm 1819. — C. G. Tessin, En gammal mans bref til en ung prints, Stockholm 1756. — Dens., En gammal mans utvalda bref til en ung prins, Stockholm 1785.

Otryckta: Kungl. akademiens för de fria konsterna dagböcker (1774, 1778, 1791, 1795), protokoll, brev m. m., Konstakademiens arkiv. — Mantalslängder (1767—1771) för Södermanlands län, Riksarkivet. — Generalt Inventarium wid Åkerö d. 29 Maj 1757 slutat samma år, Åkerö gårdsarkiv.

Författaren önskar särskilt tacka fil. lic. Svante Svärdröm, genom vilkens förmedling uppgifter om Olof Fridsbergs släkt i Falun erhållits. Vidare riktas ett tack till fil. dr Gösta Selling, som ställt till förfogande en avskrift av Tessins generalinventarium 1757. Ett tack går också till fil. dr Arvid Bäckström för hans generositet att lämna excerpter rörande Olof Fridsberg ur Konstakademiens arkiv.

EN MIDDELALDERSK STOL FRA HALLINGDAL

av Ragnhild Bjerregaard

I Nordiska museets norske avdeling står en kassestol fra Torpo i Hallingdal. Stolen er usedvanlig høi, bild 1—2. Den virker tung og solid som de norske kirkestolene fra tidlig middelalder, og er konstruert på samme måte. Fire stolper bærer stolen, inn i dem er felt kassens fire helt tette sider og de svungne armlener. Stolpene er av bjerk, side-, for- og bakstykke av furu.

Det bakre stolpepar faller straks i øinene på grunn av sin eienommelige form. Det er høie stolper hvis bakside ser ut som de er dreiet. Men ved nærmere eftersyn viser det sig at den gamle ryggplanke som er bevart er skåret i ett med stolpen slik at denne ikke kan være dreiet eller svarvet men må være skåret. Også på den andre stolpen kan man øverst se rester av den gamle planken. Ribbene på de "dreiete" baksider har midtprofil. Jeg kjenner ingen bevart norsk middelaldersk stol som har slike stolper, og ingen svenske heller. Men en lignende form finnes avbildet på døpefonten fra Grötlingbo på Gotland, bild 3, som J. Roosval har datert til slutten av 1100 årene (Die Steinmeister Gotlands). Den ene av de to stolene har dreiete både for- og bakben, den andre har forben som de byzantinske typene, det bakre par er dreiet som Torpostolens og ender i en slags dyrehode (?) som vender bakover. Såvidt jeg vet har ingen, hverken norsk eller svensk stol hjørnestolper hvor hodene vender bakover. Antagelig har kunstneren fremstillet det slik for å tydeliggjøre.

Det forreste stolpepar på Torpostolen er av en ganske annen type. De er firkantete og har enkle middelalderske profiler.

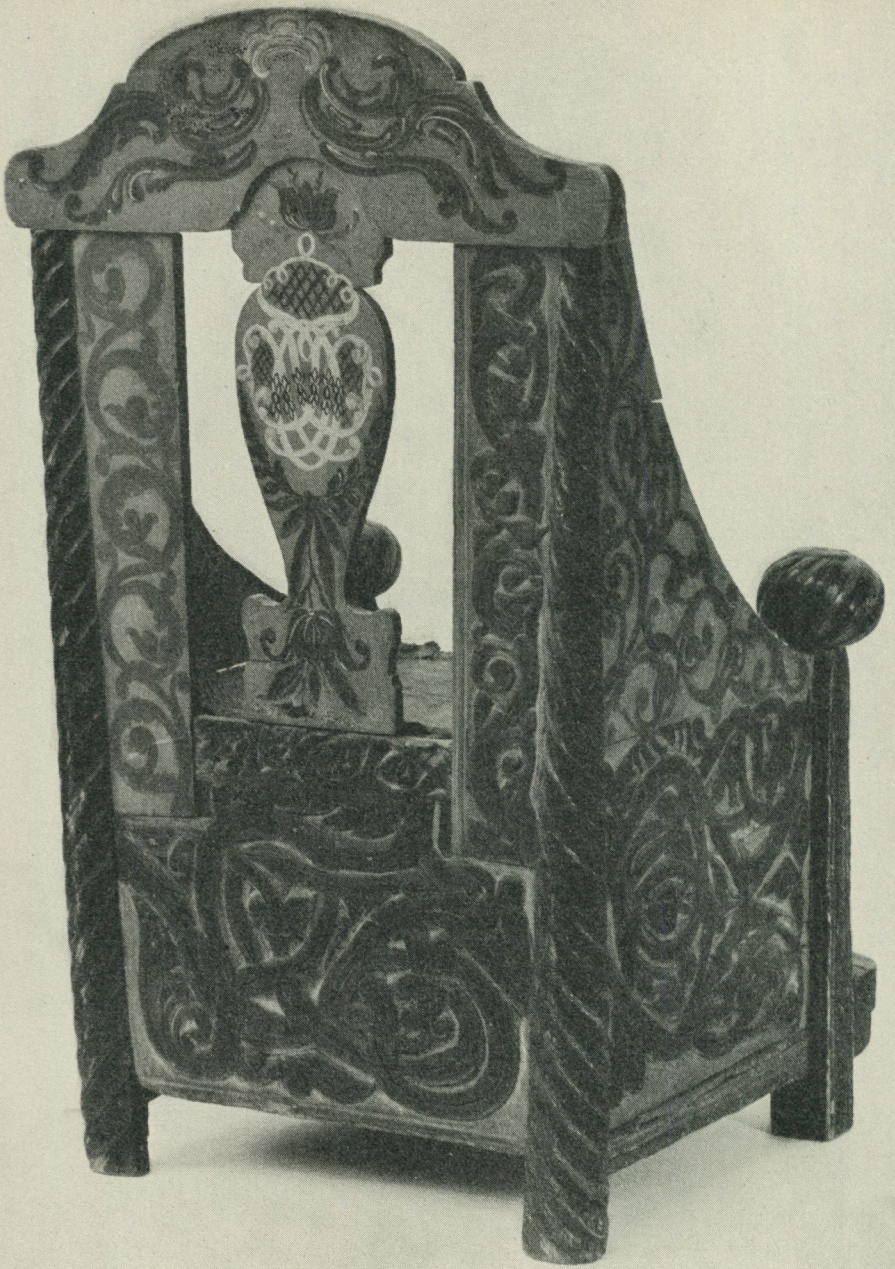

Bild 1. Stol fra Hallingdal, Norge. Nordiska museet 20,740.

Bild 2. Stol fra Hallingdal, samme som bild 1.

Tappene fra stolkassen går tvers gjennom stolpene på vanlig middelaldersk vis. Disse stolpene ender i store "dreiete" kuler som er sterkt slitt på oversiden. Men på undersiden synes tydelig ribbenes midtfure.

Slike store "dreiete" kuler finnes visstnok bare på et par andre norske stykker. Det ene er en benk fra Hallingdal i Nordiska museet, bild 4. Noe bestemt kan kanskje ikke sies om dens alder. Men både konstruksjon, profiler og utstyr forøvrig tyder på at den er fra middelalderen. Typologisk fører Harry Fett den sammen med en benk fra Heddal kirke i Telemark, som vel almindeligst dateres til 1200 årene (Benk og stol i Norge).

I Heddal kirke i Telemark står en stol som har lignende "dreiet" kule på den ene fremre stolpen som Torpostolen. Det er et elegant arbeide med kraftige utskjæringer, rikt profilert og med understell opdelt ved romanske søilerekker. Hjørnestolpene er firkantete med profiler. J. Meyer daterer stolen til 1200 årene (Fortids kunst i Norges bygder). L. Dietrichson mener at Heddal stavkirke er fra ca 1250.

Bakstykket på Torpostolens kasse er skåret ut med ranker som fyller hele flaten, likedan er kassens høire side. Det er ingen fast komposisjon i feltene, men det hele ser ut som mer og mindre tilfeldig sammenslyngete bånd. Disse ender i tre- eller firblad, de har enkel midtprofil og dekkblad og ringer hvor bladene springer ut. Høire sidestykke er helt intakt, men det bakre felt er skåret av oventil, her er felt inn et smalt, skrått stykke uten dekor. Over det igjen er tappet inn et rett tverrstykk med samme skur som de øvrige, bare mindre og mer gnidret.

Den høire ryggplanken har en skåret ranke som helt stemmer overens med de andre bladformene.

Det venstre armlenet har den svaie linje som er almindelig på de tidlige middelalderske stolene. Utvendig har det ranke-slyng hvor enkelte av bladene nesten er forkrøblet til kløverform. Innvendig har lenet profil langs overkant og rygg.

Den vegetabiliske ornamentikken på disse stykkene har sine tydelige paralleller på stavkirkeportaler som f. eks. Åls og Torpos

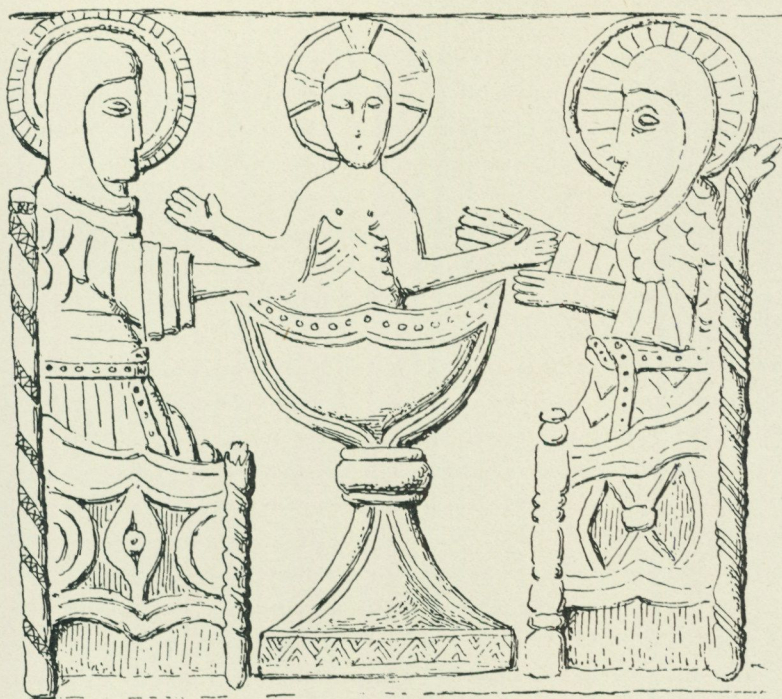

Bild 3. Stoler på døpefont fra Grötlingbo, Gotland. Tegning af O. Sörling, Vitterhetsakademiens arkiv, Stockholm.

i Hallingdal. Disse kirkene er antagelig fra slutten av 1100 årene eller omkring 1200. Lignende rankeverk finnes på Blakerstolen fra Lom fra henimot 1200 (avbildet i årboken Viking 1938).

Stolens venstre side har et skåret geometrisk motiv. Det består av to konsentriske ringer med midtfure, over og under disse er tredd fire bladstilker eller hvad man skal kalle det, to av dem danner et skrått kors, to et rett. Runde blad finnes også i sirkelsegmentene. På en korskranke (?) i Opdal stavkirke i Numedal finnes et motiv som ligner dette temmelig meget. Her er to korslagte stengler som er flettet over og under tre konsentriske sirkler. Bladverk finnes ikke. L. Dietrichson daterer

både kirke og balustrade til henimot 1300. Kirken er visstnok noe eldre, men begge deler er vel fra 1200 årene. Motivet er antagelig et av de mange den romanske kunst fikk fra den romerske, som f. eks. dekoren på en korskranke i S. Sabina i Rom (E. Wrangel, Lunds domkyrkas konsthistoria, fig. 254).

På Torpostolens forstykke er fremstillet en steilende hest med sadel. Hesten kan tildels minne om "Grane" på portalene fra Hylestad og Vegusdal stavkirker i Setesdal fra sent 1100 tall (Norske bygder, bind 1: Setesdalen, fig. 73 og 76). Hesten "Grane" har spisse ører, kort man og lang hals, men Torpostolens ser meget villere ut med nesten drageaktig lang krum hals og åpen kjeft med lange kjever. Manen er stilisert som repstav. Den steilende hesten med stilisert man er også skåret på Blakerstolen, men her riktignok i en kampscene. Også sadelformene kan minne om Hylestadportalens, den har de samme høie knappene, men denne formen finner vi igjen langt oppi 1700 årene, så den er ikke noe dateringsmiddel.

Noen større vanskeligheter med dateringen av stolen fra Torpo skulle det ikke være. Konstruksjonen med de fire stolper med inntappede kassebredder svarer til Blakerstolens og andre middelalderske stoler. De bakre stolper fantes det parallell til på døpefonten fra Grötlingbo fra slutten av 1100 årene. De fremre firkantete stolper med profiler er av almindelig middelaldersk type. "Dreiete" kuler på toppen hadde blant annet Heddalstolen som sikkert må betraktes som et 1200 tall-stykke.

De ornamentale feltene på kassens bakstykke og høire side, den ene ryggplanken og sidelenet står som nevnt Blakerstolen nær, og er i nær slekt med flere stavkirkeportaler. Men noe sikkert dateringsgrunnlag behøver dette ikke å være, for denne ornamentikken holder sig i vår folkekunst til langt op i 1600 årene. Det geometriske motiv på venstre side sattes i forbindelse med en korskranke i Opdal stavkirke antagelig fra 1200 årene, men noe større fra eller til sier dette ikke. Hesten med sadel hadde sine slektninger på stavkirkeportaler fra henimot 1200.

Såvidt jeg vet finnes ingen nærmere opplysninger om hvor

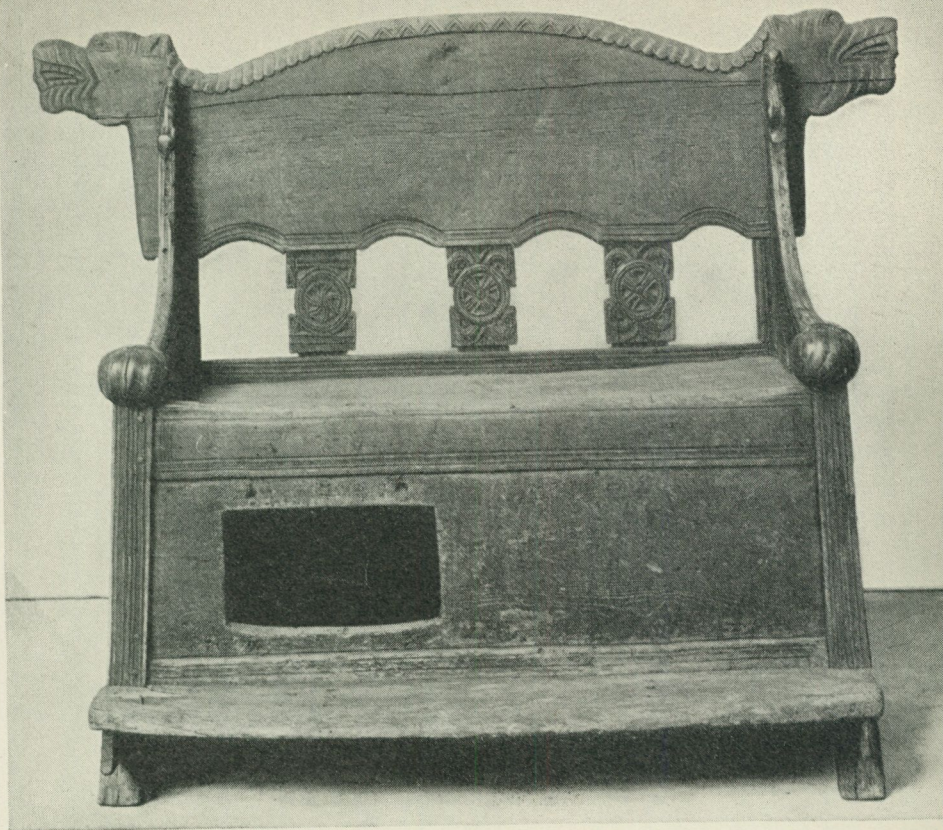

Bild 4. Benk fra Gol prestegjeld, Hallingdal, Norge.
Nordiska museet 20,657.

stolen stammer fra. Det er vel mulig at den opprinnelig er en kirkestol, og kanskje kunne den være fra Torpo kirke eller en av de andre kirkene i nærheten, Gol eller Ål (alle disse kirkene dateres til bortimot 1200). Men jeg har ikke kunnet finne at stolen er nevnt i forbindelse med noen av dem.

At de "dreiete" kulene er så slitt skulle tyde på flittig bruk og det skinntrukne sete ser temmelig medtatt ut. Kanskje stolen har stått på en eller annen gård i Hallingdal.

Hvorom allting er så er det rimeligst å anta at stolen er fra 1200 årene. Thor Kielland daterer den i "Møbelkunstens historie" til samtidig med Blakerstolen, altså henimot 1200, mens

Sigurd Grieg (Oseberg, del III) mener, at den er fra 1200 tallets annen del, og nærmest gjort efter eldre forbillede. Kanskje er en datering til første halvdel av 1200 årene det sannsynligste efter den gjennemgøelse vi har gjort.

Hvordan stolens rygg egentlig har sett ut fra begynnelsen er vanskelig å si. Overstykket kan ha gått ut over hjørnestolpene som nu, i likhet med Tyldalstolen fra ca 1200. Har stolpene selv endt i dyrehoder må det ha vært et midtstykke (som på Blaker- og Gålås-stolene, se billedene i Viking 1938), men det finnes ingen nut før midt nede i høire ryggplanke. Hvordan ryggstøets nedre del har vært kan vi ikke med sikkerhet vite. Stolens nyere deler er ryggens overdel og midtstykke og den ene sideplanke samt det ene armlenet. Det tykke klumpete fotbrettet er nok også av ny dato.

Det er rimelig at fornyelsen er omtrent samtidig med malingen. Stolen er malt med friske norske bondefarver, mest blått på rød bunn. De middelalderske ranker og det geometriske motivet er blå og på den nye ryggplanken og det høire lenet er malt en temmelig fri "kopi" av de middelalderske ornamenter. De nye deler i rygglenet har dekor i hvitt, blått og sort, med tulipaner, speilmonogram o. s. v. Antagelig er disse tilsetningene fra omkring 1800.

Til tross for at Torpostolen ikke på langt nær er så fint arbeide som flere av våre andre samtidige stoler, ser den staselig ut med sin høie reisning og sin nye, glade farveprakt.

MÖBELSNICKERIET I LINDOME

av Gösta von Schoultz

När Bexell i sin beskrivning över Halland, tryckt 1818, kommer till Lindome socken i Fjäre härad i landskapets norra del, säger han om denna, att den "ifrån uråldrige tider varit bebodd af en allmoge, hwilken för sine slöjder kan ingå uti en icke underlägsen täflan med hwilket landskaps innewånare som hälst uti Götha rike". Han syftar därvid främst på det blomstrande möbelsnickeri, som redan då var gammalt på orten, och som många topografer före honom berört och berömt. Vad han säger om den tävlan lindomesnickarna kunde bjuda övriga snickare är också bokstavligt sant, ty det första vittnesbörd vi äga om lindomesnickeriet härrör just från hantverkarnas i Göteborg klagomål över den besvärande konkurrens lindomebornas verksamhet utgjorde för dem i deras utkomst. Detta var år 1686, den första men långt ifrån sista gången dylik klagan förspordes.

Får man tro traditionen i socknen, skulle snickeriet emellertid vara ännu något äldre. Där berättas nämligen, att när Gustaf Adolf grundade Göteborg 1621, inkallade han bl. a. en del hantverkare från kontinenten för att ge staden en god start. En del av dessa trivdes emellertid inte länge i denna, utan gävo sig söderut på vandring hemåt. På vägen kommo några att stanna ett par dagar i Rantorp, en by i västra delen av Lindome socken, och hur det kom sig, förlängdes denna vistelse alltmer och de blevo boende där för livet, utövande sitt hantverk och lärande ut sin färdighet till socknens bönder. Utan att diskutera sanningshalten i denna lilla historia, kan man dock medge möjligheten att snickeriet är betydligt äldre än vi f. n. ha belägg för.

Under 1700-talet äro däremot uppgifterna om lindomeslöjden rikliga. År 1725 inköpte sålunda domkyrkokonsistoriet i Göteborg 10 trästolar från Lindome (enligt påpekande för förf. av arkivarie Arvid Bäckström) och 1739 talar Eric Cederbourgh i sin Göteborgs-beskrivning om "Stolar, Bord, The-Bord, The-Bräden, Skåp, Kistor och annat dylikt af åtskillige sorter, som i Ängeland äro mycket begiärlige." Detta att möbler härifrån exporterats till utlandet omtalas senare många gånger under 1700-talet och förra hälften av 1800-talet. Särskilt gäller det stolar. De länder, som stå som avnämare, äro förutom England även Holland, Skottland, Pommern och Danmark, ja, 1826 nämnes också export "till La-Plata-flodens stränder". Beträffande England motväger denna export, som år 1773 säges uppgå till ett värde av 3000 daler silvermynt per år, den samtida rika importen av engelska mahogny- och valnötsmöbler, ett förhållande, som samtiden med sin månhet om handelsbalansen med tillfredsställelse noterade. En föreställning om snickeriets ställning nämnda år ger oss ekonomen A. G. Barchæus i sin skildring av lanthushållningen i Halland, där han rätt ingående behandlar Lindome socken. Han ger bevis på slöjdens goda kvalitet och talar om priser och tillverkningsförhållanden. Var bonde hade sin hyvelbänk och svarv, och virket tog man då liksom senare från angränsande västgötasocknar, främst björk som naturligt är i fråga om stolmakeriarbeten. Modellerna fick man till en del av borgare i Göteborg. Dessutom tillverkades vagnar och slädar. Stridigheterna med stadshantverkarna voro ännu bestående, och en snickare klagar över att verksamheten trots sin blomstring dock var sämre än jordbruket. Barchæus söker även uppgifter om snickeriets uppkomst men får rätt vaga svar. Intressant är hans notis att snickarna själva brukade fara omkring i landet, ända upp till Fredrikshald, och snickra i gårdarna, en motsvarighet alltså till Dalarnas yrkesmän.

Under 1800-talet omnämnes lindomesnickeriet regelbundet i landshövdingarnas femårsberättelser, ofta med anmärkning om att näringen nu är mindre lönande än förr. Men konjunkturer-na växla. 1847 uppskattas tillverkningsvärdet till 20.000 riks-

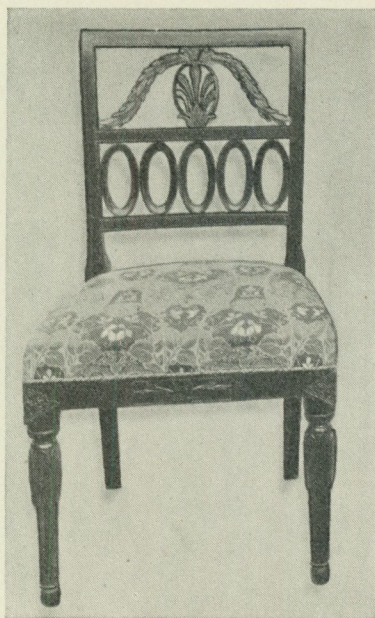

Bild 1. Stol från 1700-talets slut, tillverkad av Johannes Andersson i Lindome. Foto Nordiska museet 1927.

daler banko, 1856 till 100.000 riksdaler riksgälds, alltså trots det lägre myntvärdet dock en betydlig stegring. 1865 är det åter sämre, för att senare, 1870, åter öka, och så vidare.

Som synes äro de litterära beläggen för möbelsnickeriet i Lindome många och vederhäftiga. Det var inget tvivel om att möblerna från Lindome varit både populära och kvalitativt högtstående. Gäller det däremot att få en konkret bild av vilka typer om bord, stolar och soffor etc., som i äldre tid tillverkats här, möter man större svårigheter. Möbler från Lindome äro så gott som aldrig signerade, det gäller både äldre och yngre tid. Ett sentida försök 1885 att få snickarna att stämpla sina möbler vann aldrig någon framgång.¹ Orsaken är kanske i detta fall främst att söka i möbelhandlarnas motvilja. Försäljningen

¹ Det gäller här en gummistämpel, visande en interiörbild med omskrift "Lindome sockens Möbelmärke — Adr. Kongsbacka". Skulle någon av läsarna känna någon möbel med denna signering, är förf. tacksam för meddelande härom liksom för övriga notiser om äldre lindomemöbler.

Bild 2. Divanbord från 1830, tillverkat av Mathias Svensson i Hällesåker, Lindome. Foto Nordiska museet 1928.

har nämligen till stor del gått genom dessa, som ju inte hade något direkt intresse av att uppvisa ursprunget för sina varor. Det var säkerligen ändå många, som gjorde sina beställningar direkt hos socknens snickare. En viss olust att ta ansvar vid mindre goda kvaliteter har, som Sigurd Wallin påpekar (Möbler från svenska herremanshem), säkert också bidragit härtill.

Ett par enstaka undantag bekräfta regeln. Det ena är ett divanbord i polerad björk i Karl Johans-stil, som nu finns i Ransätters hembygdsgrd, bild 2, och som av Sigurd Erixon redan 1929 omnämns i Fataburen. En lapp på undersidan omtalar att "Detta Divan Bord är förfärdigat af Snickaren Mathias Svensson uti N:o 4 Hellesåker, Lindome Sok:en den 14:de Junij 1830." Dessutom finns möbelhandlarens märke. Detta är emellertid blott ditkrafstat med blyerts, alltså ej någon signering i egentlig mening. Detsamma gäller inskriften på en stol av eng-

elsk typ, bild 1, där det heter att "Desse Stolar tilværkas af Johanes Andersson i Lindome by". Rätt många stolar av detta slag, lika även i detaljerna, finnas noterade särskilt i Väst-sverige. Naturligtvis kunna ytterligare en del sådana exempel på-träffas, men de hållpunkter för en beskrivning av äldre lindome-möbler man härigenom kan få bliva dock starkt begränsade.

Men genom att jämföra de litterära uppgifterna med vad man vet om tidens svenska och engelska möbler i allmänhet går det dock att få en ungefärlig bild av produktionen. Cederbourgh anger i sitt redan citerade omnämmande vilka möbeltyper det är fråga om. Däribland märkes tebordet, som var en omtyckt och dekorativ bordstyp med sin stundom konstnärligt målade eller inlagda fällskiva, och som ofta utgör ett kännetecken på ett mera burget hem på västsvensk landsbygd långt fram i tiden. Stol-makeriet kanske eljest var det som mest omhuldades i 1700-talets Lindome. En författare säger 1760 om lindomestolarna att "sedan de nu på Ängelska wiset flätas i sätet med snörrotting, menar jag denna tillverkning nått sin höjd." Det är tydligen dessa, som med sådan framgång tillverkades, att de accepterades t. o. m. i ursprungslandet för denna modell.

Efter 1800-talets ingång har man intrycket att möbelproduktionen blev mer allsidig, låt vara att även under 1700-talet andra möbler än stolar och bord omtalas. Nu nämnas ständigt också sängar, skåp, byråar, kommoder m. m. Ofta uppköpas de av handlande som halvfabrikat och ges en finare polering och klädsel och försäljas vida omkring i landet. Efter århundradets mitt figurera de också på allmänna utställningar. På en sådan i Amsterdam 1869 vunno de "ej blott bifall, utan äfven snabb och fördelaktig afsättning." På Industriutställningen i Stockholm några år tidigare voro flera lindomesnickare representerade.

Därmed är man inne på det skede i lindomesnickeriets historia, som ännu är fullt gripbart, och som kvantitativt sett utgjorde dess storhetsperiod. Personer med hågkomster från denna tid leva ännu kvar i bygden, och ännu ser man i många hem de typiska alstren av de sentida lindomesnickarnas flit. Följande anteckningar om denna tid basera sig i stor utsträckning just

Bild 3. Stuga i Lindome med snickarbod (till vänster). På andra håll utgjorde verkstaden ofta en vinkelbyggnad mot boningslängan. Foto A. Sandklef 1941.

på berättelser från äldre snickare. Den i socknens förhållanden synnerligen kunnige Alfred Jönsson i Lindome by samt Sigurd Ohlsson i Knipered böra därvid särskilt nämnas.

Snickeriet i Lindome har huvudsakligen varit förlagt till socknens östra del, och sedan gammalt har en viss rationalisering av tillverkningen förekommit, i det att varje by eller gård specialiserat sig blott på en möbeltyp, detta till gagn såväl för handaskickligheten som för försäljningsmöjligheterna. Sålunda har man i Knipered gjort stolar, i Ranered sängar och soffor, i Hällesåker lädmöbler, byråar och chiffonjéer, etc. Fullt konsekvent var väl aldrig denna specialisering driven, och omkring sekelskiftet upplöstes den mer och mer, men den är dock ett karakteristiskt inslag i detta lanthantverks gestaltning.

Bortsett från detta drag av gemenskap arbetade emellertid varje snickare fullt självständigt. Något förlagssystem i stil med den västgötska hemindustrien har endast undantagsvis

existerat före sekelskiftet. Virket togs i någon mån från egna skogar men framför allt köptes det från de angränsande socknarna Bollebygd och Björketorp och flottades ned på Ingsjöarna. Det bearbetades i egna verkstäder av snickaren och hans familj, varvid kvinnorna hade poleringen om hand. Något lönearbete i modern mening förekom ej, men det kunde hända att någon yngre snickare eller lärling, som ej hade egen verkstad, arbetade mot fjärdedelen, som det hette, d. v. s. vart fjärde arbetsstycke eller värdet därav tillföll honom, förutom kost och logi. I regel var det dock familjen, som arbetade tillsammans i verkstaden. Denna utgjordes vanligen av ett utbygge i vinkel mot boningshuset eller av ett rum i detta. På mindre ställen kunde även själva stugan få tjäna som snickarbod. Arbetsrummet dominerades av den öppna spisen med sin ständigt rykande limpanna. Vid fönstren stodo hyvelbänkar och vanligen en trampsvarv, på väggarna hängde verktygshyllor och under taket låg ämnesved till torkning. Ofta nog fanns en säng i två våningar, en "tarre", på innerväggen, bild 5, då man med hänsyn till eldfaran och av utrymmesskäl gärna ville att någon skulle ligga i verkstaden. Arbetet i denna var sålunda familjens huvudsysselsättning, det var hantverk, ej hemslöjd i meningen av en bisyssla till jordbruket. Tvärtom har detta senare till allra senaste tid varit av underordnad betydelse och kanske delvis vanskötts. Däröver klagar redan Hårleman på sin resa 1749. Men även om jorden inte var dålig, voro lotterna för små att föda sin man. Det blev på de mindre gårdarna hustruns roll att sköta jorden, på de något större lejde man en dräng eller piga. Även i förra fallet höll man i regel jämte ett par kor en häst, om också fodret måste köpas från andra. För de regelbundna försäljningsresorna med möbler till staden var detta nödvändigt. Däremot har man aldrig här såsom t. ex. i Bollebygd använt oxar till sådana körslor.

Hur sågo då denna tids, det senare 1800-talets lindomemöbler ut? Ja, det må kanske först sägas, att de voro inga konstverk så som vi nu se på dem. Men detta gäller ju samtida möbler i allmänhet och däri utgöra lindomemöblerna inget undantag. I

Bild 4. Lindomesnickare med fanerhammare. Foto förf. 1941.

Västsvrige har uttrycket lindomemöbler ibland fått klangen av en tarvlig och enkel vara, men detta har knappast någon grund beträffande de egentliga lindomeprodukterna, utan gäller främst likartade, billiga möbler utan kvalitet från angränsande orter, som gärna såldes under detta namn. De verkliga lindomemöblerna utmärkte sig i regel för gedigenhet och gott hantverk, och särskilt sådana från århundradets mitt ha en enkel saklighet, byggd på materialverkan, som kan tilltala även vår tid.

Utmärkande för de sentida lindomemöblerna är framför allt faneringen, och däri skilja de sig från sina billigare efterapningar. Fanerhammaren är sålunda ett karakteristiskt inslag i dessa snickares verktygsuppsättning, den brukades överallt. Metoden att fästa faneret med press tillhör den äldre delen av perioden, då man använde tjockare, handsågade faner av inhemska träslag, alm, björk, lönn m. fl. På 70-talet, när särskilt valnöten

Bild 5. Interiör av verkstad i Lindome med "tarre", d. v. s. en säng i två våningar. Foto Nordiska museet 1942.

blev populär, köptes faneret färdigt i tunna blad, som gingo lätt att lägga på med hammaren. Utrymmet tillåter inte någon redogörelse för övriga verktyg och arbetstekniken i dess helhet. I fråga om dessa ting intager dock lindomehantverket ingen särställning vid jämförelse med övrigt snickeri.

De bästa exemplen på god lindomeslöjd finner man i lädmöblerna. Den äldre, sobra typen har redan nämnts. Man skilde på helfanerade och halvfanerade möbler, i senare fallet voro sidostyckena blott betsade i färg med faneret och polerade. Längre fram började man med mahogny- eller valnötsfaner och arbetade med något mer utsirade former. I ingetdera fallet äga möblerna dock sådan särprägel, att man lätt kan skilja dem från övriga liknande, som gjordes i städerna och annorstädes. Någon bygdeindividualism röja inte dessa möbler, det gäller av

allt att döma lindomesnickeriet i dess helhet. Dess ambition var att tävla med stadshantverkarnas alster i fråga om den borgerliga kundkretsens smak, icke att blott tillfredsställa bygdens behov.

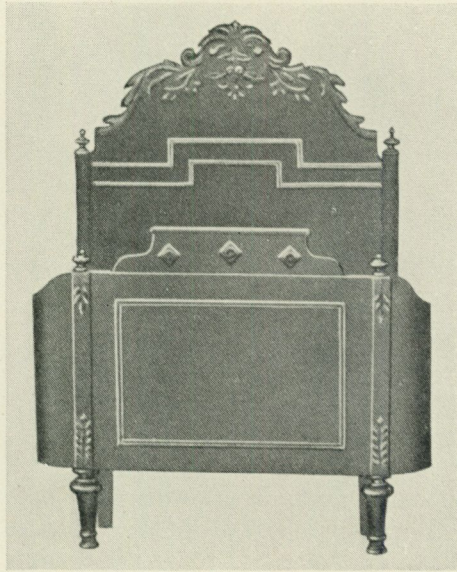
En annan förvaringsmöbel av betydelse var draglådan eller "lådebänken", som den tidigare kallades, en byrå med 3—5 lådor, på samma sätt hel- eller halvfanerad. En tredje var den s. k. fruntimmersbyrån, som stundom figurerar i äldre bo-uppteckningar. Den upphörde snart efter seklets mitt. Den har 4 lådor, varav den övre dock är inredd som en chiffonjé med fack och smålådor samt framsidan nedfällbar som klaff.

Alla detaljer till dessa lådmöbler tillverkades på orten. Nyc-kelskyltar skuros av 10—15 års pojkar och såldes av dem för en tolvskilling dussinet. Likaså knappar till smålådorna. Lås och gångjärn smiddes ända fram på 1890-talet av traktens smeder. 1887 grundades emellertid Lindome snickeri aktiebolag, som hade till uppgift att inköpa en del sådana ting, som blevo billigare att ta i större mängder från industrien. Särskilt gällde det det färdigsågade faneret, som ju var den viktigaste råvaran för snickaren.

Sängarna voro vid seklets mitt av typen med utdrag på långsidan. Det var enkla, målade sängar, sådana som man ännu kan få se. Därjämte förekom ofta kombinationsmöblen bordbänken, vanligen ett skåp med utfällbar säng i underdelen, alltså en äldre tids lösning av sängproblemet i trånga lägenheter. Den blev omodern på 70-talet. Då började man i högre grad göra s. k. fyrkantiga sängar eller imperialsängar, bild 6, d. v. s. med utdrag på kortsidan och högt bakstycke, fanerade och ofta rikt skurna i al eller mahogny och valnöt. Som typ är ju denna säng av äldre datum, men först vid denna tid synes den nått mera allmän spridning i landet i dess helhet.

På samma sätt förhöll det sig med sofforna. Även i fråga om dessa höll man sig tidigare mest till målade enkla spjalsoffor av vanlig kökstyp. De hade ju även senare god avsättning, men på 70-talet tog man upp tillverkningen av förnämligare stoppade soffor, fanerade i valnöt och mahogny och liksom sängarna rikt

Bild 6. Imperialsäng, "fyrkantig säng", från Lindome. Ur en försäljningskatalog 1916.

skurna. Dessa sniderier utfördes f. ö. ofta av särskilda bildhuggare, som specialiserat sig härpå. Då just sofftillverkningen ansågs lätt och lönande, drevs den flitigt vid 1800-talets slut. Stoppningen gjorde snickarna stundom själva, men den lämnades i regel till utförande hos möbelhandlarna. Vanligen var det liggsoffor med utdrag, som tillverkades, men även sittsoffor förekommo.

Det nämndes ovan, att bord- och stolmakeriet tidigare synes ha varit huvudsaken i Lindome. Vissa typer från äldre tid dröjde sig också länge kvar. Så t. ex. har spelbordet med uppfällbar skiva i rokokobetonade former tillverkats långt fram i tiden, mest i mahogny. Karl Johans-tidens divanbord är ett annat exempel. På 80-talet ersattes de av s. k. kabinettsbord i valnöt. Då började även skrivbord att tillverkas. Matborden utgjordes till stor del av runda bord i två halvor, en möbeltyp, som nu blev allmän även på landsbygden, där den traditionella väggplaceringen av storbordet härigenom försvann. Ursprungligen är det en engelsk bordstyp, men det är säkerligen inget

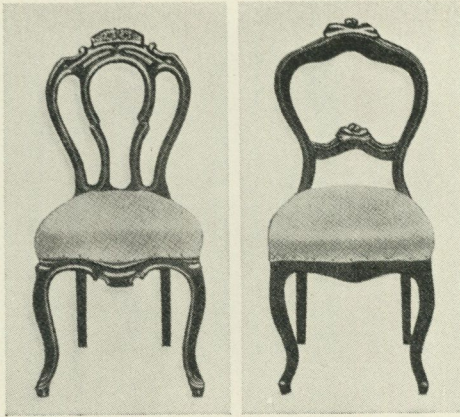
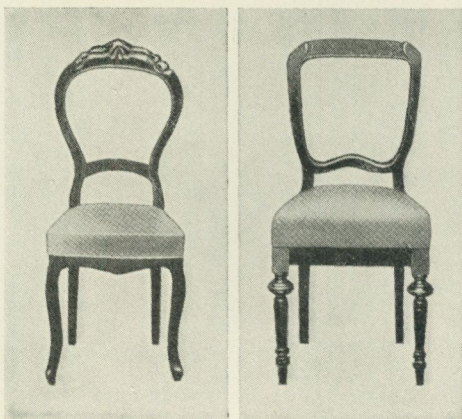

Bild 7—8. Stolar från Lindome. Av 1870-tals modell. Ur en försäljningskatalog 1916.

utslag av gammal tradition, då den nu dyker upp på nytt här. Andra bord, som gjordes i Lindome, voro små fönsterbord, sybord samt i mindre omfattning enkla slagbord.

I motsats till övriga snickare hade stolmakarna till stor del sin hemvist i socknens västra del. Här möter man också, fast i begränsad form, ett förlagssystem, som är främmande för det övriga snickeriet. Det gäller en del mahognystolar, som gjordes under 1800-talets senare år, och där handlande i Göteborg levererade råmaterialet. Rottingflätade eller "rörsatta" stolar, som de kallades på orten, och som åtnjutit beröm redan under 1700-talet, tillverkades även efter 1800-talets mitt, ehuru i tidens former. En ännu levande snickare berättar, att han gjorde sådana på 60-talet, men på 70-talet övergick han till stoppade stolar i valnöt och al av den typ bild 7—10 visa. Senare gjorde man mest stolar i björk och sålde dem ostoppade och trävita till möbelhandlarna. Ett särskilt hantverk utgjordes av tillverkningen av gungstolar i Gastorp, där ett par gårdar specialiserat sig på sådana. En av snickarna var samtidigt målare och dekorerade dem i svart och guld, bild 12. I regel svarvade bord- och stolmakarna sina stycken själv, men det fanns också de, som hade detta till enda levebröd. Likaså beträffande utsågning av bakben till stolarna.

Bild 9—10. Stolar från Lindome. Ur katalog 1916, då dessa liksom motstående stolar alltså fortfarande voro gångbara.

Även vid en hastig översikt av lindomemöblerna som denna måste man nämna några ord om deras försäljning. Möbelhandlare ha ovan ofta angivits som trogna kunder till snickarna, och i många fall ha dessa också arbetat direkt på beställning; särskilt mot århundradets slut blev detta vanligt. Men eljest äro snickarkärrorna, fullastade med möbler, som man varje vecka körde till torget i Göteborg, det karakteristiska för denna handel. Tidigare for man även till marknader i Borås och Varberg, men senare blev det egentligen blott Göteborg, där man först på Lilla Torget, senare på Järntorget, stod och sålde sina saker. Detta senare kallas därför ofta av gamla personer för "Möbeltorget", och än i dag ligga stadens flesta möbelaffärer samlade i angränsande gator.

På fredagskvällarna var det jäktigt i verkstäderna för att få färdigt de sista sakerna på lasset, och tidigt på morgonen bröt man upp för de 2—3 milens resa till staden. I regel var det hustrurna, som fingo göra dessa resor. Männen hade inte råd att avvara dyrbar tid från tillverkningen av nästa veckas produktion. I staden hade man särskilda kvarter hos några större specerihandlande i närheten av Kungstorget, där man kunde ställa in häst och kärra. På norra delen av Möbeltorget höll man sedan till med sina saker, och några svårigheter att få

Bild 11. Chiffonjé, omkring 1870. Av Mathias Andersson i Roggelid, Lindome. Foto Nordiska museet 1942.

sålt hade man sällan. Mot dagens slut brukade uppköpare ta återstoden, om de ej tidigare hade försäkrat sig om hela lagret. En del reste t. o. m. lindomeborna till mötes på Mölndalsvägen och köpte direkt från lasset. Från många städer kom handlande, särskilt på hösten före oktoberflyttningarna. Stockholm var en stor avsättningsort och även norrlandsstäderna. Sundsvalls brand 1888 minns man i Lindome med särskild glädje, i varje fall ökades omsättningen detta år avsevärt. Från de närliggande landskapen Västergötland, Bohuslän och Dal finnas många uppgifter på att man köpt lindomemöbler på torget i Göteborg. Även till Norge pågick en större export till dess en tullförhöjning satte stopp härför.

Slutligen bör något sägas om den enklare möbeltillverkning, som samtidigt uppstod i angränsande trakter, och som gärna

Bild 12. Gungstol från Gastorps by, Lindome. Foto Nordiska museet 1942.

gick under namnet lindomemöbler. Särskilt i Bollebygd blomstrade denna verksamhet, och i Sätilla och Landvetters socknar i Västergötland funnos direkta avläggare till lindomeslöjden. Ofta var det drängar, som lärt upp sig i Lindome, som vid hemkomsten slogo sig på snickeri. Men åtminstone beträffande Bollebygd rör det sig om de enklaste trävita eller målade köksmöbler: dragsoffor, slagbord, spjälstolar o. d., aldrig fanerade saker. Dessa möbler, som med en förkortning av sockennamnet Bollebygd kallades "balbomöbler", blevo också mycket kända och såldes på torg och direkt från lasset under resor ute i bygderna på samma sätt som knallarna sålde sina varor. Än i dag fortfar tillverkningen här, fast man nu till stor del övergått till att göra fisklädor i stället, en f. ö. icke obetydlig hemindustri i Västsveriges skogsbygder.

I Lindome är däremot snickarverksamheten så gott som nedlagd. Ett par fabriker ha byggts men stå för närvarande stilla. Enstaka snickare arbeta ännu på beställning, men den forna ruschen är nu ett minne blott. Den nya tidens maskindrivna verkstäder hade lindomesnickarna i gemen icke kapital nog för att sätta upp, och i konkurrensen med dessa blevo de snart utslagna. Många upplärda snickare övergingo till byggnadsfacket och många ägnade sig åt jordbruket, som efter att länge ha legat nere nu åter kommit till heders. Om möjligheterna för en förnyad blomstring av lindomesnickeriet är kanske bäst att inte yttra sig. Men då den förnämsta faktorn i det äldre hantverket, det goda handlaget och den allmänna inriktningen på snickrande, redan upplösts hos en yngre generation, synes ett uppsving under nuvarande helt förändrade ekonomiska och produktions-tekniska betingelser ej ligga särskilt nära till hands.

JOHAN TURI OG HVORDAN BOGEN "MUITTALUS SAMID BIRRA" BLEV TIL

av *Emilie Demant Hatt*

Vid Nordiska museets Lapplandsafton den 4 december 1940 tilldelades utgivaren av Johan Turis berömda verk "Muittalus Samid birra", professorskan Emilie Demant Hatt i Köpenhamn, Artur Hazelius-medaljen i silver, varvid hon på museets inbjudan höll här återgivna föredrag.

Sommeren 1904 traf jeg første Gang Johan Turi. Det var i et Malmtog mellem Riksgrænsen og Torneträsk. Vi følte os straks tiltrukket af hinanden, men kunde ikke tale sammen før en finsk Medrejsende traadte til som Tolk.

Jeg fik da forklaret den aldrende Lap med de livlige Øjne, at mit store Ønske, lige fra Barndommen af, var at leve et Aar rundt hos Nomaderne. Lappen blev forundret og betragtede mig prøvende, før han svarede, at det Ønske nok kunde opfyldes, hvis det var oprigtigt ment; han vilde da skaffe mig redelige Lapper at bo hos, naar den Tid kom.

Jeg havde her det mærkelige Held at være truffet paa en intelligent Mand, som tilmed havde en, for sit Folk, mærkelig Interesse for Mennesker og fremmede Forhold. Jeg vil tilstaa, at vi begge følte en uforklarlig løfterig Forventning om noget vi ikke selv forstod.

Vort senere Venskab og Samarbejde fik lige stor Værdi for os begge. Turi blev for mig Nøglen til Lapland og dets Folk. Og jeg blev for ham, den af Sprog og Levevis indespærrede Lap, Døren ud til Verden — Opfyldelsen af hans Ønskedrøm

gennem mange Aar, at fortælle Menneskene om Fjældfolkets indre og ydre Liv.

Og mens det tunge Malmtog stampede gennem Ødemarker og mørke Snegallerier, stod vi der begge to uden at kunne tale sammen, med en Søjle af Forventning imellem os.

Da Toget standsede, kunde vi ikke faa sagt farvel. Det blev da til, at han skulde være Fører for min Søster og mig over til Sidaen i Laimo, hvor han havde sin Slægt boende.

Vi kom over Torneträsk i temmelig haardt Vejr. Turi roede alene den lange brune Elvebaad. Han bekymrede sig ikke om al den Væde, som skyllede ind over os — trak kun støt paa Aarerne og stirrede ofravendt paa de to Pigebørn, der havde den underlige Idé at ville besøge Lapper. Turister var et omtrent ukendt Begreb dengang.

Vi overnattede hos Finnerne i Kattuvuoma. Næste Dag roede Turi os over til Sidaen i Laimo. Det var en anden Verden og en skønnere, uberørt Verden vi kom ind i. Skoven stod endnu, og der inde steg Røgen fra de graa Koter op i den stille Luft. Jeg ved nok hvordan der ser ud i Sidaen nu! Ak!

Vi blev der et Døgn — og det var en stor Oplevelse. Men ingen kunde et svensk Ord, saa der stod en Tavsheds Mur imellem os.

Jeg rejste hjem med den faste Beslutning at lære Lappernes Sprog — uden at kunne Sproget kan man aldrig faa et sandt Billede af det Folk, man vil lære at kende — aldrig trænge ned i Dybden. Da jeg senere kom der op, blev jeg mødt med megen Mistænksomhed, netop fordi jeg vilde lære deres Sprog. Samerne betragtede deres Sprog som et Værn mod fremmed Nysgerrighed, de forskanser sig og kryber i Skjul bag Sproget.

Da jeg efter den første Reise kom hjem til København, havde jeg det mærkværdige Held, at Professor Vilhelm Thomsen næste Vinter holdt Forelæsninger paa Universitetet over Lappisk — vel baade første og eneste Gang, der blev doceret Lappisk paa vort Universitet.

Bild 1. Johan Turi, författaren till "Muittalus Samid birra". Foto Borg Mesch.

Turi aabnede straks Korrespondance med mig, og allerede i det første, næsten ulæselige Brev paa Finsk og Svensk — skrev han: "Jag skriva bok laplivet".

Endelig i Foraaret 1907 rejste jeg igen norrut med en ringe Udrustning af Penge og Klæder — min tungeste Bagage var den store lappiske Ordbog. Under Flytningerne saa man surt til Bogen, "den er jo en halv Renbyrde", men da mine andre Ejendele — Soveskind iberegnet — kun udgjorde den anden, gik det an, een Ren til hele min Udrustning maatte siges at være en beskednen Transport.

Johan Turi saa jeg ikke meget til den første Sommer. Han boede ikke i Sidaen, men holdt til her og der og ingensteder — passede sin Fangst og drev lidt Fiskeri. Dog havde han paa den Tid en pæn lille Renhjord, som blev vogtet sammen med Sidaens øvrige Renner.

Jeg boede hos Turis ældste Broder Aslak. I Sidaen boede ogsaa Turis yngste Broder Oula og Søsteren Birrit.

Johan kom kun af og til og besøgte os. Han havde da altid Smaagaver med. Til mig havde han en meget nyttig Gave, sin egen blaamalede Kiste. En saadan kunde man ikke ellers skaffe sig, og den var uundværlig til Flytningerne. Ja, Johan Turi forstod at tænke paa andre, og man følte altid Tryghed i hans Nærhed. Rolig og venlig var han i al sin Færden, dertil godmodig og fuld af Humor. Og den Finne eller Svensker, som troede at have ham tilbedste, kom altid tilkort uden at vide det. Det ærgrede mig ofte, at han ikke tog til Gemæle, naar nogen søgte at binde ham noget paa Ærmet; han lod naiv og sagde ja og amen, men inderst inde smilede han i sin egen Bedreviden og kunde med en lille lun Bemærkning til mig karakterisere Vedkommende efter Fortjeneste.

Da jeg traf Johan Turi, var han naaet til den Alder, hvor man resignerer, hvis man ikke har opnaaet af Livet, hvad man ønskede.

Johan var dog ikke gammel, da jeg traf ham for 33 år siden, men rigtig ung havde han vist hellerikke været i sin Ungdom. "Jeg var for genert til at leve lystigt med mine jævnaldrende —

Bild 2. Kronprinsen överlämnar Hazelius-medaljen i silver till professorskan Emilie Demant Hatt. Foto Svenska Dagbladet.

og saa var der jo ogsaa det, at jeg var skaldet!" Ja, vi kan smile; men det gør en ung skaldet Lap ikke. Skaldethed anses for saa hæsligt hos det Folk, at der er en virkelig Ulykke, som kan placere den uheldige nederst ved Livets Bord og gøre ham til Særling. Turi var i hvert Fald en Ener blandt sine egne — en Drømmer — og der stod ingen Respekt om ham. Dog var han ingen sløv Drømmer — uvillig til Arbejde — tværtimod, han var altid i Virksomhed, altid beskæftiget med et eller andet, naar han ikke var ude paa Fangst.

Men regelmæssigt Lapparbejde laa ikke for ham. Johan Turis Aand var for livlig, hans Tankers Mangfoldighed kunde ikke aflastes i Arbejdet med Renerne. Det omstrefjende Fangstliv i Ødemarken gav ham Tid og Frihed til at tænke og drømme.

Og det Liv havde han valgt lige siden Barndomstiden. Han søgte Ensomhed i Vildmarken, men følte sig ikke ene, han iagttog de vilde Dyrs Vaner og Veje. Han var en stor Kender af Dyrenes Færden. Han blev derfor af sine egne spottet som een der "snakkede med Ravnene" — Ravnene er Samernes gamle Troldfugl. Det var paa en Maade rigtigt nok, han talte med Ravnene. Han fyldte sit Sind med Vildmarkens Mystik. Naturen var hans Lærebog og hans Billedbog, alt spejlede sig lyslevende i hans Sind.

Turi var Kunstner ligesom Nils Nilsson Skum — selv om han ikke havde Skums glimrende Teknik. Ernst Manker har givet os en Skat i sin skønne Publikation af Skums dejlige Billeder fra det intime Lapland.

Tænksov levede Johan Turi i hele sin Ungdom — iagttog sine Omgivelser, Livet og Menneskene og drømte sine egne Tanker langt udover Hverdagens Smaatterier. Han kunde ikke, som sine Landsmænd, udelukkende interessere sig for Renhjorden og dens Ve og Vel.

For alle andre Samer er „Renlykke” — Held med Hjorden, den alt overstraalende Værdi i Livet. Drømmen om Renlykke fylder en Nomadelaps Tanker fra Vuggen til Graven. For Renlykke kunde han sælge sin Sjæl — og gjorde det ofte i gamle Tider.

For Johan Turi var Renlykke ikke nok. Han havde heller ikke Renlykke. Turis Hjord svandt ind, tilsidst havde han slet ingen Rener. Men det fandt han forstaaeligt nok, "jeg forfølger Ulvene og naturligvis hævner de sig paa mig ved at dræbe netop mine Rener".

Det var nu vel næppe Ulvene alene, som decimerede Turis Renhjord. Den Ejendom man ikke selv vogter, forsvinder let.

Nu skal det ikke forstaas saadan, at Turi altid flakkede om i Vildmarken som en Drømmer, der skilte sig ud fra sine jævnaldrende. Nej, da. Som ung deltog han i alt Laparbejde som de andre unge — vogtede Hjorden og levede Dagliglivet med Renerne Døgnet rundt. Og grundig som han var, kendte han Nomadelivet til de mindste Detaljer, og Turi var en skarp iagttog-

Bild 3. Kisa, nomadskrin, tillverkad och målad av Johan Turi. Utgör liksom föremålet å bild 4 en gåva till museet av professorskan Demant Hatt. Nordiska museet 222,574.

ger med en udmærket Hukommelse, som senere kom hans Fortællekunst til gode.

Men denne Dagligtilværelse med Renerne var ham ikke nok — hans Begavelse fandt ikke tilstrækkelig Næring. Ja, saa gik han i Lære hos Noaidderne i al Hemmelighed — anden Form for Lærdom fandtes ikke indenfor hans Rækkevidde. Men hellerikke de "Kunster" var ham nok. Hvor skulde han vende sig hen for at faa Afløb for sin Begavelse. Der var ikke andet at gøre, end at suge Næring af Dagliglivet og at tære paa sit eget Sind.

I de Tider var der ikke mange Muligheder for en Lap, der vilde søge noget udenfor sin egen Tilværelse. Vor Verden var lukket for ham, der førte ingen Bro over i en højere Civilisation, hvor Livet og Menneskene kunde anskues ved Hjælp af boglig Oplysning, og hvor den Frihed findes, som giver Udviklingsmuligheder for Særbegavelser.

Men Turis Intelligens sagde ham dog, at Nøglen til den større Verden paa en eller anden Maade laa i Skrifteegnene. Derfor lærte han sig selv som voksen at læse og skrive sit eget Sprog.

Ganske vist udvidede disse Færdigheder ikke hans Horisont ret meget — der var jo ingen Bøger at læse, kun nogle oversatte religiøse Skrifter. Men alligevel blev Skrifttegnene for ham Ud-løsningen af den aandelige Indespærring han levede i. Hvordan Udløsningen skulde komme, stod ham ikke klart, men i Pennen, havde han et Redskab, som maatte kunne blive ham til Nytte.

Men Aarene gik, den brogede Ungdom med sine Trængsler og Forhaabninger var forbi. Johan Turi vandrede endnu ensom i Ødemarken i Drømme og "Funderinger" — uden at faa løst Pennens Gaade.

Nok var Turi ensom, men ingenlunde folkesky — tværtimod, han talte ofte om sine Forfatterplaner til "Herrerne" og ud-kastede sine Ideer; men han opnaaede kun at blive betragtet som en Projektmager, en lidt latterlig Person, som udskilte sig fra sine egne paa en noget uheldig Maade. Han blev ikke taget alvorlig — var kun en altfor snaksom, trættende Lap, som man rystede af sig. Turi talte jo ogsaa et kummerligt Svensk, og han lærte aldrig at udtrykke sig blot nogenlunde klart paa det Sprog.

Jeg tør vel nok sige, at Turis Evner var gaaet til Spilde, hvis han og jeg ikke havde mødt hinanden. Vore Ønsker og Interesser supplerede hinanden. Vort Møde var som et tilrette-lagt Baal, der kun skulde tændes, og vi tændte det.

Det var langt fra let at faa Turi til at skrive. Jeg havde alle-rede flyttet med Nomaderne over et halvt Aar og presset Turi til at skrive hver Gang, jeg saa ham — men aldrig kom der noget paa Papiret. Vi ved jo alle, at det er lettere at drømme om store Gærninger end at udføre dem.

Henad Foraaret, da Landshøvding Bergström inviterede mig med sig op til Karesuando, havde jeg nogle faa Dages Ophold ved Torneträsk Station. Jeg tog da Turi i Nakken — nu skulde det være Alvor. Han fik skrevet lidt i et Skur, hvor vi kunde være uforstyrrede. Denne Begyndelse var meget lovende. Da jeg rejste, forsikrede han mig, at "Boken" skulde være færdig, naar jeg kom tilbage fra mine Flytninger med Karesuandolap-perne.

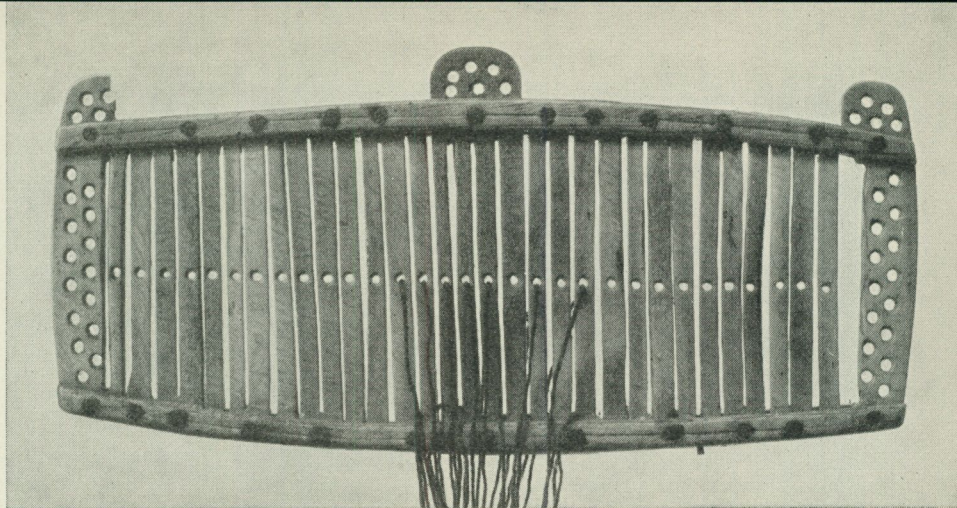

Bild 4. Bandsked av renhorn, tillverkad av Johan Turi.
Nordiska museet 222,576.

Ak nej! Da jeg atter traf ham i Slutningen af August i Torneträsk, var der ikke skrevet ti Linjer. Saa var det, at vi sad sammen i den gamle Barak — Gruvstugen — i Skoven til ind i Oktober. Der blev hele "Muittalus Samid birra" til. Usammenhængende og stykkevis blev den nedskrevet, alt som Emnerne faldt Turi ind. At forfatte sammenhængende var ham nemlig ikke muligt. Men gennem Turis Fortrolighed forstod jeg, hvad han havde paa Hjerte, og fik ham til at nedskrive, hvad der i Øjeblikket stod ham klarest. Han vendte ofte tilbage til samme Emne midt i Fortællingen om noget andet — og ofte varierede han og skrev samme Sag igen paa en anden Maade.

Naar han blev træt og mente at være færdig, gik han ud paa Fiskeri. Vi skulde jo ogsaa have Fisk til Føde, vi var omtrent lige fattige begge to — men optændt af den hellige Ild!

Jeg var fyldt til Randen af alt det nye og mærkelige, jeg havde oplevet hos "bagje Olbmuk" — Overmennesker, som Fjældfolket kalder sig selv, fordi de lever nærmere Himlen end Bønder og Herrefolk.

Ja, Turi og jeg oplevede rige Stunder i den fattige Barak. Naar det om Aftenen blev for mørkt til at skrive, saa lagde han den besværlige Pen og øste ud af sit frodige Sind — fortalte

om sig selv, sin Slægt og underlige Menneskeskæbner. Han aabenbarede Laplands Sjæl for mig.

Hele Naturen der oppe under Nordlyset er Samernes, og den er besjælet — Stjernehimlen, Stenene, Bjærgene, Træerne og det Folk, som lever under Jorden — alt er levendegjort i Samernes Fantasi. Ja, vi kalder denne Besjælethed med et videnskabeligt Ord for Animisme. Men Animist maa man blive, naar man Dag og Nat, hele Livet igennem lever ved Naturens Hjerte — man lærer Hensynsfuldhed mod alt levende, og denne Hensynstagen til Naturen lige fra Stene og Træer til Dyr og Mennesker var Johan Turi i høj Grad i Besiddelse af.

Jeg var engang paa Udflugt i Bjærgene med Dr. Lundbohm og en anden Geolog. Da jeg en kort Stund gik omkring alene, fandt jeg en ældgammel og uberørt Offerplads, som ikke engang Samerne kendte mere. Der var et metertykt Lag af ofrede Rensdyrgevire, grønne af Mug og Ælde. Og Sejterne stod der i tungsindig Ensomhed — glemte af deres egne Tilbedere. Jeg medtog et Stykke Rengevir af en enorm Bredde — man havde ofret de kraftigste Rener, til Guderne for Hjordens Trivsel.

Jeg skulde mit Tyveri for Turi, da jeg kom tilbage, da jeg tænkte, han vilde misbillige det. Men en Dag havde han fundet Benstumpen og straks forstaaet, hvor det kunde stamme fra. Han viste mig det med bebrejdende Øjne: "hvad sagde du, da du tog det?" "Jeg sagde ingenting, da jeg ikke vidste, hvad jeg skulde sige, men Disponenti og jeg ofrede 1 Krone". "Naa, ja det var lige saa godt, saa kan du beholde det". Det var sandt, at vi havde nedgravet Pengestykket paa Offerpladsen — vi er jo alle mer eller mindre Animister.

Dr. Lundbohms oprigtige Interesse for Samefolket havde stor Inflydelse paa min Energi overfor Turis Forfatterskab. Hjalmar Lundbohm og jeg traf hinanden første Gang i Jukkasjärvi ved Andersmessen i den mørke Tid, da han indfangede mig. Jeg var dengang allerede blevet saa meget Lap, at jeg undgik "Herrefolket", men denne "Herre" gav ikke op, han forfulgte det underlige Pigebarn, som levede med Lapperne uden

nogens Vidende. Han nærmest tvang mig til at besøge sig i Kiruna Dagen efter Andersmessen.

Jeg fortalte ham da om Turis Forfatterplaner og han blev straks Fyr og Flamme. "Vill ni se till, att denna bok blir skriven, så skall jag skaffa pengar till tryckningen." Resten kender De alle.

Det blev dog først mange Maaneder efter den Samtale, at jeg fik Tid og Lejlighed til at holde Turi fangen ved Skriveriet.

Jeg nævnedes før, at Turi var troldkyndig, og om disse hemmelige Ting fortalte han mig meget — han gav mig af sin Videnskab som en Gave, da han mente, jeg havde "stærkt Blod", og hvis vi to slog os sammen, kunde vi blive et "dygtigt Noaidde-Par, som kunde helbrede Mennesker".

Men de Ting han fortalte mig om de skjulte "Kunster" maatte ikke offentliggøres, "saa mistede de deres Kraft".

Da jeg 1920 udgav "Lappish texts", havde jeg dog forinden faaet Turis Tilladelse til Offentliggørelsen. Turi havde vel haabet paa Pengefortjeneste — han var en daarlig Økonom og altid i Pengetrang. Bogen blev udgivet paa Engelsk og Lappsk af Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab. Og som anden Videnskab betød den kun Arbejde for mig og ikke en Øres Fortjeneste. Turi blev skuffet, han fik ingen Penge! Men "Lappish texts" er egentlig fuldt paa Højde med Muittalus Samid birra. Dog er den næppe kendt af mange udenfor Videnskabens Dyrkere.

Da Turi havde lettet sit Hjerte for, hvad der laa ham mest paa Sinde, og jeg havde faaet ham til at nedskrive saavidt muligt alt, hvad han havde fortalt mig mundtligt — selv om en Del ikke egnede sig for Udgivelse og en Del havde tabt noget af den mundtlige Beretnings Glans — saa var han dog saa temmelig udskrevet, han havde gjort sit Arbejde. Nu var det min Sag at faa en Bog ud af det brogede og usammenhængende Materiale, som desuden var svært at tyde, hvis jeg ikke havde kendt Sammenhængen saa nøje. Men det maa vel siges at være lykkedes for mig.

Turi har givet sit Folk en Litteratur — og sat det et sprog-

ligt Mindesmærke. Turi vilde nemlig først skrive paa Finsk — et saa foragtet Sprog som Lappisk kunde ikke egne sig for en Bog. Jeg forbød Turi at skrive paa Finsk — skulde han skrive om sit Folk, skulde han ogsaa skrive paa Folkets Modersmaal.

Muittalus Samid birra blev dog ikke venligt modtaget af hans egne. Samerne fandt Skildringerne for intime — ja de saa med stor Uvilje paa Turi, fordi han havde udleveret deres Indre og deres gamle Kultur. De vilde helst forblive som Sneglen i sit Hus. De føldte det, som var de blevet forraadt af en af deres egne.

Og jeg forstaar dem! Selv forstod de ikke Johan Turi. De havde ikke hans Overblik over deres egen Situation. De begreb ikke, at han vilde hjælpe dem. Han vilde hæve sit Folk. Turi vilde vise os, at Lapperne ikke var Dyr, som man troede i gamle Dage.

Turi skrev sin Bog — han løste Pennens Gaade! Han fortalte os om sit Folk og deres vanskelige Kaar. Muittalus Samid birra blev en litterær Succes — den blev Kunst, fordi Turi var Kunstner.

Men saadan var den ikke ment fra hans Haand. Turis Bog er et *Bønsskrift!* En brændende Bøn fra Laplands Hjerte, et Raab om Retfærdighed for Nomaderne i Skandinavien — ikke en Bøn om Fattigunderstøttelse, men en Bøn om at blive forstaet, en Bøn om Ret til at leve!

Ære være Johan Turis Minde!

”LÅT DINA PORTAR UPP — — —”

GLIMTAR AV SKANSEN UNDER FÖDELSEÅRET

av *Arvid Beckström*

Vad skedde för 50 år sedan — 1891 — på Södra Djurgårdens skogiga höjder mellan Rosendal och Djurgårds-teatern?

Den 2 mars 1891 köpte Hazelius av Christian Hammer för 25.000 kr. två tredjedelar av den lägenhet ”Skansen”, som denne juvelerare och konstsamlare 1884 förvärvat på höjdplatån ovanför Framnäs, och den 13 följande april gavs kunglig stadfästelse på detta köp, varefter arbetet med områdets utnyttjande genast tog sin början under ledning av ingenjör C. Norström och trädgårdsmästare K. A. Bovin.

Första gången Hazelius nyförvärv — ”övre Skansen” — blev föremål för uppmärksamhet i svensk press var i mars 1891. Claes Lundin, som redan den 13 mars 1875 i Stockholms Dagblad presenterat ”Den Skandinavisk-etnografiska samlingen”, såsom museet då hette, skrev söndagen den 15 mars 1891 i Stockholms Dagblad en längre artikel: ”Skansen. Ny tillökning i Nordiska museets område”. Han redogör för läget, för tidigare ägare och för själva namnet. ”För första gången Skansen å (södra) Djurgården synes på en Stockholmskarta är på Carpelans av 1817”. Man måste visserligen streta upp för den branta backen vid sidan om teatern, men ”har man väl kommit dit upp, finner man, bakom de nu föga inbjudande byggningarna, som höra till det av hr Hammer ännu innehavda området, stora ängsmarker, omgivna av Belvedereskogen, fritt och luftigt belägna samt med en storartad utsikt och just som en-

kom avsedda för de museets byggnader, som skola visa folkets gamla sätt att resa sina bostäder och öka föreställningen om seder och bruk förr och nu i olika trakter av Norden." Av särskilt intresse är författarens intervju med Hazelius, som låter sina drömmar och planer draga förbi såsom verkligheter genom att muntligen skissera upp, hur han tänker sig det nya området utnyttjat. "Mången, som hittills förhållit sig likgiltig", försäkrar doktorn, "skall kanske, då Skansen börjat ordnas, få ögonen öppnade för hela uppgiftens storslagna art, för Nordiska museets mål, som är vida mer än endast insamlandet av fornminnen, som är fosterlandskänslans väckande samt stärkande av vårt andliga försvar". Att redan Claes Lundin kallar Hazelius trollkarl, visar samtidens tilltro till Hazelius kraft att kunna förverkliga sina planer. Lundin slutar sin artikel sålunda: "Köpenhamns borgarrepresentation har anslagit fri grund och en halv miljon kronor till bryggaren Jacobsens Glyptotek, som ur nationell synpunkt och såsom attraktionskraft torde icke på långt när kunna mäta sig med Nordiska museet, när man hunnit ordna detta."

Den 21 april 1891 heter det i Svenska Dagbladet om Hazelius markförvärv: "Detta köp avser att åt Nordiska museet tillförsäkra den ifrågavarande platsen för att å densamma uppföra en hel del karakteristiska byggnader från Nordens forntid. — Den fria, på tre sidor av vacker tallskog omgivna platsen, som behärskar hela Östermalm och Djurgårdsbrunnsviken, synes liksom enkom danad för sitt nya ändamål och bör, om han väl ordnas, och de små pittoreska stugorna börjat uppföras, bliva en av huvudstadens förnämsta lockelser, så väl för egna landsmän, som för besökande främlingar."

Hazelius hade således från början goda vänner i pressen, men också många andra ville hjälpa till. Den 20 mars 1891 gav lektor N. P. Ödman en aftonunderhållning, vars netto var ämnat att sätta Nordiska museet "i tillfälle att fortsätta den påbörjade avteckningen av gamla svenska byar och gårdar". Den 20 april gav Sven Scholander i Vetenskapsakademiens hörsal inför fullsatt salong med prins Eugen i spetsen en Nordisk musik- och

Bild 1. Skansens ursprungliga ingång. Teckning av Carl Hedelin. Ny Illustrerad Tidning 23 jan. 1892.

Bellmansafton "för anskaffande av ur kulturhistorisk synpunkt märkliga byggnader från olika trakter av Norden, vilka byggnader äro ämnade att uppsättas å museet tillhörig tomt å Djurgården" (Scholander var då bildhuggare och utställde senare detta år två av honom utförda gipsmodeller av museibyggnaden: hela byggnadskomplexet och den del, som var avsedd att först uppföras). Ödmans och Scholanders aftnar inbragte netto resp. 400 och 860 kr. Och i Uppsala anordnade intresserade studenter efter vårfestens slut den 9 maj en soaré med dans, vars behållning skulle användas för museets "tillämnade folkbyggnader å Skansen". Programmet upptog bl. a. uppträdanden av Philochoros-medlemmar och av "landsmålare".

Alldeles utan konkurrens var Hazelius emellertid ej — säkerligen sporrade också detta honom till rastlöshet. Främst måste nämnas, att nere i Lund arbetade en ensam och fanatisk man: G. J: son Karlin. Denne hade i december 1882 inspirerat en rad ledande personer till ett upprop till grundandet av en kulturhistorisk samling för södra Sverige och drev sin gärning efter sitt eget huvud, men med liknande mål och medel som Hazelius. Den 2 maj 1891 gör Hans Hildebrand en presentation av Kulturhistoriska museet i Lund i Ny Illustrerad Tidning, där man också i bilder får se museets "blivande byggnader": exteriörer av Lingska och Lembkeska husen, träkyrkan, klockstapeln och av en ryggåsstuga från Blekinge (jämför nedan 11 maj) samt interiörer av ett "klinehus" och av en ektimrad stuga. Den 27 juni 1891 omtalar Svenska Dagbladet, att Karlin inköpt "en ryggåsstuga med fatabur från 1600-talet för att i höst uppföras på museets tomt i Lund. Underhandlingar om förvärvandet av en gammal smäländsk träkyrka ha också inletts".

Kanske man nu får den bästa föreställningen om det redan från början mångsidiga arbetet på Skansen genom notiser och utdrag ur stockholmspressen. Själva formuleringarna ha ibland en viss tafatt charm med sina tonfall från oåterkalleligen svunnen idyllisk tid. Stavningen är moderniserad, och inom parentes har jag gjort ett och annat tillägg.

11 maj. Dr Hazelius har återkommit från en resa i Blekinge,

där han inköpt en ryggåstuga med tillhörande loftbyggnader. Sedan byggningarna noggrant uppmätts och avtecknats, företogs rivningen under ledning av två av ortens byggmästare, som skola medfölja till Skansen för uppsättningen, vilken denna månad torde kunna påbörjas. I kringliggande ryggåstugor anskaffades en stor del av den inredning, som felades, såsom "pjältakistor" (klädeskistor) i gästrummet och de väldiga kopparkittlar, som skola pryda kittelhyllan m. m. (Dylika meddelanden sändes då och då även till den svensk-amerikanska pressen, t. ex. Vårt land i Jamestown, Vestkusten i San Francisco, Svenska tribunen och Inter Ocean i Chicago.) — Arbetet med Skansens planering fortgår rastlöst, varjämte hela den vidsträckta lägenheten omgives med en ny inhägnad.

21 juli. Fem byggmästare från landsorten äro verksamma uppe på Skansen, "nordiska museets annex": två vid Blekingestugan, vilken snart torde komma under tak, två vid Morastugan, som redan 1885 inköptes av Hazelius och nu på tre järnvägsagnar nedfraktats från Mora över Storvik, samt en orsabo, Pollack Per Persson, som uppsätter en hackstuga från Orsa. En morabyggmästare, Hol Mats Matsson, har dessutom fått i uppdrag att resa till de stora skogarna i övre Dalarna för att efterforska och avteckna gamla slobodar och eldhus. Framför dalastugorna skall resas en av dessa höga med dalpilar, femuddig stjärna och andra egendomliga prydnader försedda majstänger, som Hazelius köpt i Rättvik, och ej långt därifrån uppsättes en från Halland skänkt milsten från 1666. Holmen i den ena dammen kallas Offerholmen; hit har flyttats en sejte (stengud) från Norrbottens södra lappmarker, två älvkvarnar från Uppland och Västmanland samt en offerstack eller offervål från en fäbod i Mora socken. Lägenheten har i olika riktningar täckdikats, vägar ha upptagits och grusats, dammarna rensats samt en mindre ekonomibygnad uppförts.

19 aug. Den s. k. Knubbstugan i Herte, Bollnäs, är såld till dr Hazelius. (Uppsatt 1892.)

21 aug. Under senaste veckan har på Skansen uppförts ett kåtaläger efter typer från Lule lappmark. Samtliga byggnader

ha genom jägmästaren Samzelius försorg och under hans tillsyn blivit förfärdigade i Gällivare kyrkoby och fraktfritt nedforslade till Stockholm. Kring sommarkåtan, där den svarta lapphundden Musti från Torne lappmark hälsar välkommen, ha grupperats ett redskapsskjul, ett osttorkningsställ, ett matvaruställ och en stolpbod. På Offerholmen ha ytterligare 3 sejtar tillkommit, omgivna av halvförvittrade renhorn. Både sejtar och byggnader ha ordnats och uppställts av herr Samzelius efter förebilder i lappmarkerna.

(Då Lappland nu för första gången skymtar på Skansen och genast blir populärt, bör här påminnas om att alla spörsmål, som rörde lappmarkerna och deras invånare vid denna tid, omkring 1890, voro synnerligen aktuella. Många intresserade voro i rörelse, men famlade angående medel och mål samt saknade en enande ledning och medelpunkt. Jägmästare Hugo Samzelius publicerade 1890 ett förslag till grundande i Luleå av ett lapskt centralmuseum, men beslöt redan i februari 1891 inför de alltför stora svårigheterna att vända sig till Hazelius och erbjuda sin verksamhet åt Nordiska museet, som redan ägde en ur vetenskaplig synpunkt betydande lapsk avdelning. Museet kom också att bekosta ej mindre än tre etnografiska forskningsfärder i svenska lappmarker under år 1891; ledare voro jägmästarna Samzelius och H. Nordlund samt fil. kand. K. B. Viklund, och en del av deras nya förvärv ställdes ut på hösten i vaktstugan på Skansen. Lapplägrer skildrades den 3 okt. 1891 i Svea: text av Herman Ring med teckningar av en 21-årig fröken Cecilia Palm och den 31 okt. s. å. i Ny Illustrerad Tidning: text av Samzelius med teckningar av D. Ljungdahl).

27 aug. En hel klockstapel till Nordiska museet. Den gamla egendomliga klockstapeln i Håsjö i Jämtland har av dr Hazelius inköpts. (Färdiguppsatt på Skansen den 20 aug. 1892.)

28 aug. Arbetena på Skansen, denna Nordiska museets nyaste avdelning, äro visserligen ej ännu så långt framskridna, att utställningen därstädes kan öppnas för allmänheten, men för att giva turister, som kanske icke på längre tid återkomma till vår huvudstad, tillfälle att erhålla åtminstone någon kännedom om

Bild 2. Offerholmen (överst till vänster) och lapplägret på Skansen. Teckningar av David Ljungdahl.
Ny Illustrerad Tidning 31 okt. 1891.

densamma, skall den, mot en inträdesavgift av en krona, hållas tillgänglig för främlingar och resande i övermorgon söndag samt följande dagar från kl. 11 f. m. till skymningens inbrott. Bland de sevärdheter, som Skansen redan nu erbjuder, kunna nämnas ett kåtaläger från Lule lappmark, en högstuga från Östnor i Mora, en hackstuga från Orsa, en ryggåstuga från Kyrkhult i Blekinge, som dock ännu är under inredning; en nying (nödel) från Dalarnes skogsbygd, en kanot från Småland, 6 avgudabilder med renhornsgården från den såsom helig ansedda Saivoholmen i Saivojaure, älvkvarnar från Uppland och Västmanland, offerstack från Dalarne m. m.

(Så löd den första inbjudan till Skansen!)

31 aug. De gånger, som överallt slingra sig kulle upp och kulle ned, bidra genom sina namn att höja den fosterländska anda, som vilar över Skansen: Gustaf Vasas väg, Sten Stures och Engelbrekts vägar; Olaus Magnus, Johannes Schefferus, Petrus Læstadius, Olof Rudbecks, Linnés, Tegnér's, Hyltén-Cavallius, Gustaf von Dübens m. fl:s namn saknas ej heller. Sitter man en afton på någon av de överallt utplanterade sofforna och ser solnedgången spegla sig i dammen, medan de gamla stugorna ligga där tysta och hemlighetsfulla, talande om förflutna tiders människor och seder, så kommer man i en stämning, full av ålderdomligt, vemodigt behag, och gamla tider få ett egendomligt liv för ens inre ögon.

1 sept. Utanför Morastugan har man upprest en väldig majstång med sin tupp i toppen, med sina kors, stjärnor och lustiga gubbar och flaggor och grönt. Denna majstång är nyss kommen från Rättvik, som den står här med löv och allt. Om du har mera lust att arbeta än leka, så stig in bredvid i hackstugan från Orsa. Här är en stor slipstensverkstad i full gång. — Och se här en liten pilkransad sjö, där gäss och svanar muntert simma och en månghundraårig småländsk ökstock ligger och varjar på vågen. — Här kommer så småningom att växa upp den ena stugan efter den andra, till dess vi ha hela vårt land återgivet här i naturtrogen bild. Men för resande främlingar har man velat mot en billig avgift visa redan nu vad som finnes.

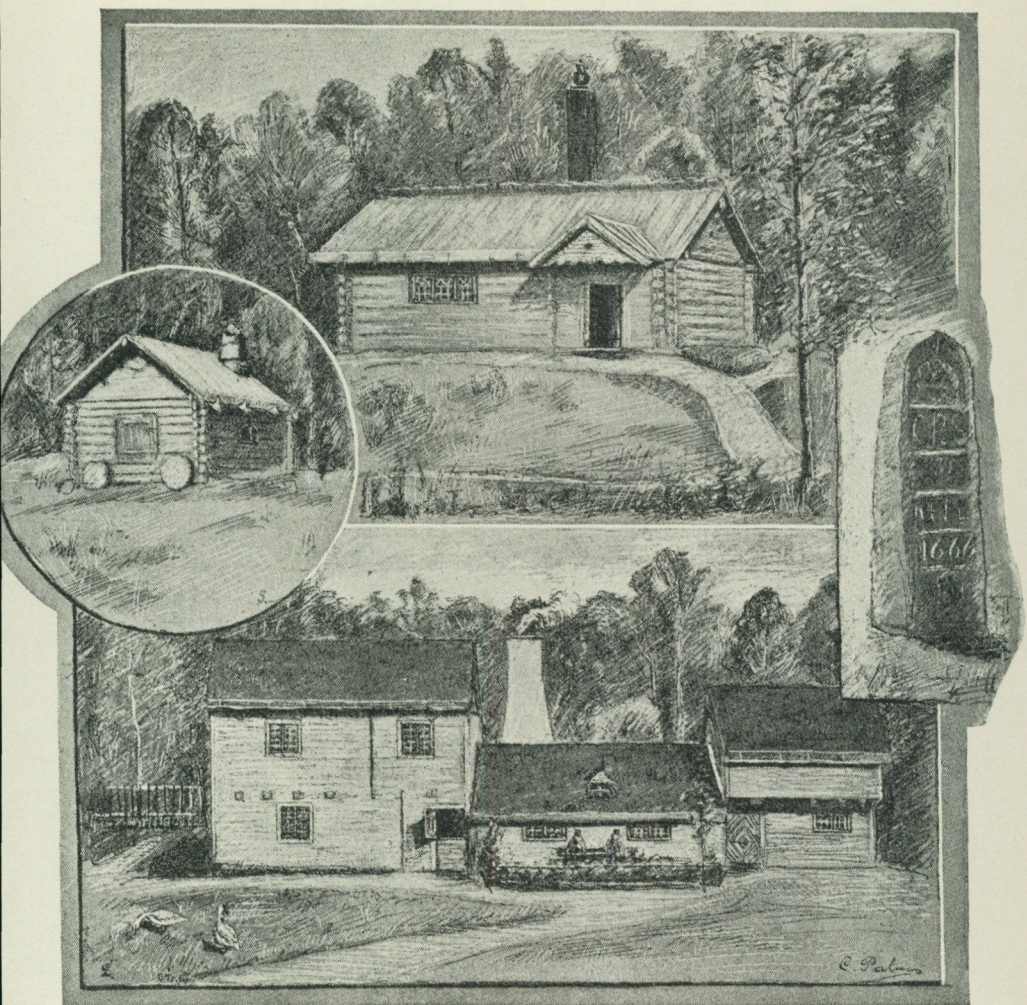

Bild 3. "Nordiska muséets svenska byggnader på Skansen å Djurgården: Högstuga från Mora. Hackstuga från Orsa. Milstolpe från Halland. Ryggåsstuga från Bleking." En av de första teckningarna från Skansen, utförd av 21-åriga Cecilia Palm. Svea 3 okt. 1891.

(Ur Gustaf Gullbergs artikel: Stockholms nyaste "attraktion". Ett besök å "Skansen" i "Från Birger Jarls stad". Frånsett laphunden — se den 21 augusti — är det gäss och svanar, som här allra tidigast få representera Skansens zoologiska avdelning. På Djurgården fanns redan en fången djurvärld i Tivolis zoologiska trädgård: apor, påfåglar, papegojor och innevånarna i det gamla rovdjurshuset. 1891 inköptes till Tivoli bl. a. två alligatorer från Mississippi och två björnungar.)

8 sept. En landsortsbo, som förut frikostigt understött Nordiska museet, men som önskar vara onämnd, har till museets anläggningar å Skansen skänkt 1.000 kr.

11 sept. En marmorpelare, krönt med en stor granitkula, å vilken zodiaken varit avbildad och vilken pelare haft sin plats i trädgården till det av Hårleman byggda huset Drottninggatan 88, har av ägaren, herr S. Enander, blivit skänkt till och uppsatt på Skansen, där en särskild plats är förbehållen åt sådana Stockholmsminnen, som lämpligast förvaras i det fria. — Det mäktiga, på framsidan polerade granitblock, som i mitten prydde den av Palmstedt 1784 byggda Riddarholmsbron och bär en inskrift med förgyllda bokstäver, kördes i går med sex hästar från stadens materialgård upp till Skansen — transporten bekostades av grundläggaren N. P. Gerlofson.

12 sept. Djurvärlden på Skansen har fått en värdefull tillökning genom 4 vackra renar (tjur, ox, vasa och kalv) från Korpiko i Norrbotten. Renarna, fraktfritt hitförda på ångf. "Norra Sverige", ha i dag inom en inhägnad fått sin frihet. Gäss, ankor och höns ha redan hitkommit (se 1 sept.) från Blekinge för att ge en ytterligare illusion åt den nu till det yttre alldeles färdiga ryggåstugan, som också är nästan fullständigt inredd. Likaså ha 2 getter, Spritta och Bjälla, anlant från Mora för att ha sitt stamhåll vid Morastugan. (Vid denna tid skämtar Söndags-Nisse: "Djurvärlden på Skansen" har varit veckans märkligaste notisrubrik, jämsides "Kandidater till Första kammaren"). — På förekommen anledning erinras att utställningen å Skansen tillsvidare är tillgänglig även för andra än turister och resande mot en inträdesavgift av 1 kr.

19 sept. Å Skansen har tillkommit en kolarkoja från Västerbergslagen. — Från Slottsskogen i Göteborg ha såsom gåva hitkommit 2 svanor för den ena av dammarna på Skansen. — Sägverksägaren J. Hansson i Orsa har skänkt stockar till en nying, Berggrens transport a.-b. behöfligt virke till kolarkojan, herr A. Jönsson ett antal trädgårdssoffor samt grosshandlaren C. J. Nordström i Gävle 50 kr. — allt till Skansen.

25 sept. Till söndagen kommer en stenstuga från Blekinge att bli färdig; den är uppförd av en från Blekinge hitförskrivnen gammal murare och är till hälften insprängd i ett berg. Stugan är en ryggåsstuga med torvtak och takfönster; stenmurarna av rullsten äro nära en meter tjocka. — Även en kolarkoja från Småland, en helt annan typ än den från Västerbergslagen, blir färdig i denna vecka. — Överstelöjtnant C. O. Bergman i Gällivare har till anläggningarna å Skansen skänkt en fullständig vinterlappkåta, som i dessa dagar hitväntas från Luleå. Söndags e. m. i skymningen skall eld upptändas i samtliga stugorna, ävensom i lappkåtan och kolarkojorna.

27 sept. Vid uppfartsvägen till Skansen ligger en träbyggnad, som inrymmer kontorslokal samt i ett par våningar ett icke litet lappländskt museum, med föremål nu senast förvärvade: föremål från lappens dagliga liv, hans husgeråd, prydnader, redskap, vapen o. s. v. upplysande om seder och bruk bland nomader. — Skansen är en *l e v a n d e* undervisning i kännedom om vårt lands olika trakter, också en undervisning, som mest förnöjer och som längst behålles i minnet. De små stugorna (interiörerna) i Drottninggatan 71 äro nog också lärrika, men på långt när icke i så fullkomlig grad som utställningen på Skansen. Detta är något annat än att gå och titta i lådor och skåp som på vanliga utställningar. Vart man vänder sig på Skansen, får man lära något om folkets plägseder. Det är en hög, fosterländsk tanke, som grundat detta museum i fria luften. Mätte den tanken ock bära frukt i allmänhetens sinnen!

(Ur Claes Lundins synnerligen detaljrika artikel i Stockholms Dagblad. Hans formulering "museum i fria luften" blev snart nog till begreppet "friluftsmuseum".)

30 sept. Samtliga ledamöter av Vetenskapsakademien, Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien, Akademien för de fria konsterna, Antropologiska sällskapet och Sällskapet Idun samt representanter för pressen inbjudas att bese Nordiska museets anläggningar å Skansen fredagen d. 2 okt. De inbjudna anmodas avlämna sina visitkort eller anteckna sina namn i vaktstugan vid ingången. Varje afton t. o. m. nästa söndag skola alla stugorna upplysas. Eldarna släckas kl. 8 och ingången stänges en halv timme dessförinnan. Uppgången från Hasselbacken skall dessa aftnar erhålla den belysning, som bestods huvudstadens och småstädernas invånare före gaslysningens införande, med användning av gamla gatulyktor och några originallanternor från vår flottas äldre dagar, allt ur museets förråd.

(Av de personer, som på kvällen den 2 okt. skrevo sina namn i vaktstugan och deltago i den lilla provuppvisningen, förtjäna nämnas: Axel Kulle, Emil Norstedt, Carl och Calla Curman, ingenjör Carl och Elise Laurin, Oscar Montelius och Andreas Hallén. — Genom Söndags-Nisses kikare tog det sig så ut: "Dr Hazelius har i veckan inbjudit vetenskapens och pressens män att titta på renar och kullor och stenrös och gamla gatulyktor på Skansen." Mera sympatiskt skildrar H. Ring i Svenska Dagbladet den 3 okt. "En qväll på Skansen".)

5 okt. Skansen! Det är frågan om ett friluftsansnex till det stora museet, som snart skall resa sina murar nere på Lejonslätten; det är frågan om ingenting mer och ingenting mindre än att framställa vårt gamla Sverige i miniatyr. Man får se de spridda föremålen sammanförda till verkligt avslutade totaliteter och än mer: i sina naturliga miljöer. Liksom man i en botanisk trädgård ej blott upptager olika växter utan ock imiterar själva deras växtställen, så har dr Hazelius gjort här i sin, vi skulle vilja säga, "etnografiska trädgård". — Vårt besök inträffade på en tid, då danarens sakkunniga ledning blott en stund stod oss till buds med orienterande upplysningar och antydningar. Vid lapplägret nämnde doktorn de konstiga lapska namnen på både ost- och limtorkningshuset med sina underliga redskap. — Nära den nya, under byggnad varande vinterkåtan

stå ett par naturtroget efterbildade lappar och se ut som om de hade något intressant att säga varandra. — En grupp dalfolk står utanför Morastugan — fästman och fästmö, upplyser morakullan, som doktorn skickat med oss till vår ledning. De äro väl inte "riktiga", men se dock på avstånd så illusoriska ut. (Figurer med målade gipsansikten, gjorda av skulptören A. Söderman. I sommarkåtan satt en lappgumma — av gips — med kaffekoppen mellan fingrarna.)

6 okt. Den av friherre Carl de Geer på Leufsta skänkta portalen, som förfärdigats på Tobo snickerifabrik efter huvudritningar av prof. I. G. Clason och detaljritningar av ark. G. Wickman med motiv från hängstänger från Dalarne och norska stabburstolpar i museets ägo, har i går börjat uppföras. — Vinterkåtan har uppsatts; fabrikör C. F. R. Lidvall har till denna givit 15 renhudar för markens täckande. — Den ur en ekstock urholkade märkliga kanoten, som nyligen funnits i Lillsjön i Almunge socken i Uppland och av upptäckaren skänkts till museet, skall nu 14 dagar utställas i en av dammarna, men måste sedan för att bättre förvaras, magasineras, till dess tillfälle gives att förevisa honom inom hus. — Skansen blir fortfarande, så länge väderleken tillåter, a l l a d a g a r ända till skymningens inbrott öppen för allmänheten. Onsdags-, lördags- och söndagsaftnar upplysas stugorna. Dörrarna stängas först kl. $\frac{1}{2}$ 8 och utringningen sker kl. 8.

12 okt. I går var det en ny märkesdag i Artur Hazelii liv, då han kunde inviga den nyaste avdelningen av sitt livs storverk till förevigande av det nordiska kulturlivets historia. Hæffners "Låt dina portar upp, du minnenas ljusa tempelgård!" tonade ut över Djurgården. Och portarna till Skansen, även det ett minnenas hem, öppnades; man mottogs vid den nya entrén av två kullor och en dalkarl i nationaldräkter. — Musiken var placerad på en äng vid Blekingestugan. Under konserten, som upptog sånger av Lindblad, Söderman, Bellman, Wennerberg, Naumann, Josephson, Nordblom och Geijer, besöktes Skansen av flera hundra personer och ända tills skymningen föll på, van-

Stor Konsert

— promenadkonsert i det fria —
gifves benäget på

Skansen

såsom invigningsfest

Söndagen den 11 Okt. 1891 kl. 2—4 e. m.

af

Andra gardets musikkår

under anförande af direktör *C. A. Kjellberg.*

Inträdeskort å **1: 25** säljas från och med fredagen hos Abr. Lundqvist och i Allmänna tidningskontoret vid Gustaf Adolfs torg samt vid ingången. Närmare af programmen. Portarna öppnas kl. 1

Om konserten till följd af ogynnsamt väder måste inställas, gälla inträdeskortet till den dag, då han eger rum.

Efter kl. 5 är inträdesafgiften till Skansen den vanliga eller 1 krona. Först efter denna tid gälla årskort och frikort. 4225

Bild 4. Invigningsfestens annons. Vårt Land.

drade skaror ut och in genom Skansens portar. Över det hela vilade en strängt fosterländsk prägel.

13 okt. I dammens vatten speglar sig ett sprakande ljusterbloss: det är en fiskare i sin kanot sysselsatt med att ljustra gädda eller ål i den vackra insjön. — Ett vänligt ljussken kommer genom de låga, men breda fönstren på Morastugan uppe på backen — i gamla allmogestakar brinna talgljus. Där bor en tillverkare av de berömda dalkarlsuren, hans verktyg ligga på bordet, men själv är far alldeles döv och säger ej ett ord. — På en öppen plats är en mängd tyglappar upphängd, det är tillrustningen av ett vargskall med fladdrande tygstycken och vargnät.

16 okt. Skansen kommer att utom onsdags-, lördags- och söndagsaftnar hållas tillgänglig alla vackra mänskenskällar, un-

der vilka de olika scenerierna te sig i sin kanske stämmingsful-
laste belysning. Även sådana aftnar upplysas stugor och kåtor
och Skansen stänges då först kl. 9. För att göra illusionen så
mycket starkare, tändas dessa kvällar icke lamporna. Endast
ljusterblosset flamlar nere vid dammarna. — Skolungdom, som
klassvis åtföljes av lärare och lärarinnor, äger alla dagar till-
träde mot nedsatt avgift efter anmälan. — Åter ha flera sänd-
ningar av parkbuskar och växter till Skansens planteringar in-
kommit såsom gåvor, bl. a. från botaniska trädgården i Uppsala
och Uppsala läns hushållningssällskaps trädskola.

20 okt. Prins Carl jämte uppvaktning besåg i går Nordiska
museets anläggningar å Skansen.

24 okt. Landet håller på att flytta in i Stockholm. Landsbyg-
den på Skansen kommer en gång att bli det svenska bondlandet
i sammandrag, men naturtroget framställt i alla husliga detaljer.

27 okt. Till Skansen har godsägare C. F. Lundström skänkt
500 kr. — Smidda järnkors från olika landskap ha uppsatts
och utgöra början till en art kyrkogård i närheten av den bli-
vande klockstapel. I en tillfällig sådan äro upphängda två av
Gerhard Meijer 1708 gjutna klockor, som tillhört Hedvig Eleo-
noras kapell å Ulriksdal och lämnats som gåva till Skansen av
konung Oscar; med dessa Ulriksdalsklockor skall vesperring-
ning ske varje afton, då dagen skymmer, ävensom utringning
vid förevisningstidens slut. — Också skolbarn, som under lä-
rars ledning börjat infinna sig, synes ha lust och glädje i de
fosterländska tavlor, som Skansen bjuder dem.

29 okt. Konungen, åtföljd av prinsarna Carl och Eugen med
uppvaktningar avlade i går afton vid 8-tiden ett längre besök å
Skansen, där de, ledsagade av dr Hazelius, med livligaste in-
tresse togo Nordiska museets nya anläggning i betraktande.
Lappkåtorna och kolarkojorna liksom stugorna voro upplysta
och den s. k. nyingen tänd. Konungen såväl som prinsarna be-
hagade upprepade gånger uttrycka sin belåtenhet över den fos-
terländska anläggningen.

30 okt. Rävar ha de senaste dagarna uppenbarat sig på Skan-

sen, ditlockade av ankorna och gässen i dammarna. Vildänder ha flera gånger slagit sig ned i dammarna, och i träden bredvid har en uggle ibland ropat "klä vitt". — Nyingen (nödelden) skall i morgon lördag och om söndag vara tänd kl. 5—7. Vesperringningen med Ulriksdalsklockorna sker dessa aftnar kl. 6. — En landsortsbo, som förut skänkt 2.000 kr. till Skansen, har ytterligare överlämnat 1.000 kr.

4 nov. Konungen gjorde i går på middagen ånyo ett längre besök å Skansen, nu åtföljd, jämte uppvaktning, av de små arvprinsarna Gustaf Adolf och Vilhelm.

5 nov. På Skansen firas Gustav Adolfs minne med promenadkonsert kl. 5—7 av Svea livgardes musikkår under anförande av dir. J. Kjellberg — musikkåren ger den utan all ersättning. På renklippan skall en vårdkas tändas och i närheten av musikestraden ett väldigt tjärbloss. Biljetter till vanliga inträdespris, d. v. s. 1 kr. samt för barn och tjänstefolk hälften. Årskort och frikort gälla vid denna fest, den första historiska minnesfest, som firas å Skansen.

7 nov. Hjältekonungens dödsdag firades i går. Skansen strålade i högtidlig belysning. Redan på Strandvägen och Djurgårdsbron såg man eldskenet uppe på höjden. Spårvagnarna voro fyllda av personer, som begåvo sig till festplatsen. Vägen upp till Skansen var å bägge sidor tätt besatt med brinnande marschaller. På själva Skansen flammade väldiga eldar här och där på de öppna platserna, och bakom lappkåtorna brann den stora nyingens kolossala stock. Tjärtunnornas röda sken kastades över de besökande och över de på sina ställen tillfrusna dammarna. En väldig skara människor rörde sig bland de pittoreska omgivningarna, vilka i den magiska belysningen togo sig mer romantiska ut än vanligt; och trängseln inne i de upplysta stugorna var stundom rent av besvärande. Bland musikstyckena hördes Engelbrektsmarschen och Narvamarschen; slutligen satte sig musikcorpsen, företrädd av ett halvt dussin fakkelbärare, i rörelse nedåt de upplysta sandgångarna under tonerna av "Finska rytteriets marsch". Det låg genomgående nordisk, högtidlig stämning över hela denna fest.

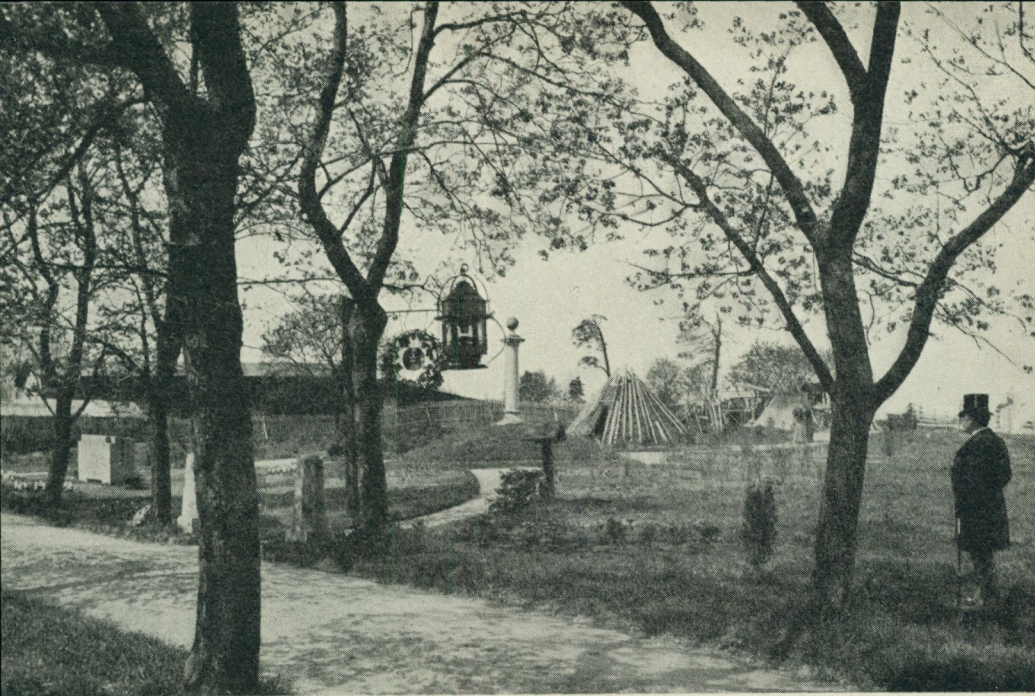

Bild 5. Skansen hösten 1891 eller våren 1892. Lapplägret med sommar- och vinterkåtorna, kolonnen från Härlemanshuset på sin kulle, längst t. v. slutstenen från Riddarholmsbron. Bakom staketet mot "nedre Skansen" synas några av Hammers byggnader. Håsjöstapeln ännu ej rest.

10. nov. Prins Eugen besökte i går ånyo Skansen.

14 nov. Belysningen med lyktor på Skansen skall hädanefter onsdags-, lördags- och söndagsaftnar, så framt ej regn eller blåst hindrar, ersättas av marschaller och tjärtunnor. — "En fosterlandsvän" har skänkt en summa för anskaffandet av 5 fullständiga karolinska livdrabantsdräkter, förfärdigade efter befintliga mönster, att användas vid historiska minnesfester och festtåg på Skansen. — Blekingestugan har en humlegård och en trädgårdstappa. Ett fyrhjuligt åkdon står frånspänt på gården. Vid inträdet i stugan ligger på högra sidan "låga loftet", där en vävstol, i vilken en blekingsflicka flinkt och konstfärdigt utför sin sydsvenska vävnad, upptar ett stort utrym-

me (ur Laura Fitinghoffs "Ett besök vid Skansen" i Nya Dagligt Allehanda).

20 nov. Belvederen, det bekanta utsiktstornet på Djurgården, har jämte tillhörande byggnader och den omgivande parken, över 35 tunnland, den 18 nov. blivit av innehavaren byggmästare A. G. Janson försäld till Nordiska museets styresman dr A. Hazelius för 100.000 kr. att gäldas under 10 år. Tillträdet sker den 1 jan. 1892. För att anskaffa köpeskillingen ämnar dr Hazelius bilda en Belvederefond, som skall insättas i Riksbanken och till vilken han personligen tillskjuter 1.000 kr.

(Ifrågavarande område, lägenheten Tallbacken, uppläts 28 okt. 1873 åt Gerard Wästfelt, livmedikus hos drottning Josefina; denne ville där efter arkitekt Söderlunds ritning uppföra en Belvedere och anlägga en s. k. Karlsbader-brunnsinrättning med omgivande brunnsark. I maj 1876 omtalas "det nya skådetornet på Djurgården" färdigt. Själva tornet lär ha kostat över 100.000 kr. och anläggningarna däromkring ca 40.000 kr. Platsen hade Wästfelt döpt till Westemansberg — en förfader Westeman hade på 1600-talet adlats Wästfelt. Redan i febr. 1878 sålde emellertid Wästfelt hela "lägenheten" till byggmästare A. G. Janson, av vilken Hazelius nu på eget ansvar köpte den. Det nya området omslöt det första Skansen på tre sidor, i norr, öster och söder. — En stiftande ledamot i Samfundet för Nordiska museets främjande hemställde den 25 nov. i Aftonbladet, "att museets huvudbyggnad må förläggas på den vackra platån vid Belvederen i stället för å den tillämnade låga, trånga och mindre lämpliga platsen vid Djurgårdsbron.")

28 nov. En Karl XII:sfest vid Skansen anordnas den 30 nov. Inträdesavgift den vanliga, men årskort och frikort gälla icke. Facklor erhållas vid vaktstugan mot 1 kr.

1 dec. Karl XII:s dödsdag firades i går afton med en illuminationsfest å Skansen, som så till vida erbjöd en ny anblick, som anläggningen nu för första gången vid ett högtidligt tillfälle presenterade sig i vinterskrud. Kl. 6.15 ringlade sig från vaktstugan ett fackeltåg — under ledning av marskalkar och företrätt av fem livdrabanter i Karl XII:sdräkt och under virv-

lar från ett tiotal trummor — genom de snötäckta gångarna och utgjorde en ny lysande illustration till den stämningsfulla nordiska vintertavlan. I belysningen av tjärblöss bildade renarna en pittoresk grupp å sin klippa, där de liksom voro nöjda att se sig omgivna av idel snö. Framför allt verkningsfulla voro de s. k. Belvedereklipporna, Skansens mest synliga och framskjutna förpost inåt Stockholm, med sina tre stora vårdkasar, som skönjdes vida omkring. Krönet av Belvederen strålade i festlig belysning av 8 s. k. kejsarmarschaller, skänkta av ingenjör Fahnehjelm. Skansen, som erbjuder så många tillfällen att blicka in i forna tiders Sverige, är en särskilt lämplig plats för högtidlighållandet av våra stora minnen. Man lämnar med högstämnda känslor denna fosterländska "vinterträdgård", som bör bli en omtyckt vallfartsort även under vintersången.

16 dec. Till Skansen har prof. Hj. Sjögren skänkt 500 kr., källarmästare N. P. Svanfelt 50 kr. samt en främling 500 kr. Skansen har nu telefonförbindelse med staden (Allm. tel. 628), vadan man genom telefon kan efterhöra, om stugorna äro upplysta på onsdags-, lördags- och söndagsaftnar, enär belysningen, om regn eller snöfall inträffar, måste inställas.

22 dec. Årskort för 1892, pris 4 kr., berättiga till inträde i Nordiska museets samtliga avdelningar. Dessa årskort kunna såväl för äldre som yngre utgöra lämplig julgåva.

28 dec. Till Skansen har byggmästare J. Andersson skänkt 1.000 kr. och hovstallmästare greve F. Piper 500 kr.

31 dec. Nyårsdagen 1892 bildar vändpunkt i Belvederens historia. Norra och västra delarna av parken införlivas redan nyårsafton med Skansens område inom en och samma inhägnad. Den övriga delen av parken skall vara tillgänglig alla dagar från tidigt på morgonen till skymningens inbrott mot en avgift av tio öre. Tillträdet till tornet såsom förut 50 öre, för barn och tjänstefolk 25 öre. De, som vid inträdet i parken erlägga avgift för uppstigande i tornet, betala ingen särskild parkavgift. De, som lösa biljett till Skansen, erhålla, om de så önska, på samma gång kort till tornet och parken för 25 öre. — Byggmästare A. G. Janson har till Belvedereparken skänkt 250 kr.

Dessa plock ur den samtida dagspressen ha velat ge en filmatisk framställning av det märkliga, som hände uppe på Djurgårdshöjden för 50 år sedan — ha velat ge glimtar av vårt Skansen under dess födelseår. Mera sammanfattande skildringar publicerades här och var; utom ovan citerade och Hazelius egen i Meddelanden från Samfundet för Nordiska museets främjande 1891 och 1892 kan nämnas "Hur tankarna komma och gå. Intryck från Skansen" av Gustaf af Geijerstam med 13 teckningar av David Ljungdahl i Ord och Bilds första årgångs första häfte 1892 samt "Nordiska museets anläggning Skansen å Djurgården" av N—t (lektor J. Nyqvist?) med 8 teckningar av Emil Åberg i Rimfrost, Illustrerad Julblad 1891, Jönköping.

Om Hazelius någonsin hade tid att glädja sig — nog hade han anledning att göra det nyårsnatten 1891—92! Han hade startat sitt friluftsmuseum, med gåvor och uppmuntran från hög och låg, och innan året gått ut, hade han förvärvat ett nytt, sex gånger så stort område (Skansens största markförvärv hittills). Men han såg redan nya syner och blickade redan mot nya horisonter för sitt verk med en rastlöshet, som om han ständigt kände:

"Kort är den tid, han har över,
utmått den kraft, han får ge
verket, som måttlöst behöver
tanke och själ och idé."

Men nog anade han också och hoppades om sitt verk,

"— — — att det sträcker
kronan i somrarnas doft,
växer och samlar och väcker
ungdomen över hans stoft."

(Ur Silfverstolpes Hazelius-kantat 1933.)

NORDISKA MUSEET SOM FORSK- NING SINSTITUTION OCH FOLK- BILDNING SANSTALT

av *Andreas Lindblom*

Tal vid öppnandet i Nordiska museets hall av Folkuniversitetsföreningens kurs den 30 juni 1941.

A Folkuniversitetsföreningens och Nordiska museets vägnar hälsar jag er i dag välkomna till föreningens och museets gemensamma kurs. Sist vi samlades här, för tre år sen, talade jag från denna plats om tro och optimism. Då rådde fred i Europa och ekonomisk uppblomstring, nästan högkonjunktur, fast det ännu inte avslutade kriget i Spanien varslade ont för framtiden. Att vi nu återigen, trots att nästan hela Europa flammar av krigets lågor, samlas till en folkuniversitetskurs, utgör ett bevis så gott som något på den förmåga till tro och optimism som är en av människoandens största tillgångar.

Vi har denna gång förenat oss med Samfundet för hembygdsvård och Sveriges allmänna folkskollärareförening. Däri ligger en vink om att vi önskar att denna kurs i särskilt hög grad skall tjäna praktiska och pedagogiska uppgifter, att den alltså skall främja inte bara inhämtandet av kunskaper utan också hembygdsvård och skolundervisning.

Det är om Nordiska museet som forskningsinstitution och undervisningsanstalt jag i dag lovat ge några orienterande upplysningar. Alla vet vi ju att detta museum, Sveriges största, har enorma samlingar. Även om bara ca 50.000 föremål är utställda, upptar dock vårt inventarium f. n. inte mindre än 223.000 nummer. Och då vart och ett nummer i verkligheten ofta representerar flera föremål, så är det inte överdrivet att gissa på en

total föremålssiffra om närmare en halv miljon. Enbart textilier, d. v. s. vävnader, dräkter etc., uppgår till ca 91.000. Ni förstår nog att bara kampen mot malen, som tyvärr inte kan undgås, tar många av våra arbetsdagar i anspråk.

Detta ofantliga material utgör en gruva för brytande av kunskapens malm av en rikedom och ett djup som inte kan mätas. Men nästan lika viktigt är det väldiga arkiv som undan för undan vuxit fram dels under tjänstemännens resor ute i landet, dels genom inhämtande av kunskapsstoff från våra ortsmeddelare. Man kan säga att det först är när föremålen ställs i de arkivaliska uppteckningarnas ljus som de blir levande. Och det samma gäller arkivalierna i förhållande till föremålen.

Redan Hazelius reste ofantligt mycket och antecknade vad han ansåg vara av värde för folklivsforskningen. Vi har i vårt bibliotek 45 resedagböcker av hans hand, som värtaligt vittnar härom. Men han förstod också att knyta bygdens folk nära till Nordiska museet. Den första förteckning på hans ortsombud som vi har, daterar sig från år 1880 och upptar ett trettiootal namn. Låt vara att dessa personer till en början helt naturligt mest sysslade med anskaffande av föremål till museet, så betydde denna organiserade kontakt med bygden i alla fall att undan för undan en massa viktiga notiser strömmade in rörande föremålens användning, angående bostäder och hem där de nyttjats, liksom också om de människors vanor och föreställningar, som en gång varit deras ägare.

Det är emellertid egentligen bara de sista femton åren som Nordiska museet kunnat organisera ett systematiskt, på fast ekonomisk grundval fotat forskningsarbete ute i landet. År 1926 började vi nämligen få årliga lotterimedelstilldelningar för dessa fältundersökningar. Från den tiden t. o. m. i dag — den 30 juni 1941 — har vi lyckligtvis haft ganska rikliga statsmedel till vårt förfogande. Fr. o. m. i morgon då det nya budgetåret börjar har vi tyvärr inte längre något statligt anslag till forskningsresor ute i landet. Även om vi böjer oss inför tidens hårda krav, så må det dock inte förtänkas oss, om vi i detta ögonblick vill uttala som vår varma önskan att detta bara måtte

Folkuniversitetskursen på utfärd till Tyresö slott. Mannen med fiolen är den halländske folkskolläraren och spelmannen Aug. Ysenius. Foto Stockholms-Tidningen.

betyda ett tillfälligt avbrott i det stöd som statsmakterna hittills gett oss.

Ett folk kan styras och ledas antingen genom yttre maktmedel eller i kraften av dess inneboende traditioner, by force or by tradition, som en stor engelsk statsman sagt. Just nu erbjuder världen en utomordentlig exempelsamling på hur folken hålls i lydriad antingen genom våld eller tack vare trohet mot egna traditioner. Men om man utgår ifrån att folkets inneboende traditioner utgör en andlig kraftkälla, ett stycke grundmur för folkligt självstyre, då måste slutsatsen också bli *att utforskningen och vården av de folkliga traditionerna i och för sig utgör ett verkligt statsintresse.*

Vad har vi då gjort under de femton år, då statsmedel stått

till vårt förfogande för fältundersökningar? Låt mig få meddela några fakta och siffror, torra måhända, men talande åtminstone för er, som jag vet livligt intresserar er för dessa ting.

Våra expeditioner, i regel bestående av en museiman, en arkitekt och en fotograf, har under denna tid beskrivit, uppmätt, fotograferat och filmat gårdar, byar, herrgårdar, prästgårdar, städer samt arbetsliv i alla former, inte minst hantverk, men också sedvänjor och bruk. Som resultat härav har enbart för allmogekulturens vidkommande 145.000 helarksidor text, 110.000 fotografiplåtar och 47.000 blad ritningar inkommit till vårt arkiv, där de uppordnats och registrerats, så att forskarna nu mycket lätt kan finna sig till rätta i det enorma materialet, både ur *topografisk synpunkt*, d. v. s. om det gäller studiet av en viss orsts förhållanden, och *sakligt*, ifråga om utbredningen och användningen av t. ex. ett visst slags redskap. Jag minns när dåvarande statsrådet Engberg en gång kom och inspekterade, att han begärde att få fram materialet från sin egen hemsöcken. Han blev mycket tillfreds. Det var egentligen bara ett ägarenamn på en gård som var felskrivet, förargligt nog just hans faders!

Jämsides med denna insamling genom expeditioner har arkivmaterial oavlåttligt influtit från vår stora stab av orstsmedelare. Nu några siffror belysande också denna art av museets insamlingsverksamhet! Under sist förflutna år, 1940, har till våra orstsmedelare utsänts 2.229 frågelistor. Som svar på dem har inte mindre än 12.144 sidor text, 3.210 fotografier och 1.046 teckningar inkommit. Bland de 21 olika ämnen som frågelistorna under 1940 behandlat kan nämnas: mans-, kvinno- och barnkläder; träskor och trätofflor; skolbarnens lekar; korgtillverkning, bastarbeten; armborst och spjut; jultomte och julklappar; sägner om trollen som skördefolk; o. s. v.

Av dessa våra ovärderliga orstsombud, som f. n. uppgår till 295, från Löderup till Junosuando, har vi glädjen att i dag se ett 20-tal som deltagare i denna kurs. Tack, kära vänner, ute i hela landet för allt vad ni gjort, för vad ni gör och kommer

att göra för bevarandet i ord och bild av traditionerna från fäderna och möderne!

Men vi skulle i dag också säga några ord om museet som undervisningsanstalt. Jag ska fatta mig kort. År 1919 fick museet genom makarna v. Hallwyls storslagna donation en egen professur i folklivsforskning, vars förste innehavare var Nils Lithberg, som efterträddes av Sigurd Erixon. Härigenom fick den högre undervisningen i dessa ting ett viktigt organ, som också blivit en hävstång för arbetet ute i fältet. Av de lärjungar som utbildats av Nordiska museets professorer, är det många som nu har ansvaret för den kulturminnesvårdande verksamheten ute i landet.

Sedan 1929 har vi för populariseringsarbetet en särskild museilektor, som organiserar föreläsningar, visningar och studiecirklar. Framför allt är det dock skolbarnen som vi söker omhändertä. Under 1940 visades sålunda valda delar av Nordiska museet för 6.533 folkskolebarn från Stockholm, femte och sjätte klasserna. Visningarna som sköts av särskilt utbildade ledare äger rum varje dag under läsåret mellan kl. 12—2. Programmen har självfallet satts i nära samband med klassernas undervisning i historia. Vid visningarna har stor vikt lagts på att uppmuntra barnens självverksamhet. Visningarna har därför mest haft karaktären av lektioner, där ledaren genom frågor sökt att få barnen att *själva* se och upptäcka. Därjämte har orienterande promemior på förhand utdelats till lärarna för att hjälpa dem att förbereda museibesöken. Det är tack vare det levande intresse som Folkskoledirektionen i Stockholm hyser för denna sak som vår undervisning kunnat få denna verkligt betydande omfattning. Beträffande läroverken ligger det däremot mycket sämre till — men det är en annan historia!

Sådana museivisningar i städer och orter där det finns museer och hembygdsgårdar, kommer utan tvivel att i framtiden bli av verklig betydelse för skolornas hembygdsundervisning. Tyvärr är det nämligen ett allbekant beklagligt förhållande, att hembygdskunskapen på många skolors schema i stort sett bara är ett tomt ord. Säkert är i varje fall att vi har lång väg kvar

till en undervisning, som låter bygdens gemensamma minnen bli till enande band och väckande krafter. Hembygdens ofta ganska enkla minnen kan sällan som den politiska historiens egga till utåt lysande bragder. Men kunskapen om hur livets vardag gestaltade sig för våra föräldrar och föräldrars föräldrar, hur de klarat sina problem utan våra tekniska och ekonomiska resurser, korteligen en ödmjuk rannsakan av det förgångna, kan skänka den moderna människan besinning vid mötet med nuets förvirrande och överväldigande makter. Och ju mer man tränger in i sitt folks förflutna, desto mer benägen blir man nog också att tro på att det mer är humanitet och samarbete än statens eller individens maktutövning som bygger upp en bestående kultur. Människans naturliga drift till tävlan och strid blir verkligt fruktbar endast i den mån den inte förkväver andras tro och frihet.

UTSTÄLLNINGAR 1941

av Bengt Bengtsson

Ar 1941 har för Nordiska museet och Skansen i alldeles särskilt hög grad varit ett utställningarnas år. Orsaken härtill är till stor del kriget, ty åtgärder för samlingarnas och museibygnadens skydd ha medfört ett arbetsprogram, som torde vara egenartat i institutionens historia. Först och främst hade genom Livrustkammarens skyddsevakuering museets väldiga hall fullständigt tömts på utställningsföremål och därigenom skapades förutsättningen för en mera omfattande utställningsverksamhet inom museet. En genomgripande omflyttning av museets magasinssamlingar inom byggnaden framtvingades genom att vindsvåningen, där mängder av föremål magasinerats, helt utrymdes och samlingarna måste flyttas ned i källarvåningen för skyddsförvaring, vilket på grund av utrymmebrist och följande nedpackning gjorde stora delar av dem oåtkomliga. Detta tillstånd tvingade till en omläggning av den dagliga verksamheten inom museet och gav ett välkommet tillfälle att inventera och bearbeta vissa åtkomliga föremålsgrupper i och för presentation för allmänheten i tillfälliga utställningar.

För utställningsarbetet på Skansen förelågo inte de nu nämnda förutsättningarna. I utställningsbyggnaden vid huvudingången och i rulltrappans övre hall hade ju redan förut ett särskilt slag av utställningar anordnats. Härtill återkomma vi senare.

Innan vi övergå till en detaljgranskning av årets utställningar, kanske några siffror i ämnet vore på sin plats. Sammanlagt har under året förekommit 17 tillfälliga utställningar, varav 10 i museet och 7 på Skansen. Därtill komma två nyordnade perma-

nenta avdelningar, Jakt och Bondens hushåll, vilka omtalas på annan plats i denna årsbok. Av de 17 utställningarna inom institutionen ha 10 berört kulturhistoriska ämnen och helt eller delvis gjorts med eget material, medan de 7 anordnats av gästande institutioner. Härvid är att märka, att även museets hall varit platsen för utställningar med ämnen hämtade från vår egen tid, dock givetvis inom museets intressesfär.

När museets hall stod tom efter Livrustkammarens evakuering, tog man itu med problemet att göra miljön lämplig för tillfälliga utställningar. Uppgiften tedde sig till en början inte lätt. Den första svårigheten var att skapa ett slutet rum under hänsynstagande till Livrustkammarens monterinredning, som ej kunde flyttas bort från hallen. Lösningen blev att de flyttbara montrarna placerades inne i de bås, som bildades av de från väggarna utskjutande, fasta monterbyggnaderna. Dessas gavlar för-
enades medelst en vägg av ljusa träfiberplattor, som alltså löpte på ömse sidor av hallen, bildande en lång gång i vardera hälften av hallen. Väggen gjordes inte högre än att den nätt och jämnt dolde montrerna. I hallens norra och södra ändar vidgades gången och här bildades större utrymmen.

Detta arrangemang prövades 1940 med utställningarna "Herrgårdar och borgarhus" och "Svenska och finska ryor", varvid ljusförhållandena dock visade sig ofördelaktiga. Hallen belyses nämligen från de 14 valvhjässorna, varigenom ljuset faller så gott som lodrätt ner på föremålen. Nackdelen härav visade sig kanske främst på ryautställningen. Det kunde hända, att en vävnad strålade av färg, när den låg utbredd på golvet, men blev grå och trist, då den hängts på väggen, där den dessutom kastade en ful slagskugga nedåt.

Vid anordnandet av nästa utställning — det gällde "Gamla och nya tapeter" — togs ljusproblemet upp och efter en del experiment kom man fram till ett system, vars innebörd framgår av bild 1. Mellan väggarna spändes med jämna mellanrum ståltrådar, på vilka billiga plåtreflektorer hängdes på lagom avstånd från väggen. Ljuset faller från dessa snett ned mot föremålen, vilka bli väl belysta och kasta en ytterst obetydlig skugga. En

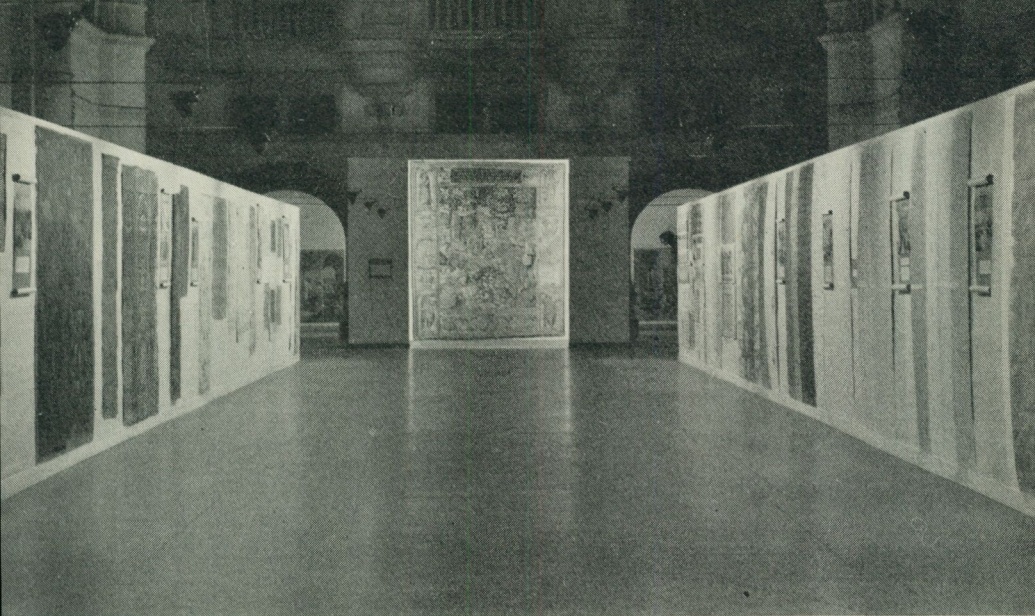

Bild 1. "Gamla och nya tapeter". Bilden visar effekten av det för de tillfälliga utställningarna anordnade belysnings-systemet.

annan fördel är att åskådaren befinner sig i relativt mörker och aldrig får direkt ljus i ögonen.

Den första utställningen med detta arrangemang, "Gamla och nya tapeter", anordnades i samarbete med Svenska slöjdföreningen för aktualiserande av gammal svensk tapetkultur inför föreningens tävlan om nya tapetmönster. Utom en efter tid och material ordnad serie av svenska tapeter från haute-lisse fram till vår tids mera ensartade produkter hade utställningen en teknisk avdelning, där äldre och nyare tapetryckningsteknik kunde studeras. Som utställningens paradnummer strålade den i Sverige åt Erik XIV vävda Svenotapeten, en av Kungl. Husgerådskammarens förnämligaste skatter.

Att utställningen "Gamla och nya tapeter" var stimulerande tyckte man framgick av den följande utställningen, som innehöll resultaten av Slöjdföreningens tävlan om nya tapetmönster. Åtminstone vill det synas, som om åtskilliga av de tävlande in-

Bild 2. "Dansk kultur og litteratur". Den historiska delens dominerande grupp: porträtten av Christian IV och hans gemåler.

spirerats av de svenska rokokotapeternas mönster och kanske framför allt färgval. I varje fall togs ett stort steg framåt mot friskare mönstersättning och från de enformiga s. k. effekttapeterna, som under 1930-talet dominerat i moderna svenska hus.

Kulturhistoriska vandringsutställningar äro på många sätt vanskliga företag. Men om vissa elementära krav tillgodoses, ha dylika utställningar en stor mission att fylla. För det första skall utställningsmaterialet vara oömt för skador, lättpackat och lättmonterat. Det skall dessutom vara billigt att frakta och inte vara av för stort värde, varken kulturhistoriskt eller ekonomiskt, så att, om olyckan är framme, skadan dock blir begränsad. Tapetutställningarna fyllde dessa villkor och när flera museer förkla-

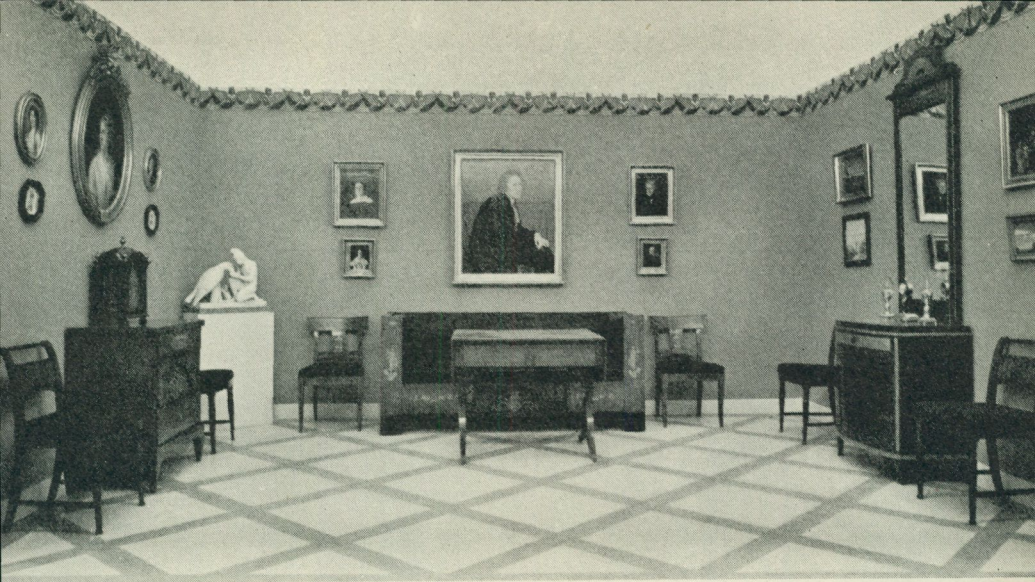

Bild 3. "Dansk kultur och litteratur". Dansk empireinteriör, sammansatt av högklassiga möbler och konstverk.

rade sig villiga att hysa dem, sändes de som vandringsutställningar till museerna i Örebro, Göteborg (Röhsska konstslöjd-museet) och Malmö. Denna första vandringsutställning gav goda erfarenheter och ett samarbete mellan landets kulturhistoriska museer i detta hänseende borde ha framtiden för sig.

Museets tyngst vägande utställning under året var den stora "Dansk kultur och litteratur", anordnad i samband med den danska kulturveckan och upptagande allt användbart utrymme i den stora hallen. I den norra halvan hade den materiella kulturen sin plats, medan den södra delen upptogs av den andliga odlingen, representerad av utlagda böcker. En mindre avdelning modern dansk konst och konstslöjd gav liv och färg åt denna del av utställningen.

Givetvis gjorde denna utställning inte anspråk på att uttömmande skildra dansk odling. Den ville ge glimtar av gånget och nuvarande danskt kulturliv, den ville ge miljön kring de stora danska gestalter, som även vi svenskar beundra och den ville framför allt söka ge en känsla av de nordiska kulturfolkens djupa väsensfrändskap. Denna uppgift ställde stora krav. Den

krävde förmåga att sovra inte bara detaljer, utan även epoker och kulturgrupper i strävan att få fram det karakteristiskt danska. En omfattande inlåning var nödvändig för att få tillräckligt material och överraskande mycket fanns att hämta på svensk botten. Särskilt värdefullt var härvid det material, som ställdes till förfogande av Ovesholms nuvarande ägare, fröken Alexandra Hamilton, liksom även de porträtt, som utlånades av Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg.

Den krävde dessutom expressionism i själva grupperingen, ty mycket skulle sägas på ett relativt litet utrymme. I små koncentrerade grupper skildrades sålunda danskt hemliv och dansk natur genom konstnärsögon, Christian IV:s-renässansen, skandinavismen och svenska frivilliga i dansk-tyska kriget, för att nämna några exempel. Varje grupps dekorativa hållning bestämdes av dess ämne och växlade sålunda från monumentalitet till idyll. Ett par interiörer från dansk empire, uppbyggda av kvalitetssaker, gävo en mera påtaglig miljökänsla. Hallens mittparti hade lämnats fritt; endast Gustav Vasa-statyn hade försetts med en bakgrund av Dannebrogen, en kanske i första ögonblicket överraskande kombination, men i själva verket en verkningsfull symbol för utställningens syfte.

Under den danska kulturveckan demonstrerades utställningen för allmänheten av framträdande danska kulturpersonligheter, såsom museicheferna Otto Andrup och Vilhelm Slomann, lektor Karl Hyldgaard Jensen, fil. dr Valfrid Palmgren Munch-Petersen m. fl., vilket givetvis i hög grad ökade publikens intresse och dess utbyte av utställningen.

Den stora "Dansk kultur och litteratur" efterträddes under försommaren av ett par utställningar med affischer som ämne. Stockholms reklamförening anordnade tillsammans med Svenska affishtecknare, Svenska annonsörers förening, Svenska boktryckareföreningen och Auktoriserade annonsbyråers förening en livligt uppmärksam utställning, där våra högklassiga, moderna svenska affischer kunde studeras mot bakgrunden av en intressant historisk serie med början under 1700-talet. Ur utställningsteknisk synpunkt förekommo flera friska grepp —

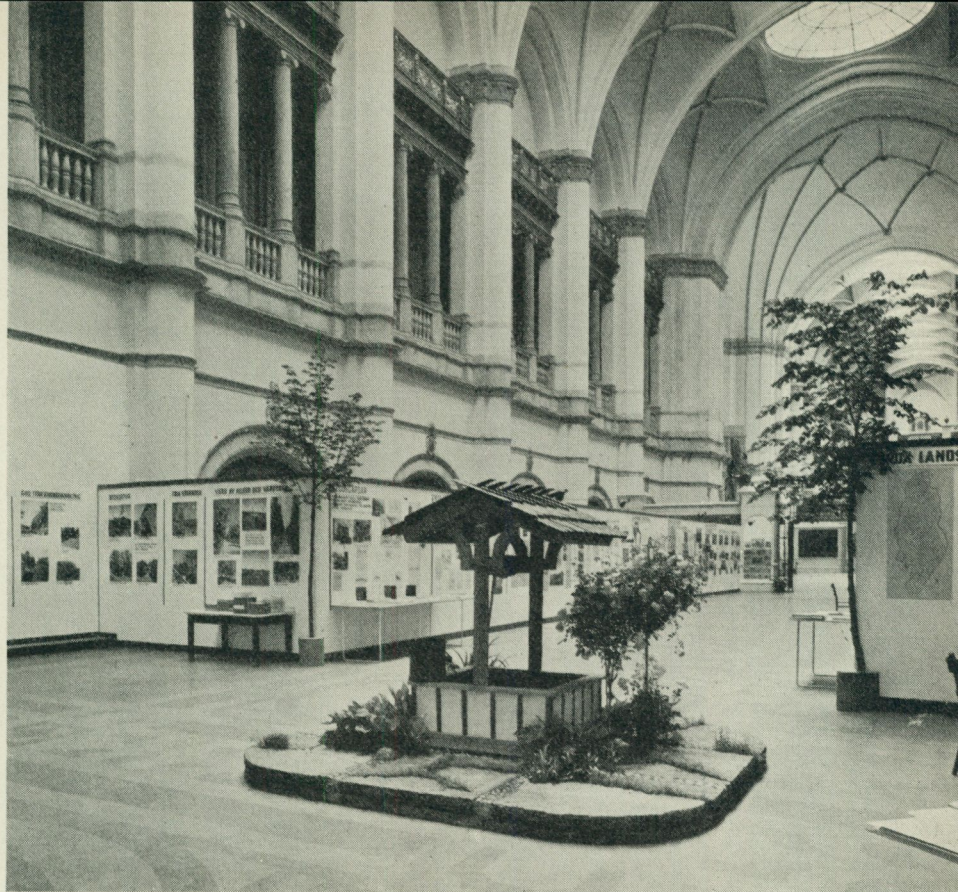

Bild 4. Samfundets för hembygdsvård jubileumsutställning.

anordnarna voro ju också reklamfolk! — ehuru Gustav Vasa tedde sig något främmande i den brokiga färgbuketten. Svårigheten att utnyttja hallens centralparti för en tillfällig utställning demonstrerades här på ett påtagligt sätt. Milles-stoden dominerar allt för mycket i denna del av hallen för att överhuvudtaget någon utställning här skall komma till sin rätt.

Tävlingen om Skansens jubileumsaffisch resulterade i en mängd förslag som kort tid efteråt presenterades i hallens centralparti. En omröstningstävlan bland allmänheten om bästa affischen intensifierade publikens intresse för utställningen. Förständigt använd är denna metod av stort värde, när man vill

öka besökarnas uppmärksamhet eller utröna utställningsarrangemangens ändamålsenlighet.

Nordiska museet har på sina utställningar i mycket stor utsträckning använt sig av fotografiförstoringar och ett större lager sådana har samlats under årens lopp, utgörande ett utomordentligt värdefullt material till smärre pedagogiska utställningar. I samband med den folkuniversitetskurs som under högsommaren pågick i museet samlades en del av dessa förstoringar till en utställning "Bygge, bo och landskap", upptagande hallens södra hälft. Fotoförstoringar, byggnadsmodeller och utlagd litteratur utgjorde ett inte endast av folkuniversitetskursen livligt utnyttjat studiematerial. Museet förbereder en aktion i syfte att göra samlingen av förstoringar tillgänglig även för andra museer och kulturinstitutioner.

Samtidigt anordnade Samfundet för hembygdsvård i norra delen av hallen en jubileumsutställning, belysande samfundets 25-åriga verksamhet. Utställningen utvecklade en rapp berättarkonst i bilder och tablåer och strök effektfullt under med fyndiga texter. Ett på en framträdande plats uppbyggt brunnskar, omgivet av en med växter prydd stenskoning, verkade dock främmande i omgivningen genom sin brist på sakligt sammanhang med utställningen i övrigt.

Höstens stora händelse i museet var utställningen "Barnet i konsten", anordnad av Ericastiftelsen till förmån för dess verksamhet. Ett högklassigt material, smakfullt ordnat av amanuensen Gertrud Serner vid Nationalmuseum, fyllde hela hallen. Nordiska museet bidrog med några tidiga kulturhistoriskt märkliga barnporträtt, en samling barnkläder från olika tider och leksaker, bl. a. dockskåp. Nordiska museet fick genom denna utställning något av en tankeställare. Trots den högsta entréavgift som någonsin förekommit i museet samlade utställningen rekordpublik, beroende givetvis främst på det allmänmänskligt lockande ämnet och kanske i någon mån på det välgörande ändamålet. Man kunde iakttaga personer, tydligen tränga besökare av konstutställningar, som dock för första gången satte sin fot inom Nordiska museet. Differentieringen hos de kulturellt

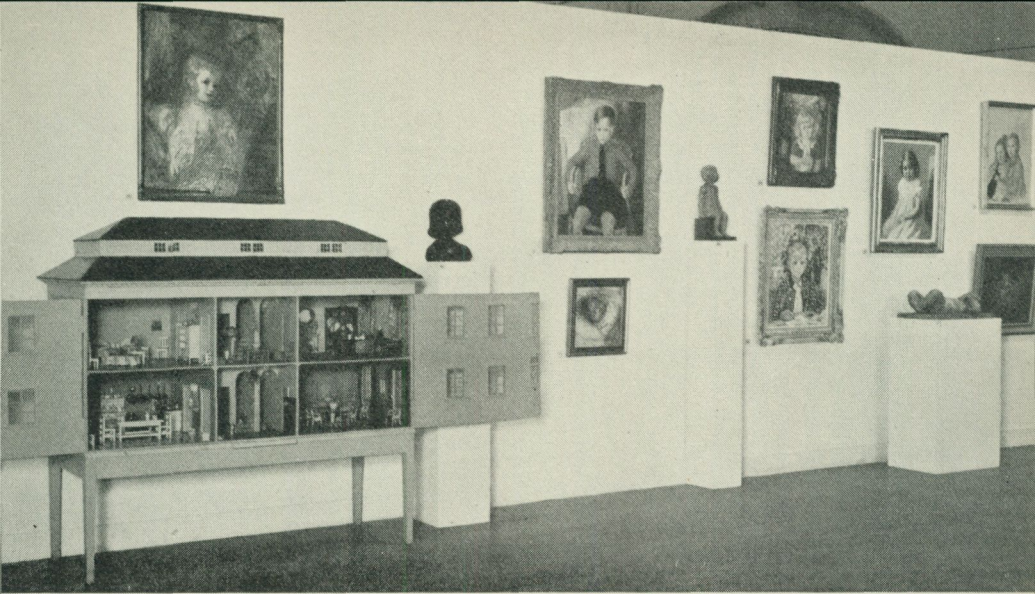

Bild 5. "Barnet i konsten". Nordiska museet bidrog till denna utställning även med en del leksaker och barndräkter.

intresserade stockholmarna kom här klart till synes. Helt säkert har utställningen tillfört Nordiska museet många intresserade nykomlingar; det gäller för institutionen att återknyta och befästa bekantskapen.

Som vinterutställning 1941—1942 tillkom utställningen "Gammal jul", öppnad ett par veckor före julhelgen. Huvudtanken var att visa julen, sådan den firats i Sverige i gången tid, med prydnad av hemmet, Staffansritt och stjärngossar och andra julupptåg, julklappar, julgran, julkort och jultidningar, kort sagt: hela det profana julfirandet. Någon framställning av de olika brukens uppkomst och innebörd försökte man ej ge; meningarna äro för skilda och teorierna för många. Det estetiska hade fått övervikten och utställningen var företrädesvis dekorativt tänkt och ordnad. Genom sitt framhävande av julens stämningsmättade skönhetsvärden har nog utställningen på många håll givit impulser till förnyad kontakt med urgamla, nu halvt bortglömda julseder.

På samtliga tillfälliga utställningar under året ha ordnade

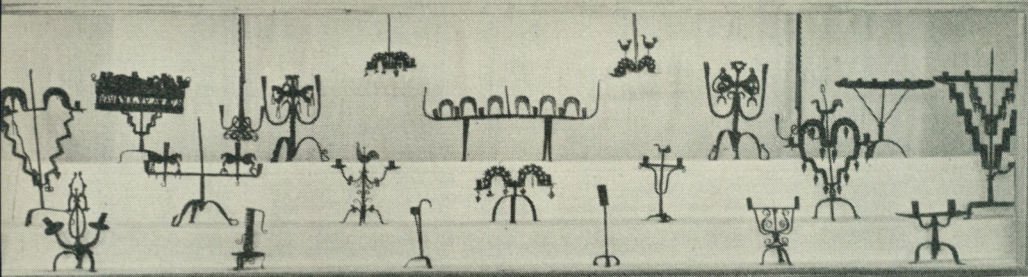

Bild 6. "Gammal jul". I denna monter framhävdes de smidda julljusstakarnas säregna former genom silhuetterkan.

visningar för allmänheten hört till regeln. Julutställningen blev i detta avseende ovanligt livlig och utöver de vanliga demonstrationerna, som förekommo dagligen under veckorna närmast före och efter jul, anordnades "praktiska övningar" för besökarna i form av jullekar och juldanser, allsång av julsånger, ledd av Sven Lilja m. m. Under balettmästare Sven Tropps ledning utförde en barnensemble ett musikaliskt sagospel med julmotiv, en uppskattad utställningsdetalj.

Som avslutning på denna redogörelse för museets tillfälliga utställningar kan nämnas en mindre utställning av gammalt svenskt tenn, som iordningställdes för att fylla de tomma monter i högre ständs-avdelningens omgång bakom Gustav Vasastatyn, där glas och fajans förut exponerats.

På Skansen firades sommaren 1941 boktryckarkonstens stora jubileum genom utställningen "Det tryckta ordet 500 år" i utställningshallen vid huvudingången. 1440 är det årtal, som av gammalt ansetts beteckna den märkliga uppfinningens födelse och förberedelser hade våren 1940 igångsatts för utställningens

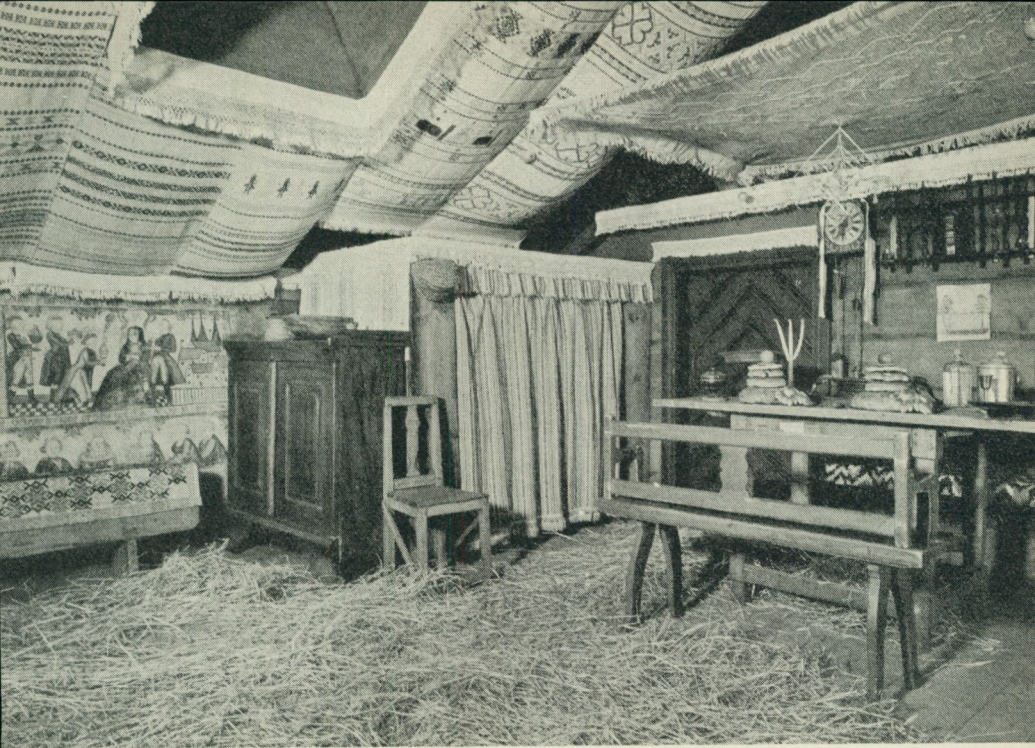

Bild 7. "Gammal jul". Julstuga från Småland, anordnad i ett av allmogeavdelningens interiörrum.

ordnande, men måst avbrytas efter händelserna i Norden den 9 april. Tack vare de grafiska organisationernas stora intresse för saken kunde emellertid år 1941 arbetet återupptagas och den 12 juni invigdes utställningen av H. K. H. Kronprinsen. Utställningen bekostades av Svenska boktryckareföreningen, Svenska typografförbundet, Svenska tidningsutgivareföreningen och Sveriges grafiska faktorsförbund. Vid utställningens iordningställande samarbetade Nordiska museet med bl. a. Kungl. Biblioteket, Tekniska museet, Skolmuseet, Kungl. Skolöverstyrelsen, Stockholms stadsbibliotek och Göteborgs museum. Besökssiffran under sommaren var över 70.000 personer. Till invigningen hade färdigställts en handbok i boktryckarkonsten, bestående av uppsatser om olika delar av yrket och såtillvida högst originell, att olika tryckerier gratis tryckt var sin av upp-

Bild 8. "Det tryckta ordet 500 år". Det "levande" tryckeriet i utställningens skyltfönster bestod av en sättmaskin (t. v.), ett handsätteri och en snällpress (t. h.).

satserna, varför boken som sådan är en instruktiv provkarta på modernt, förstklassigt svenskt boktryck.

Utställningen avsåg att för en bred publik visa dels innebörden av Johann Gutenbergs uppfinning och hur den utvecklats fram till våra dagar och dels vilka resultat tekniken givit genom seklerna. En teknisk linje och en produktlinje löpte alltså parallellt genom hela utställningen. Boktryckarkonstens ursprung illustrerades i en "levande" interiör, där Gutenbergs stilgjutningsinstrument visades i verksamhet. Teknikens nuvarande ståndpunkt demonstrerades i utställningens väldiga skyltfönster, där man tack vare Esseltes stora tillmötesgående fått ett ultramodernt tryckeri, som hela sommaren hölls i full gång och utgjorde en av Skansens mest publikknipande attraktioner. En annan anordning, som vann besökarnas bevägenhet, var avdel-

Bild 9. "Det tryckta ordet 500 år". Kronprinsparet studerar den äldsta stilgjutningstekniken i utställningens Gutenbergrum.

ningen för tidningspressen, där färskas tidningar från hela landet kunde studeras i bekväma fätöljer.

När utställningen med augusti månads utgång stängde portarna, hade inom yrkesmannakretsar frågan väckts, om inte en vandringsutställning kunde ordnas. Tack vare Svenska typografiförbundets och vederbörande lokalorganisationers ekonomiska offervilja kunde utställningen under hösten 1941 och nyåret 1942 visas i Malmö, Halmstad och Göteborg. Under uppehållen på de olika platserna inbjödos framför allt studerande ungdom och frivilliga bildningsorganisationer att besöka utställningen, med mycket gott resultat.

Utom denna stora utställning har hallen under året inrymt ett par småutställningar i sitt skyltfönster. På hösten 1940 hade färdigställts en historisk serie, visande cykelns utveckling och

Bild 10. "Det tryckta ordet 500 år" som vandringsutställning i kungsvåningen på Malmöhus slott.

denna utställning stod kvar till våren 1941. Efter boktryckeriutställningens slut ordnades en tavelutställning, "Unga målare se Skansen", bestående av resultaten från yngre konstnärers fri-luftsmåleri på Skansen.

I Skansens och Svenska slöjdföreningens gemensamma utställningshall vid rulltrappans övre mynning ha under 1941 fem utställningar visats. I Slöjdföreningens regi anordnades på hösten en på teknisk-pedagogisk bas uppbyggd utställning över det aktuella ämnet "Konstsilke och cellul".

"Det tryckta ordet 500 år" hade i trapphallen en avdelning inrymd, "Svenskt boktryck av i dag" och i glasmontrerna låg nu en provkarta på vad moderna svenska tryckerier kunna prestera. I samband med ett annat evenemang på Skansen, Hantverkarnas sommarting, anordnades av museet och Hantverks-

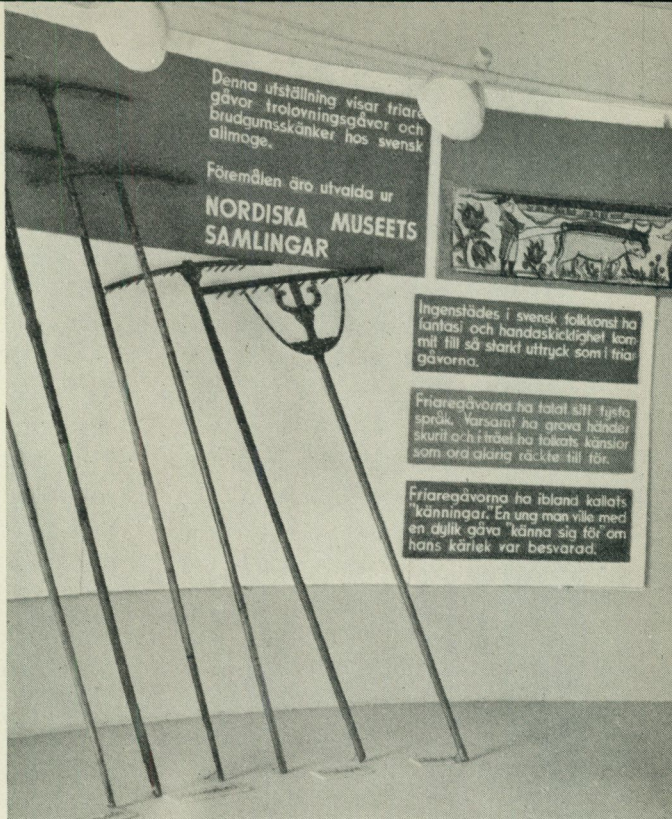

Bild 11. "Friaregåvor och brudgumsskänker". Utställningens textvägg.

organisationen gemensamt en utställning av moderna hantverksalster, som kunde studeras sida vid sida med äldre kvalitetsprodukter.

Även utställningar med rent musealt material ha under året förekommit i rulltrappans hall. Vintern 1940—41 ordnades sålunda av museets allmogeadvelning en utställning av "Friaregåvor och brudgumsskänker", ett experiment som synes ha slagit väl ut. Utställningens program meddelades besökaren med stora texter på den monterfria väggen i hallen och i den långa raden av glasskåp kunde man sedan studera materialets skiftningar i olika landsändar.

Efter "Cellull" fylldes trapphallens hyllor med "Gammal koppar", även denna en utställning av museal karaktär, med materialet hämtat från museets magasin. Dessa utställningar, som

passeras av alla rulltrappans trafikanter, ha ett mycket stort propagandavärde för museet, förutsatt att ämnet är ägnat att intressera en bred publik.

Sist i denna långa rad kommer en liten utställning av moderna vadstenaspetsar, anordnad av Utskottet för vadstenaspetsar av Östergötlands hemslöjdsförening i Skogaholms köksflygel, där tjänstefolkets matsal och hushållerskans rum upplåtits. Trots den blygsamma arealen kunde ett ganska stort material presenteras och utställningen fick en originell prägel genom kontrasten mellan moderna föremål, t. ex. dukade bord och den ålderdomliga miljön. Denna art av utställning är givetvis mycket vanskelig och i regel torde det vara säkrast att låta Skansens kulturhistoriska miljöer endast tjäna sin primära uppgift: att berätta sin egen historia.

Utställningarna ha i regel gjorts lättillgängliga för den breda publiken genom visningar och praktiska demonstrationer, vilket ovan nämnts i samband med "Gammal jul". Dessutom har man till flera av utställningarna tryckt små firsidiga vikblad, innehållande en kortfattad, populärt hållen kommentar till vad som funnits att se. Etiketteringen har nämligen på museets egna utställningar varit så konsekvent genomarbetad, att någon vägledning därutöver inte har behövts. Systemet med dessa små lappar har nu prövats ett par år med synbarligen gott resultat. Första förutsättningen för dess framgång är emellertid att man gör vikbladen lättlästa, intresseväckande och kortfattade.

JAKT OCH BONDENS HUSHÅLL

TVÅ NYA AVDELNINGAR I NORDISKA MUSEET

av Sigfrid Svensson

Till stora delar ha Nordiska museets utställda samlingar icke undergått någon väsentlig förändring sedan musei-byggnadens öppnande 1907. För en museal utställning är 35 år en lång livstid. Den kulturhistoriska och etnologiska forskningen var vid den tiden knappast mer än börjad, museets samlingar ha fördubblats sedan dess, sättet att se har genom bildreproduktionens oerhörda utveckling blivit ett annat och i samband därmed har kunskapsmeddelandet måst läggas om. Den utställningsteknik som kom till användning vid Nordiska museets uppställning i början av seklet var för sin tid banbrytande. Den kännetecknades av en torr saklighet, där föremåls-materialiet osminkat sattes i främsta planet. Och det är denna egenskap jämte utställningsramens gedigna utförande som över huvud taget möjliggjort, att de gamla utställningarna trots allt fortfarande kunna hållas öppna och alltjämt samla publik. Med stor sannolikhet komma de uppställningar som göras i museet i våra dagar att i åtskilliga delar snabbare bli föråldrade än de, som främst Bernhard Salin i seklets början satte sin prägel på. Ty det faller av sig själv att en mer aktuell och efter tidens krav anpassad utställningsanordning hastigare måste följa med i den allmänna smakens skiftning och teknikens utveckling än ett mera neutralt och opersonligt gjort utställningsarrangemang. Huvudbristen i museets gamla uppställning är i fråga om allmoge-avdelningen att föremålen i så hög grad av allmänheten betrak-

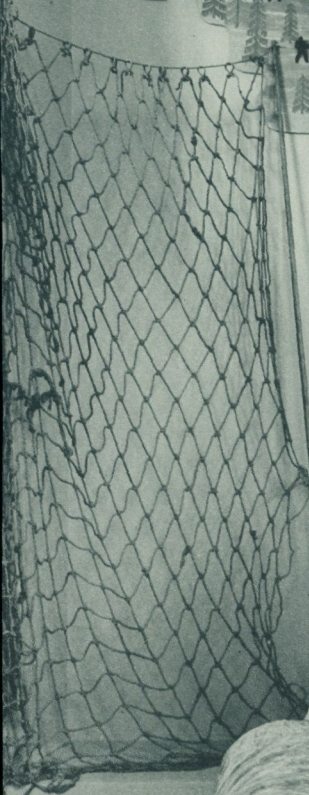
tas som rena kuriositeter, då de äro utställda utan större inbördes sammanhang och utan närmare förklaring av användning eller tillkomst. Den dominerande synpunkten vid samlingarnas första uppordning var föremålets proveniens, men museets landskapsrum ha nu blivit mindre aktuella genom tillkomsten av stora lokala museer landet runt. Med Nordiska museets egenkap av centralmuseum följer möjlighet och skyldighet att i stället ge översiktliga framställningar med hela landet som enhet. De utställda föremålen måste uppdelas och samordnas efter andra synpunkter än ursprungsorten och främst framträder då funktionen som bestämmande. Sådana efter föremålets användning gjorda specialutställningar tillkommo också ganska kort efter museets öppnande, såsom avdelningarna för jakt och fiske och eldens ekonomiska användning samt senare samfunds- och forntroavdelningarna.

En nyuppställning av museet i dess helhet har sedan länge varit planerad. Färdiga etapper i detta arbete äro de nyordnade vasarummen i högrestandsavdelningen, dräktgalleriet, utställningarna av folkdräkter från Dalarna, Skåne och Blekinge samt den 1938 öppnade fiskeavdelningen. Såsom en fortsättning av denna senare har 1941 i museets bottenvåning öppnats ytterligare två nya permanenta utställningar Jakt och Bondens hushåll. Alla dessa tre avdelningar ha en starkt framträdande pedagogisk karaktär med en riklig användning av fotografier, teckningar, kartor, modeller och sammanfattande texter för att belysa de utställda föremålets användning. Föremål som ej kunna bevaras och visas i sitt naturliga tillstånd ha avgjutits i gips. Uppstoppade djur ingå också i utställningsarrangemangen. En högtalaranläggning har installerats, varigenom allmänheten själv kan dirigera utsändandet av trenne korta på grammofonplattor intalade visningar genom olika delar av utställningen. Utställningsbesökaren blir härigenom oberoende av visningstid, även om det vore för mycket begärt, att denna "mekaniska guide"

Jaktavdelningen: björn fångad i sax. På fondväggen en schematisk framställning av ett storskall på varg.

storsköll på yarg med nät och lakfloppar

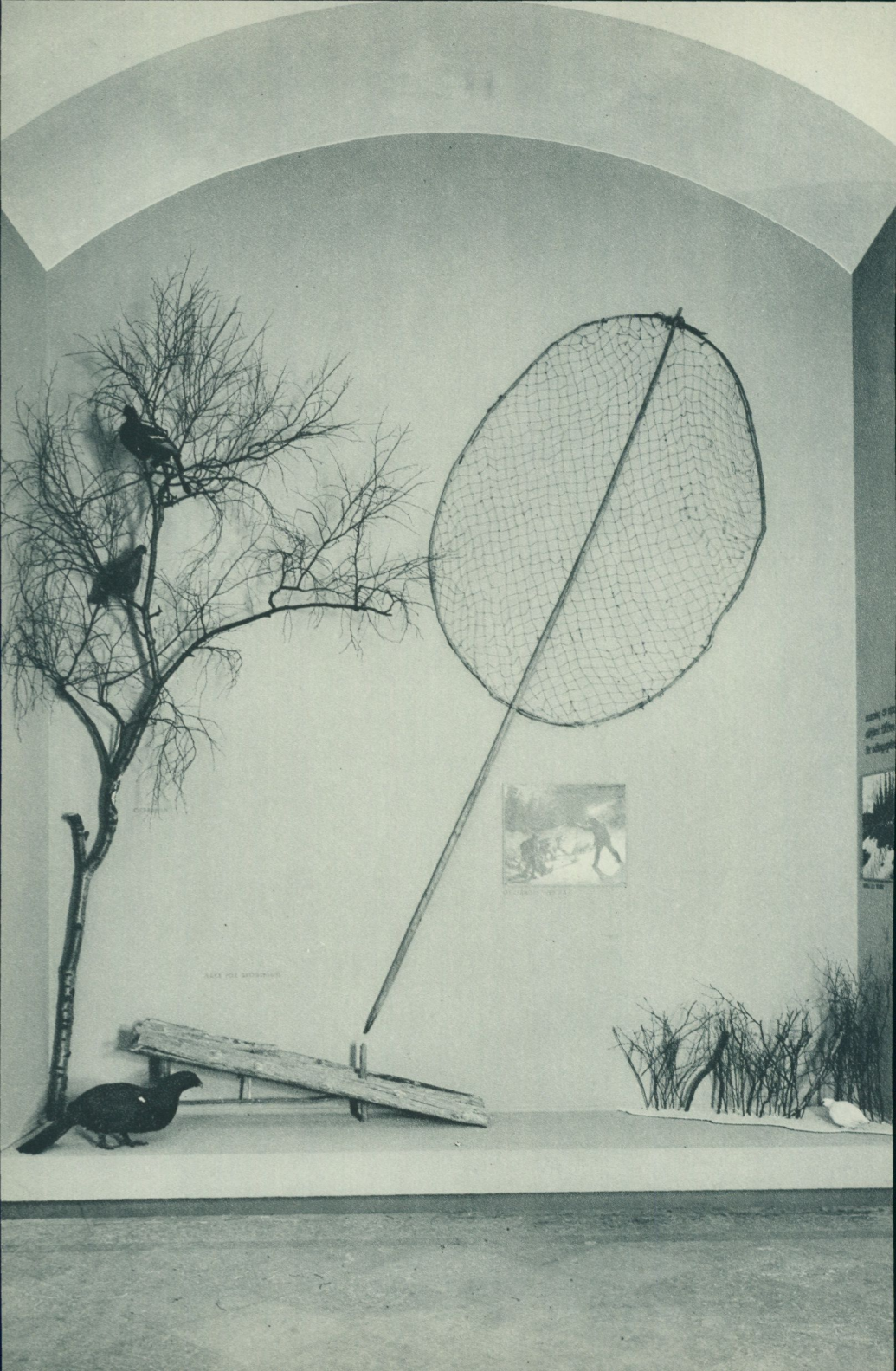

Hållt L

Rättin L

3^{le} Hått

THE TREE

THE BIRD

THE NET

THE PLANTS

skulle kunna åstadkomma samma kontakt med museibesökarna som en personlig ledning genom samlingarna kan ge.

Lokalernas begränsade omfång — de nämnda tre utställningarna upptaga dock en golvyta på 518 m² — ha tvingat till ett starkt urval av föremål, något som i särskilt hög grad gäller Bondens hushåll. I denna utställning finnas föga mer än 200 föremål exponerade, under det att hithörande samlingar i sin helhet torde uppgå till inemot det hundradubbla. Under sådana omständigheter äro de utställda föremålen i allmänhet icke avsedda att betraktas individuellt utan som exempel på typer. I anslutning härtill har det varit möjligt att följa det krav på slopande av enskilda etiketter som av estetiska skäl gjort sig gällande. Den vinst som detta utgör i fråga om utställningens helhetsverkan har givetvis fått köpas till priset av vissa utlämnade upplysningar, såsom ordsbestämning, dialektbenämning och speciella uppgifter om det enskilda föremålets historia. För att tillgodose mera ingående studier av de utställda föremålen äro därför specialvägledningar önskvärda. Den spatiösa utställningsmetod som varit nödvändig i de nya avdelningarna kräver också, att överskådliga studiemagasin finnas tillgängliga för forskarna i ett museum, vars samlingar i sitt slag äro de största i världen. Överhuvud taget är fortskridandet av Nordiska museets omordning — bortsett från den ekonomiska frågan — helt betingat av möjligheter att skaffa ökade magasinutrymmen för samlingarna.

I motsats till fiskeavdelningen, där föremålen äro ordnade efter olika fiskemetoder, följer grupperingen i jaktavdelningen i huvudsak viltets olika art. Denna principiella olikhet är betingat av materialet självt. Vid fiske har en och samma redskapstyp kommit till användning för många olika fiskarter, under det att vid jakt speciella fångstmetoder i högre grad utformat sig efter villebrådets skiftande miljö, storlek och vanner. Jakten på rovdjur, högvilt, småvilt, råttor och möss, säl och

Jaktavdelningen. Olika metoder för fågeljakt och fågelfångst: bulvan, flake, håv och snaror.

sjöfågel har var för sig haft sina speciella vapen och fångstredskap. I en lång serie med eldvapen har också den för stående, springande och flygande vilt anpassade vapentypen och kaliberstorleken särskilt framhävts.

Med få undantag är det originalföremål som utställas. Fångststockar och andra hithörande ting äro dock synnerligen svåra att anskaffa och en utställning av detta slag skulle nu ha varit omöjlig att åstadkomma, om ej museet sedan länge bedrivit ett flitigt insamlingsarbete på området. Som samlare står härvidlag framlidne intendenten Nils Keyland i främsta rummet och även ett antal av honom egenhändigt tillverkade modeller av fällor äro medtagna. Utrymmet har ej heller obegränsat tillåtit utställande av originalföremål. Fällornas konstruktioner visade sig redan på den äldre jaktutställningen i hög grad fånga besökarnas intresse och ha här förtydligats med en serie schematiska teckningar.

Fällor, saxar och snaror ha i viss utsträckning utställts i direkt samband med uppstoppade exemplar av de djurarter, för vilka de varit avsedda. Härigenom har vunnits en omedelbart verkande åskådlighet. En särskild svårighet när det gäller att populärt framställa jakten har varit att denna i icke ringa utsträckning utgjort en social funktion, framför allt i fråga om de stora skallen. Finurligt och lustigt ha museiman och konstnär här samarbetat för att med små modeller och schematiska teckningar få fram det gradvisa skeendet i skalljakten ävensom dess skilda utformning vid olika tider, i olika bygder och för varierande ändamål. Rovdjurens utrotande, vilket icke minst var skalljakternas förtjänst, belyses av en rad kartor, som även visa andra för lekmannen ganska överraskande förändringar i det svenska viltbeståndet.

Jaktavdelningen avslutas med en koncentrerad text- och bildframställning av jakträttens och jaktvårdens historia med direkt anknytning till den moderna svenska viltvården och dess centrala organisation, Svenska jägarförbundet. Härmed har museet lämnat ett bidrag till en direkt propaganda i nuet, en sak som varligt bedriven kan peka framåt.

Intendenten Albert Nilsson har ordnat jaktavdelningen liksom tidigare fiskeutställningen. Konstnären Manne Östlund har utfört det konstnärliga arbetet för jakten liksom för avdelningen Bondens hushåll. Vid den arkitektoniska utformningen av den sistnämnda har bistånd lämnats av arkitekten Elias Svedberg.

Utställningen av allmogens mat och dryck — med en mera slagkraftig rubrik har den kallats Bondens hushåll — skulle säkert ha fått ett annat utseende om den ordnats av t. ex. en näringsfysiolog. Denne skulle visserligen icke haft större möjligheter än museimannen att utställa det som egentligen främst borde visas: födan själv. Men för honom skulle i alla fall kalorier och vitaminer ha dominerat. Han skulle ha undersökt födans näringsvärde i olika delar av landet liksom födoämnenas förändringar vid kokning, gräddning och jäsning etc. Han skulle försökt ställa animal konsumtion emot vegetabilisk, en sak som givetvis också i hög grad intresserar etnologen. Verkningarna av de sista stora nödåren, 1868—69, skulle han kanske ha efterspanat i dödböcker och rekryteringsrullor. Matordningen i olika svenska bygder hade måst tillmätas ett huvudintresse och Linnés ord om att "diaeten förändrar oändeligen mycket inbyggarena i et Rike" borde ha citerats. Dessa olika synpunkter hade näringsspecialisten kunnat belysa med födoämnesanalyser, tabeller och roliga diagram. En sådan utställning hade säkert haft sitt stora intresse, men — det hade inte funnits särskild anledning att ordna den i ett museum. Dess innehåll hade man för övrigt i stor utsträckning också kunnat taga del av i bokform.

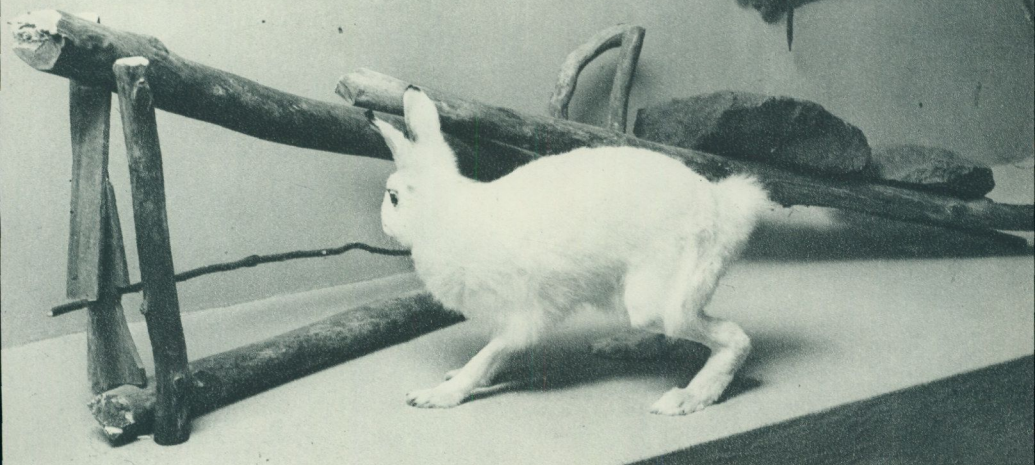
Ett museum har ingen skyldighet att försöka skildra kulturlivet i alla dess faser, dess uppgift skall begränsa sig till de delar av mänsklig odling som äro särskilt ägnade att åskådliggöras med konkreta ting. Därav följer också att tyngdpunkten i avdelningen Bondens hushåll lagts på de olika arbetsmomenten vid födoämnenas beredning. Det arbete som denna krävde tog i hög grad bondehushållets tid i anspråk och fordrade en redskapsuppsättning som utgjorde en väsentlig del av en lantgårds inventarier. Samma redskap ingå också i framträdande antal i museets samlingar.

Mjölken och brödet, boskapsskötselns och jordbrukets huvudprodukter ha tagit huvudparten av utställningsutrymmet. Mjölkhushållningen har efter 1800-talets sista årtionden haft en mycket hastig utveckling och förändrats radikalt och här har också nytt och gammalt ställts i kontrast mot varandra. Äldre förhållanden ha belysts med citat ur samtida litteratur.

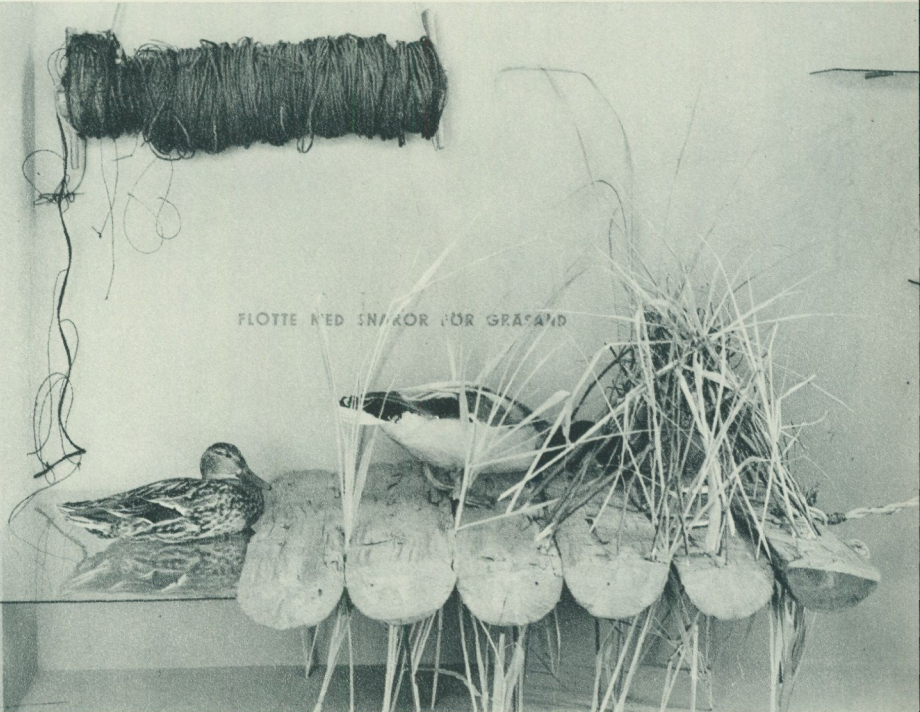
I den del av utställningen som ägnas åt bakningen utställas prov — avgjutningar i gips — på vårt lands olika brödsorter, tunnbröd, hållkakor och limpor, jämte dithörande redskap. I en interiör av en bagarstuga från övre Dalarna äro föremålen insatta i sin miljö. Utställningen upptager i övrigt mindre grupper belysande bl. a. brygd, slakt, fiskberedning och brännvinsbränning. Fondväggen fylles helt av en målning av Manne och Brita Östlund illustrerande hur den gamla bondgården fungerade som självhushåll.

Bondens hushåll sluter en utställningskrets, avsedd att börja med den under planering varande lapska avdelningen, där nomadernas primitiva kultur kommer att åskådliggöras. Som en fortsättning av Bondens hushåll visas i en tvärgång diapositivbilder från jordbrukets arbetsår och av boskapsskötselns olika grenar. Dessa bilder finnas där närmast som en erinran. Jordbruket har i historisk tid utgjort huvudförutsättningen för den svenska bondens hushåll. Det är också Nordiska museets förhoppning att det i sinom tid skall uppstå möjligheter att komplettera de nu färdiga nya avdelningarna med en utställning ägnad jordbruket, vårt folks modernäring.

HARSTOCK

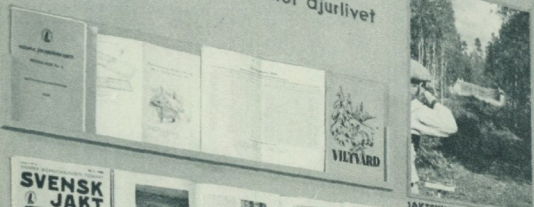
FLOTTE MED SNAROR FÖR GRÄSÄND

Jaktavdelningen. Uptill: harstock. Nedtill: snaror för sjöfågel.

SVENSK VILTVÅRD VILL BERIKA LANDETS VILTSTAMMAR GENOM:

att lära jägaren ansvar inför djurlivet

att organisera den svenska jaktmarken i lämpliga jaktvårdsområden (se kartan mitt emot)

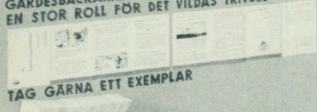
att bevara för viltets trivsel
lämpliga marktyster samt
ordna foder- och skydds-
planteringar

GÄRDESBACKARNAS BUSKVEGETATION SPELAR EN STOR ROLL FÖR DET VILDA TRIVSEL

MINDRE KÄRMARKER ÄR ÖMTYCKTA UPPHÅLLSPLÅTSE FÖR SKOGSVILLET

TAG GÄRNA ETT EXEMPLAR

1600 - talet
fresk
utvidgad
rapphöns
allmogens förb
och giller

RAPPHÖNS VID FODERPLÅTSE

vinterfödning av svältande
viltstammar

viltuppfödning och utplantering
på vilttomma marker

BURUPPFÖDNING AV SKOGSHARE

efterhållande av alltför talrika rovviltstammar

VINTERJAKT PÅ RÅV

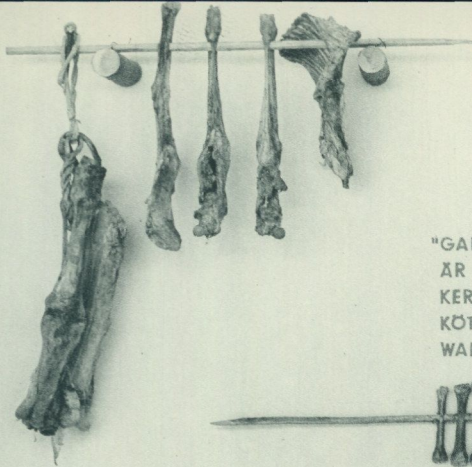

KRÅSKYTTE FÖR UV

jaktbiologisk utforskning av de faktorer som bestämmer viltstammens utveckling

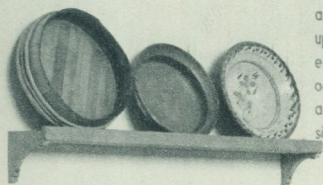
Ovan: Jaktavdelningen. Utställningen av svensk viltvård.
Till höger: Bondens hushåll. Upp till: detalj ur Brita och Manne Östlunds
väggmålning. Ned till: interiör av bagarstugan.

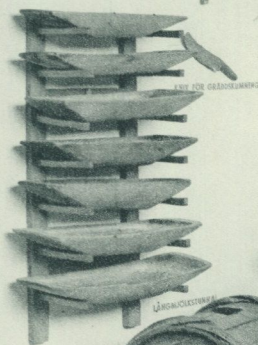

"GAMMAL HÄRSKNAT, ORÖKAT KÖTT OCH FLÄSK
ÄR FÖR ALLMOGEN LÄCKRAST; FÄRSK MAT TYC-
KER DEN INTET OM, UTAN BÖR FÄRSK FISK, KALV-
KÖTT M. M. FÖRUT LIGGA I SALT OM DET SKALL
WARA TILL LAGS"

J. GASLANDER, 1770-TALET

för att lätt kunna skumma
av grädden silade man
upp mjölken i tråg, bunkar
eller fat som voro grunda
och vida
att få grädde på detta
sätt krävde tid och arbete

KNYT FÖR GRÄDDNING

LÄSKOCCER

MJÖLKEN SHAS GENOM GRANET

MJÖLKEKAMMARE

HANDEPARATÖREN GJORDE GRÄDD-
SÄTTNING OCHSUG

SVENSKEN GÖSTAP DE LAVALS ÖPPNING
AV FERREATORN HÖR HÄR ÖSTJÖNS FÖRST-
SÄTTNINGEN FÖR DEN MODERNA MEJER-
HANTVERKETS ÖPPNING

MJÖLKEKAMMARE ÖPPNINGEN
AV J. V. GUSTANDER

Bondens hushåll. Upptill: detalj av utställningsvägg med slakt. Nedtill:
gräddsättning m. m. i utställningen av mjölkhushållning.

DEN LILLIEHÖÖKSKA PÄLLEN

av *Gunnel Hazelius-Berg*

Ar 1940 förvärvade Nordiska museet från Småland ett broderiarbete av mera ovanligt slag, bild sid. 167. Det består som synes av 28 sammansydda rutor i knutet nät av grönt silke och med 3 mm stora maskor. Mönstret, som utgöres av vapenbilder och initialer, är utfört med enkel trädning i silke. Trådarna ligga både vertikalt och horisontellt, vilket ger rika skiftningar i broderiet. I varje maska löpa tre, fem, sex eller flera trådar, beroende på hur grovt silke som använts. Vapenbilderna ha i allmänhet samma färgskala som upptages i Klingspors Sveriges ridderskaps och adels vapenbok, ehuru åtskilliga avvikelser kunna iakttagas.

Enligt traditionen skall broderiet någon gång vid 1800-talets mitt ha inköpts på auktion på Lindhults gård i Stafsinge socken, Halland, efter en medlem av adelsätten Lilliehöök af Fårdala. Uppenbarligen är broderiets sammansättning icke den ursprungliga utan den har tillkommit vid en ganska sen tidpunkt under förra seklet.

Broderiet består i sitt nuvarande skick av 28 rutor med vapen och initialer. Tjugosju av dessa rutor ha var sin enkla vapenbild. En ruta har ett alliansvapen, avseende familjerna Lilliehöök och Hand. Under detta vapen står årtalet 1654 och däröver initialerna L D och W H. Årtalet och det senare initialparet visa, att de åsyftade personerna endast kunna vara Nils Knutsson Lilliehöök till Gälared och Tiraholm samt Sällerrås, gift med Wirginia Hand. Denne Lilliehööks födelseår känner man icke, men han var student i Upsala 1623, blev sedermera

Brynte Bertilsson Lilliehöök

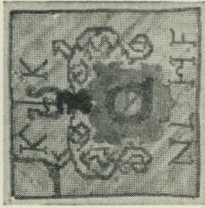
Edla Nilsdotter (flygande skäkta)

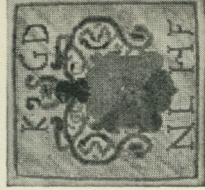
Anders Persson Stierna

Kerstin Esbjörnsdotter Bååt

Kerstin Krabbe

Kerstin Gustafsdotter (en stjärna)

Peder Bryntesson Lilliehöök

Nils Pedersson Lilliehöök

Knut Nilsson Lilliehöök

Ragnhild Andersdotter Stierna

Carl Tordsson Store

Märta Ribbing

Carin Carlsdotter Store

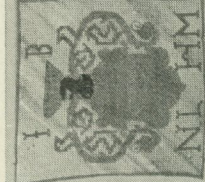
Tord Björns-
son Store

Knut (Peder-
son) Ribbing

Kerstin Gus-
tatsdotter (en
stjärna)

Bo Olofsson (Oxehufvud)

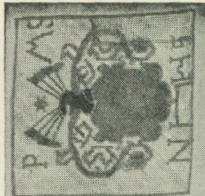
Ingrid Andersdotter Bååt

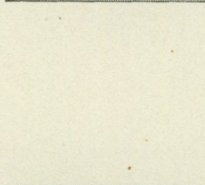
Söfrin Kijl

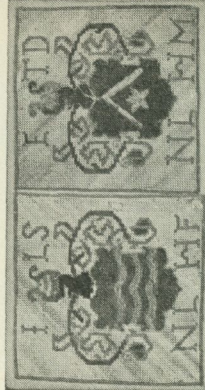
Malin Ribbing

Peder Månsson Stierna

Estrid Arvidsdotter Drake

Jöns Larsson (Böjla)

Anna Tordsdotter Store

Anders Bosson till Säby

Anna Kijl

Måns Pedersson till Säby

Brita Jönsdotter

Olof Andersson Oxehufvud

Kerstin Månsdotter Stierna

Anna Oxehufvud

överste och dog 1662 på Ed i Våxtorps socken i Småland. Han ligger liksom sin maka begravnen i Hillareds kyrka i Västergötland. Virginia Hand överlevde sin make i många år och dog först 1681. Hon hade ärvt Olshammars gård i Närke efter sin fars bröder. Broderiet är utfört för dessa två och det är deras anor som framställas. Stycket med initialerna L D visar sig också vid närmare granskning vara en senare iskarvning.

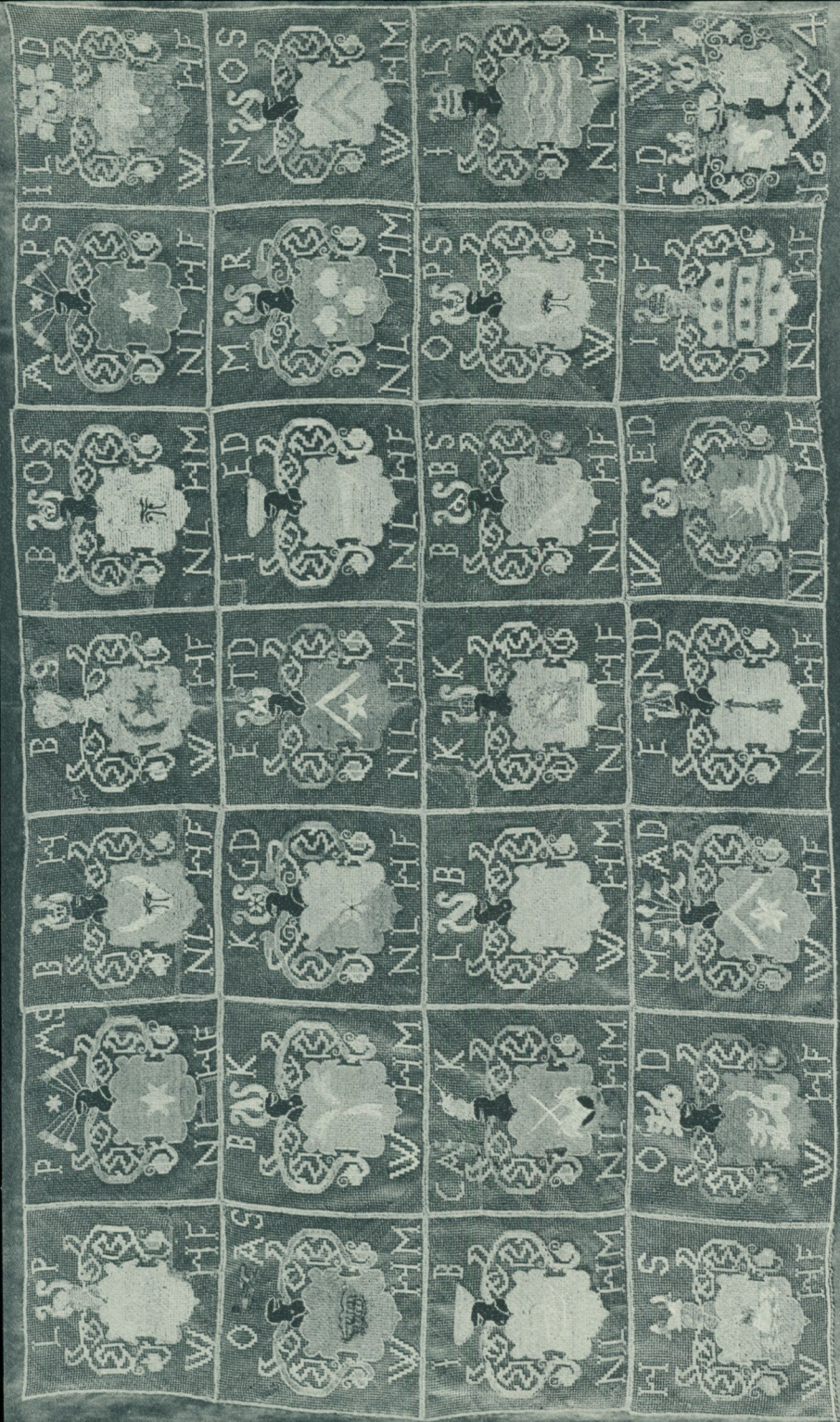
Ett anträd upptar vanligen sexton anor. Här fattas visserligen några rutor och andra äro svåra att passa in, men av Nils Knutsson Lilliehööks anor saknas endast tre, bild 1. För att få fram dessa anor måste man gå fyra generationer bakåt — det gäller alltså i detta fall personer som levat vid 1500-talets början. Det Lilliehöökska anträdet är dock väl känt och möjligt att belägga för ännu tidigare led. Nils Knutssons fader Knut Nilsson var häradshövding i Vista härad i Småland och dog 1626. Även han är begravnen i Hillareds kyrka, där en antavla målad på trä varit uppsatt över honom. Denna finnes nu på Göteborgs museum och en detalj återges på bild 3. Knut Nilssons anträd med sitt sammanhållande grenverk är av den typ som under 1500-talet efterträdde en friare, ofta helt omvänd gruppering (Möller och Neubecker i *Reallex. d. deutsch. Kunstgesch.*). Trätavlan innehåller förutom vapnen även språkband med namnuppgifter. Dessa ersättas på pällen av initialer placerade över vapenbilden. Enligt allmänt bruk sättas initialerna ut just för den äldsta förekommande generationen och det stämmer bra för Nils Lilliehööks anor. Hans faders 16 anor ligga en generation tidigare, varför endast 8 av dessa personer kunna återfinnas på Nils Knutssons fädernelinje, medan denna å andra sidan är kompletterad med hans moders anvapen. För att intet misstag skall uppstå är varje vapen även försett med initialerna N L H samt F eller M, Nils Lillie Hööks Fäderne eller Möderne.

Åtskilliga smärre avvikelser från antavlans gängse regler kunna iakttagas. Brynte Bertilsson Lilliehök för sålunda endast den halva liljan i det nedre fältet, medan det övre är tomt, detta trots att hans fader, om man får tro det äldre stamträdet, förde även duvan. Liknande variationer finnas även då det gäller nam-

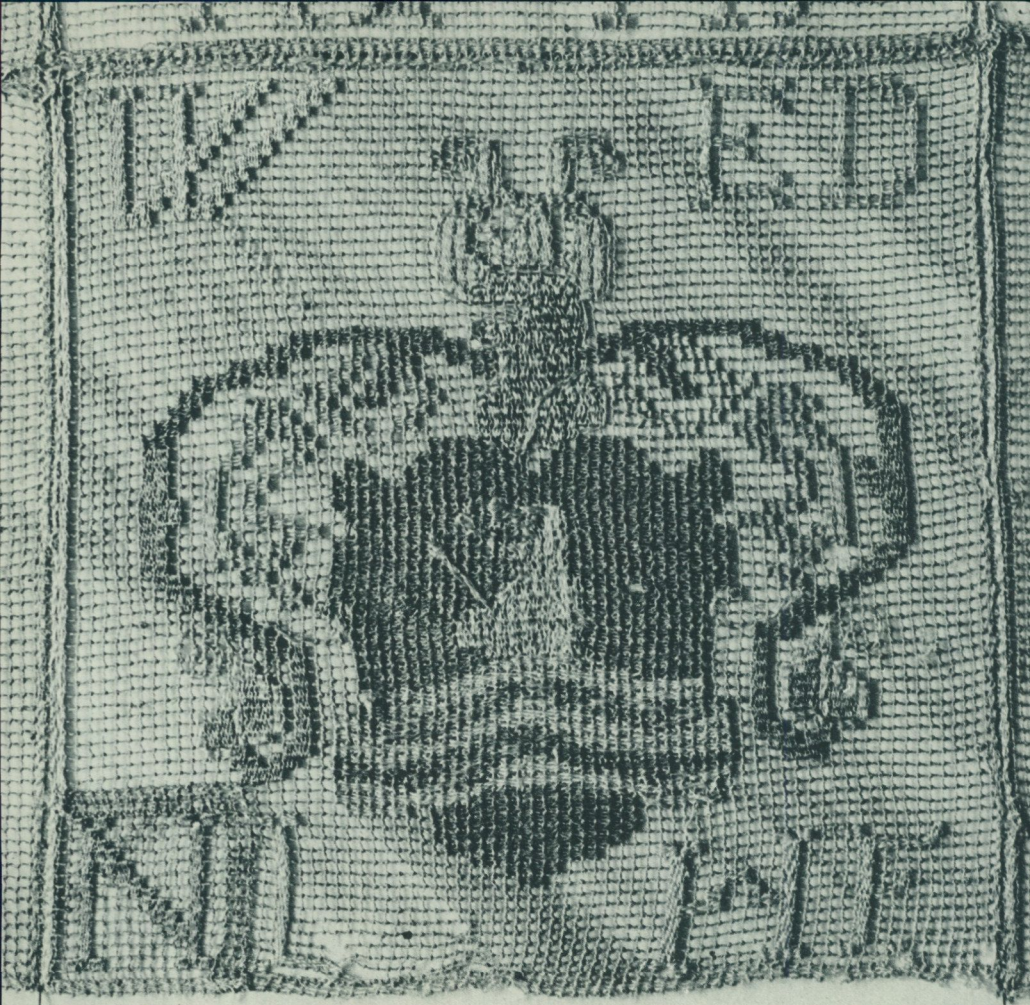
nen. Enligt det äldre anträdet skulle Anders Persson Stiernas maka heta Kirstin Esbjörnsdotter Bååt, men den första initialen är på pällen I. Däremot äro namnen skrivna på samma sätt, Kerstin Krabbe blir K K, och Brynte Bertilsson, som ej kallade sig Lilliehöök, bär initialerna B B S. Både namnbruk och stavning växla vid denna tid starkt.

Nils Lilliehööks moder hette Anna Oxehufvud och på hennes antavla saknas endast ett vapen; även initialerna stämma bra med personernas namn. Det första vapnet med ett oxhuvud bär initialerna B O S, säkerligen Bo Olofsson till Hov i Hällstads socken, Västergötland. Enligt Elgenstierna skulle Anna Oxehufvuds förfader i detta led ha hetat Bo Andersson, vilket likväl måste vara fel. Samma källa uppger att denne man möjligen varit gift med Ingrid Jönsdotter Ulfsax eller mera antagligt med Ingrid Andersdotter, dotter till häradshövdingen Anders Pedersson Stierna till Hov och Kerstin Esbjörnsdotter Bååt. Denna senare uppgift stämmer både med det Bååtska vapnet och med bokstäverna I B. Ingrid kan nämligen mycket väl ha tagit sin moders namn och vapen, ett bruk som finnes exemplifierat även på Virginia Hands antavla. Ingrid Bååt uppges vara gift med Bo Anderssons sonson Bo Olofsson, medan pällen visar att hennes make visserligen heter Bo Olofsson, men att han i verkligheten är identisk med den som tidigare kallats B. Andersson. Broderiet löser alltså problemet om detta släktskapsförhållande. Ingrid's föräldrar återfinnas bland Nils Lilliehööks fäderneanor. Fadern ägde Hov och denna gård återfinnes även bland mannens uppräknade gårdar.

Nästa ruta bär Kijls vapen, men är i övre vänstra hörnet iskarvad, varför namnet här blivit förvanskat. Där skulle stå ett S åsyftande Severin och finnes ett K åsyftande Kijl. Malin Ribbings vapenruta är fullständig, men däremot har nästa ruta en skarv i det nedre högra hörnet. Här har på så vis kommit att stå ett F, då det borde vara ett M för moderne. Jöns Larsson (Bölja) hörde till de gamla medeltidssläkter som ännu ej upptagit vapenbilden som efternamn. Vapnet är avbildat på Kerstin Månsdotter Stiernas gravsten i Kalmar (Vapen och dräkter,

Den Lilliehöökiska pällens, daterad 1654.

Den Lilliehöökiska pällen. Detalj med vapen, som troligen åsyftar Wirginia Eriksdotter, dotter till Erik XIV och Agda Persdotter.

1926). Hans maka heter enligt tillgängliga källor Anna men har här initialen E. Hon är dotter till Tord Björnsson Store och Kerstin Krabbe, och hennes föräldrar ingå här även bland Nils Lilliehööks fäderneanor.

Virginia Hands antavla bjuder på åtskilliga andra problem, bild 2. Här ha tydligen släkttraditionerna varit mera osäkra och dessutom för hennes farmors gren blivit kompletterade på ett oriktigt sätt med en alldeles ovidkommande ättledning. Egentligen kunde man endast räkna så många anor, 2, 4, 8 eller 16, där hela respektive släktled var adel. Så snart ett borgerligt namn finnes representerat räknas inte hela detta led. Så strängt gick man till väga när det gällde de begravningsvapen, som fördes i likprocessionen enligt tidens sed (se Sigurd Wallin, Barocktidens begravningsvapen i Strängnässtudier). I detta fall har man dock varit angelägen att få ett fullständigt anträd och har därför fyllt ut det på olika sätt. Det äldsta Handvapnet saknas och Håkan Pederssons maka av Tunsläkten har dels ett vapen med endast en stjärna i stället för två, som det rätteligen bort vara, och dels felaktiga initialer. Arvid Olofsson Drake's vapen saknas men hans makas Brita Hårds vapen finnes kvar. Denna ruta har fått en lapp nedtill från en av de felande rutorna på Nils Lilliehööks fädernelinje. De två saknade vapnen Hand och Drake finnas avbildade på en gravsten över Knut Håkansson Hand i Gällstads kyrka, Västergötland (se Vapen och Dräkter, 1926).

Virginia Hand bar sitt namn efter farmodern Virginia Eriksdotter, som föddes på Kalmar slott 1559. Hon var dotter till Erik XIV och Agda Persdotter och erhöll 1585, troligen till sitt bröllop, av Johan III sex gårdar i Västergötland samt 1589 av hertig Carl fem hemman i Vadsbo. De fyra vapen som skulle burit hennes förfäders namn saknas, men i stället finnas dels ett vapen som tydligen gjorts för Virginia Eriksdotter¹, se bild sid. 168, och dels ett vapen tillhörande Joakim Fleming. Han var

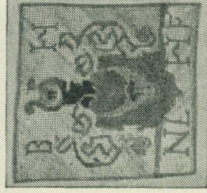
¹ I Olshammars kyrka finnes en vapensköld med Virginia Eriksdotters namn under ett vapen med en Vasa-kärve. J. Haugard, Om Vättern och norra Vättersbygden, 1929.

kammarjunkare hos Hertig Erik och gifte sig med Agda Persdotter. Joakim Flemings moder hette Sparre och tillhörde släkten Sparre av Rossvik som förde en sparre i vapnet. Här finnes emellertid ett vapen med två sparrar som kanske kan hänföras till någon av hennes släkt. På samma sätt kan man tänka sig att det Svan-vapen som skulle höra till Virginia Hands faderneanor är taget från den familj som Brita Härds styvfader tillhörde. Hennes moder Karin Thorsdotter gifte sig andra gången med Göran Jönsson Svan, adlad 1537.

Även för Virginia Hands moderanor saknas det flera vapenbilder. Hennes mors farfars far Olof Knutsson var ej adlad och den Gyllenmärska vapenrutan bär hans sonsons Olof Anderssons initialer. Nästa vapen, som skulle tillhöra Malin Pik bär endast hennes vapen men andra initialer. Både Drake- och Store-vapnen saknas. Hövidsmannen Lars Bröms tog sin moders namn och vapen och rutan med Brömsvapnet bär också hans initialer. Hans faders vapen, Ruska, saknas. De två sista vapenrutorna äro fullt korrekta med både vapen och bokstäver för Olof Drake och Märta Arvidsdotter Store, representerande två släkter som hade rika giftermålsförbindelser med varandra.

Frågar man sig nu vilket ändamål detta broderi eller rättare de rutor som här blivit sammansydda, kunnat tjäna, ligger det närmast till hands att tänka på en päll eller takhimmel av det slag som på 1500- och 1600-talen enligt vad vi veta var allmänt i bruk hos den högre samhällsklassen i vårt land. Men kan något närmare sägas om utseendet av denna ramponerade päll?

Alla rutorna äro hopsydda med nya sömmar på alla fyra sidorna. Man kan därför tryggt antaga att de ej suttit i sammanhängande band utan med annat material emellan. Denna form är även välkänd från äldre pällar, t. ex. den här avbildade pällen från en okänd Skånekyrka, bild 5. Denna päll har vapenrutor i knutet nät med filésöm och mellan rutorna infällt tyg. Pällen anses vara från 1500-talets andra fjärdedel, och är alltså mycket äldre än den Lilliehöök-Handska. Det är inte bara vapnens form och mönstret på den nedhängande kappan, utan även själva tekniken som säger oss detta. De äldre filéarbetena, ur-

Håkan Peders-
son t. Attorp
o. Årem

Christina Hå-
kansdotter Tun

Arvid Olofsson
Drake

Brita Peders-
dotter Hård af
Segestad

Gustav Vasa

Katarina av
Sachsen-
Lauenburg

Peder Kle-
mentsson

Knut Håkansson

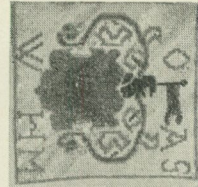
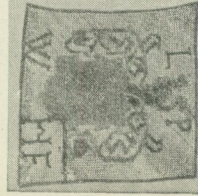
Märta Arvidsdotter

Agda Persdotter

Håkan Knutsson Hand

Virginia Eriksdotter

Johan Hand

Olof Knutsson
till Lagmans-
haga

Malin Pik

Mats Bengts-
son Drake

Elin Store

Joen Nilsson
Ruska

Anna Bröms

Olof Christers-
son Drake

Märta Arvids-
dotter Drake
af Intorp.

Anders Olofsson Kärling

Elin Drake

Lars Bröms

Margareta Drake

Olof Andersson

Kerstin Bröms

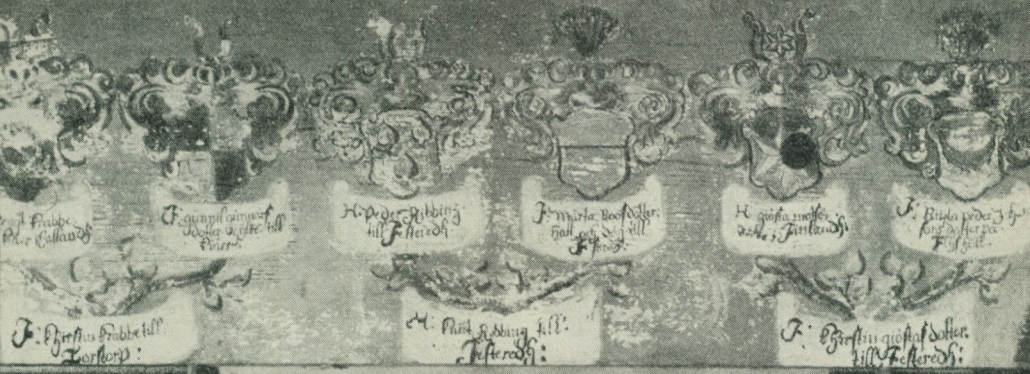
Agneta Gyllenmärs

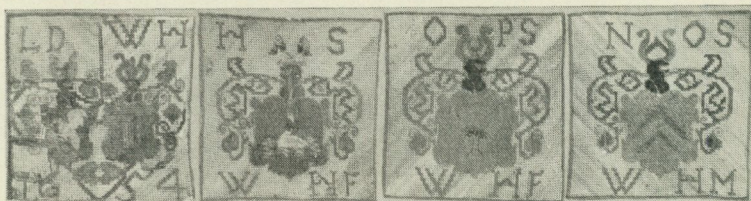
Bild 2. Virginia Hands fäderne- och moderneanor.

sprungligen utförda i vitt, höllo sig strängt till teknikens strama former, antingen de voro utförda i geometriska mönster, bild 6, eller hade en friare figural framställning. I Italien och Spanien överflyttades dessa arbeten tidigt även i silke och fingo en allt rikare utformning. Filésömmen frigjorde sig från nätet i mönstrets mittpartier och fästes endast i konturerna. Konturtrådar gävo relief åt mönsterpartierna och under 1600-talet tillkommo alla möjliga varianter av sömmar, plattsöm, schattersöm och kedjesöm, vilka gävo nya möjligheter att skapa skuggor och reliefer i en från början ren ytteknik. Vår päll har sitt mönster i enkelträdning i olika riktningar, medan konturtråden och vapenemblemen äro utförda i schattersöm i både silke- och metalltråd. Här har man på ett måttfullt sätt tillvaratagit icke så få av teknikens möjligheter. Samma enkelträdning förekommer även på en päll i silke från 1661 (Nord. museet 9.972). Färgskalan är på denna sistnämnda densamma som på den Lilliehöökska pällen. Intressant är att jämföra hjälmarnas placering på Nils Lilliehööks anvapen, där hjälmarna äro högervända, medan de på Virginia Hands anvapen äro vänstervända, i båda fallen sydda med svart silke. I sistnämnda grupp samt bland de kompletterande vapenrutorna finnas även hjälmar broderade i blått silke.

Pällen och sängen med takhimmel ha många gemensamma drag. De hörde båda till kunglig och ståndsmässig heminredning, där de ha anor tillbaka till de österländska baldakinerna. Sedan medeltiden har pällen också haft samma utformning. Där praktsängen stod behövdes icke pällen, men den hörde i stället hemma i salarna och gemakerna. I slotten och på kungsgårdarna funnos tronhimlar med eller utan rygg av tapeter. Stockholms slott hade på 1560-talet "himlar av gyllenduk . . . i en bland dem voro silverblommor och rikets vapen invävda, andra voro av sidenatlas kantat med röd gyllenduk, ännu andra av rött eller svart eller grönt siden" (Ahlqvist, Karin Månsdotter, 1874). I Kungsörs kungsbyggning, uppförd på Gustav Vasas tid, satt ännu 1798

Bild 3. Detalj av Knut Nilsson Lilliehööks antavla. Göteborgs museum.

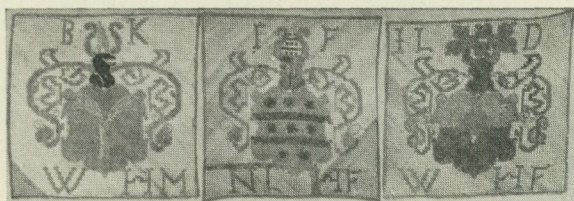

Lilliehök-
Hand

Svan

Oxehufvud
el. Hård af
Segerstad

Sparre

Krumme till
Ådöö

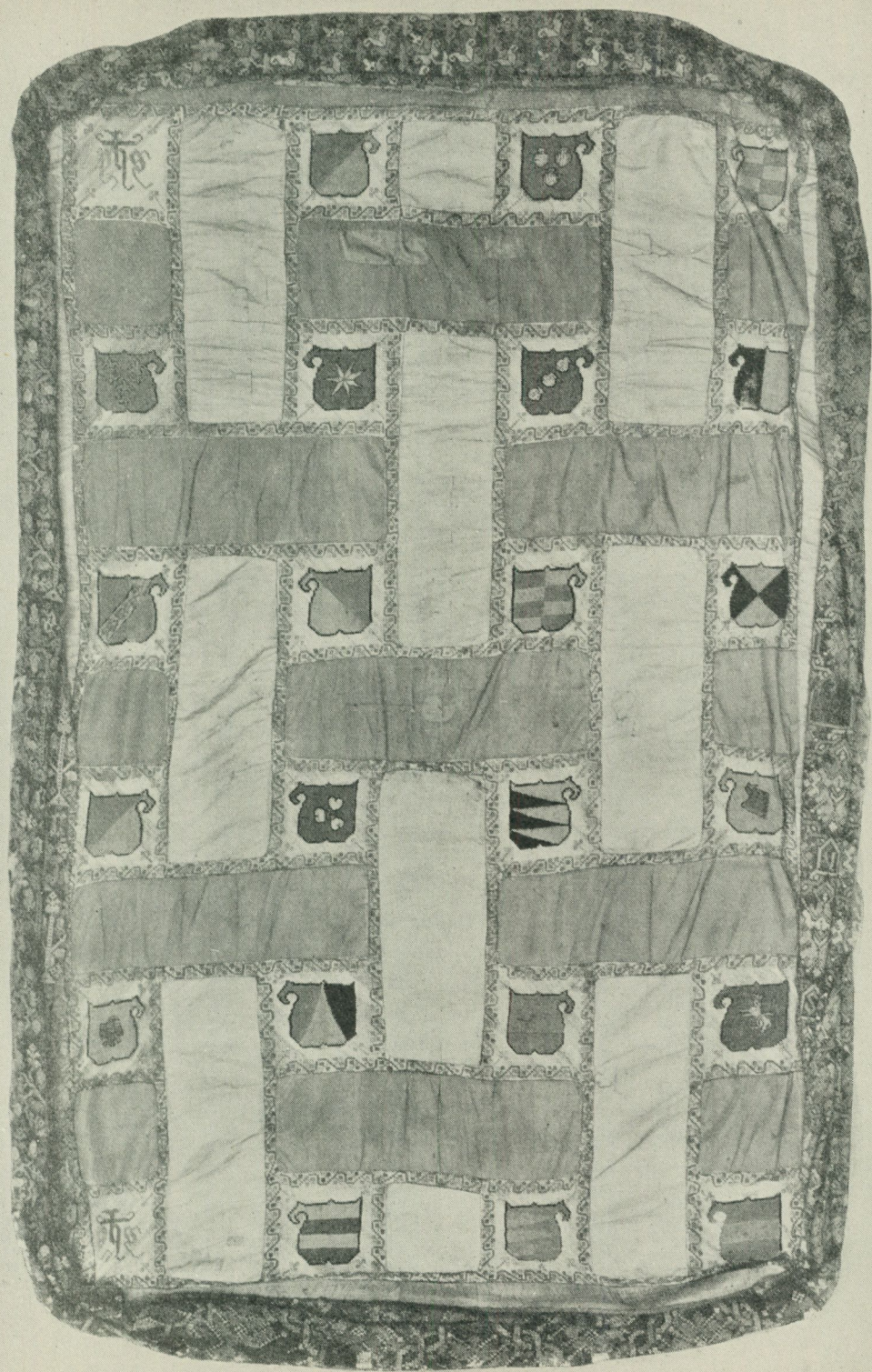
Joakim
Fleming

Sjöblad

Bild 4. Vapen från den Lilliehöökiska pällen, vilka ej låta sig infogas i de Lilliehök-Handska anträden.

tronhimlen från denna tid kvar (von Röök i Ahnfelt, Ur svenska hofvets och aristokratiens lif, 1880). Att dessa 1500-tals-traditioner höllos i helgd även på 1600-talet finner man talrika bevis för i litteraturen. Bulstrode Whitelocke fick 1653 under sin ambassad bostaden i Uppsala inredd av hovet. Salen hade utom tapeter en sammets-himmel och i en annan sal hängde över bordsändan "en himmel av guldyg med Svenska vapnet och sköldhållare, rikeligen med guld och silke broderade". Men det var inte bara i sådana halvofficiella runsinredningar pällen ingick. Virginia Hands fader, häradshövding Johan Hand, berättar 1620 om örlogsskeppen Zepter och Jupiter, som användes vid Gustav II Adolfs överfart till Tyskland, att de hade stora

Bild 5. Päll med vapenrutor i filéarbete och mellanpartier av siden. Statens Historiska Museum.

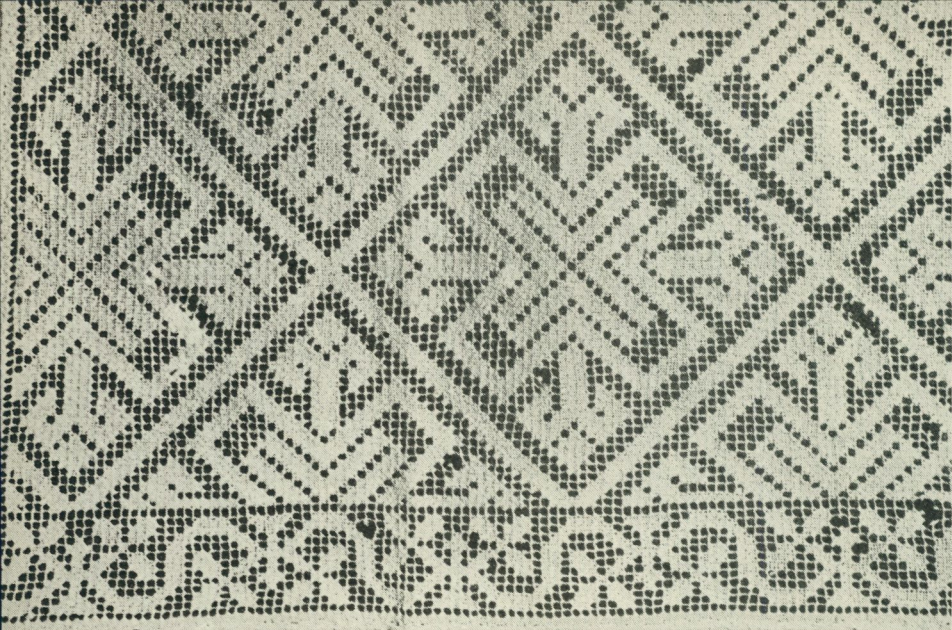

Bild 6. Detalj av en päll i filéarbete. Peder Bryntesson Lilliehööks och Ragnhild Andersdotter Stiernas vapen finnas på ett av de broderade mellanpartierna. Från 1520-talet. Strängnäs domkyrkomuseum.

kajutan överdragen med förgyllt läder på grön botten och himmel av grön taft, och lilla kajutan med röd tafthimmel (Hist. Handl., 1879). Den franska legationssekreteraren Charles Ogier, som besökte Sverige vintern 1634—35, förundrade sig storligen över riksråden Per Sparres och Mattias Soops enkla bostad, där salen var utan tapeter, men konstaterar dock att en blå himmel hängde över bordet för att hindra spindlarna att falla i maten (Dagbok, 1914). Det är alltså i hans ögon redan då ett egendomligt eller föråldrat bruk, men det skulle ännu länge vara på modet i Sverige. Man behöver endast studera det närkiska Käggleholms inredning under Magnus Gabriel de la Gardies tid. I "salig fältherrens sal" hängde en grön atlashimmel med rygg och fransar, i matsalen en "rödblommerad atlaskhimmel" med kapp av röd sammet, och i ett annat rum en himmel av violett och gredelin taft (Eichhorn, Svenska Studier, 1869).

Ofta var det samma material i säng- och takhimlarna. Säng-

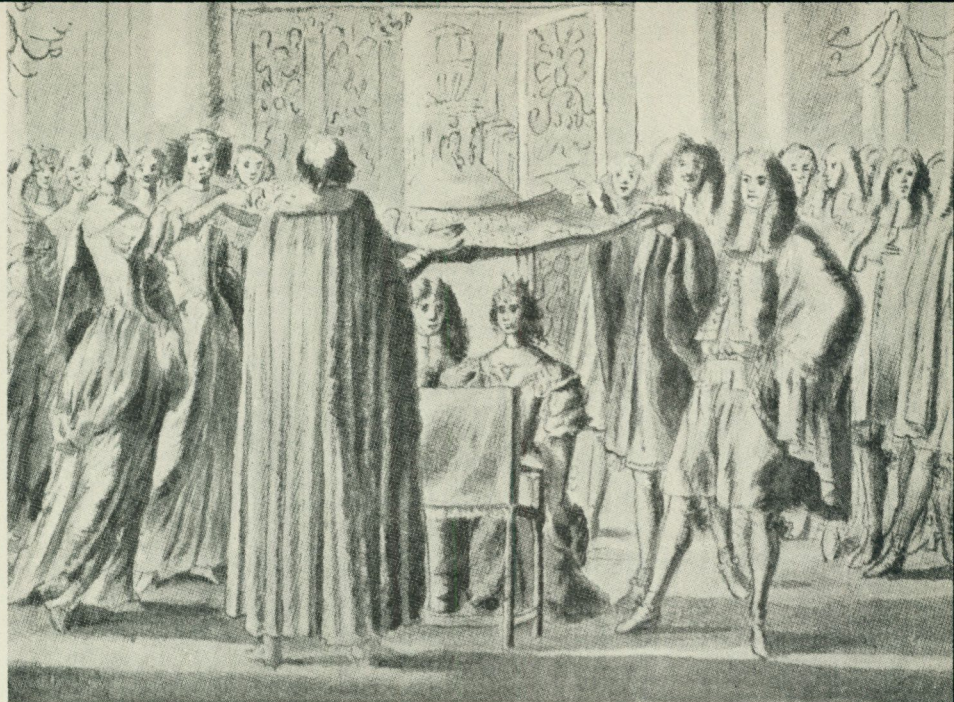

Bild 7. Brudpällens hålles över brudparet. Detalj ur vigsel-scen i Lorentzo Magalottis skildring Sverige under år 1674.

himlarna voro dock tyngre utsirade, de hade snörmakerier och rika ståndare i hörnen, allt sådant som är omöjligt att fästa på en löst hängande himmel. Det är därför naturligt att just taft och silkesnät särskilt kommit till användning för pällarna. Dock hade även en av Magnus Gabriel de la Gardies praktsängar ett innertak av röd taft med knytning ikring.

Dessa spridda exempel på takhimmels användning avse att markera att pällen haft en bestämd uppgift att fylla vid sidan av sin funktion som brudpäll. Redan ritualen vid den katolska brudmässan krävde brudpällens, som vid detta tillfälle bars av fyra klerker. Pällen tillhörde kyrkan och var ofta praktfullt utstyrd. I Sverige fortlevede detta bruk även efter den katolska tiden med obruten tradition långt in på 1800-talet. Brudpällens fick även i senare tid en rik utsmyckning, men skiljer sig dock i detta hänseende inte märkbart från andra takdukar. Vid Erik XIV:s förmälning i Storkyrkan bars en päll av gyllenduk över

honom och Karin Månsdotter. Senare kommo rika applikationsbroderier till användning för pällarnas utsmyckning. Och det blev då också naturligt att sätta kontrahenternas vapen, initialer och årtal i pällen.

Man skulle kanske med sådana exempel för ögonen vara benägen att förmoda, att pällar med initialer eller alliansvapen alltid blivit anskaffade till ett bröllop eller med andra ord vore att betrakta som brudpällar. Att så icke är fallet bevisas emellertid bl. a. av den Lilliehök-Handska pällen. Den är daterad 1654, medan kontrahenterna bevisligen gifte sig i början av 1640-talet. Man kan inte sluta sig till, varför de just detta år skulle skaffa en päll. Den äldsta dottern var ännu långt ifrån giftasvuxen. Värdefullt är under alla förhållanden att här ha ett säkert belägg för en päll, som från början tillverkats för vanligt bruk. De flesta bevarade pällar ha blivit kallade brudpällar på mycket lösa grunder. I ifrågavarande fall äro emellertid varken Nils Knutsson Lilliehööks eller Virginia Hands boupp-teckningar bevarade till eftervärlden och vi få därför inte veta, om de inte rentav haft flera sådana pällar i sitt hem.

Av Nordiska museets 18 "brudpällar" ha endast tre kommit från kyrkor, medan sju stycken tillhört prästfamiljer. Prästfrun eller komministerfrun klädde enligt gammal tradition brudar och utlånade även pällar vid bröllopet. Av de övriga bevarade pällarna har en del tillhört privatpersoner. Som dessa pällar stamma från fyra olika århundraden kan med säkerhet bland de äldsta finnas sådana som hört till textil rumsinredning. I denna funktion hade pällarna dock spelat ut sin roll under 1600-talet och på 1700-talet levde de kvar huvudsakligen som en kulturrelikt, använd vid hovet, i ämbetsverk och akademier samt i vissa fall av höga ämbetsmän vid deras officiella mottagningar i hemmen, liksom de även länge förblevo i bruk bland bönderna.

CARL HÅRLEMANS SPANNMÅLS- PROVARE

av Gösta Berg

Till de värdefulla kulturföremål, som Nordiska museet 1939 förvärfvade från Bogesunds slott i Stockholmstrakten, hörde också den mera oansenliga pjäs, som återgives å bild 2. Den består av fyra cylindrar av mässingsplåt, en av dem nedtill avsmalnande och försedd med vridbar lucka. Två av cylindrarna sakna botten och äro noga avpassade att skjutas in i de båda andra (på bilden äro de insatta på detta sätt).

På en av de yttre cylindrarna är följande inskrift graverad:

Den första spannemåls Profware, giord
efter Swenst Mål och Wigt, af Dan: Ek-
ström, för framl: Bar: C: Hårleman
samt sedan af dennes Änke Grefv: Fru
Hindr: von Liewen, år 1753, skänkt åt Hr
Jac: Albr^t von Lantingshausen, at höra til
Sundbyviks Fidei Commiss.

Sundbyviks herrgård lyder numera under Österby i Tumbo socken, Södermanland och övergick till den Lantingshausenska ätten genom den framstående krigaren Jacob Albrechts giftermål med Anna Sophia von Fersen. De närmare omständigheterna, när överintendenten Carl Hårlemans änka Henrica Juliana Liewen efter mannens död 1753 överlämnade denna gåva till baron von Lantingshausen, som året förut lämnat krigstjänsten, känna vi inte. Den blivande överståthållaren i Stockholm hade emellertid redan 1747 demonstrerat sitt intresse för jordbruks-

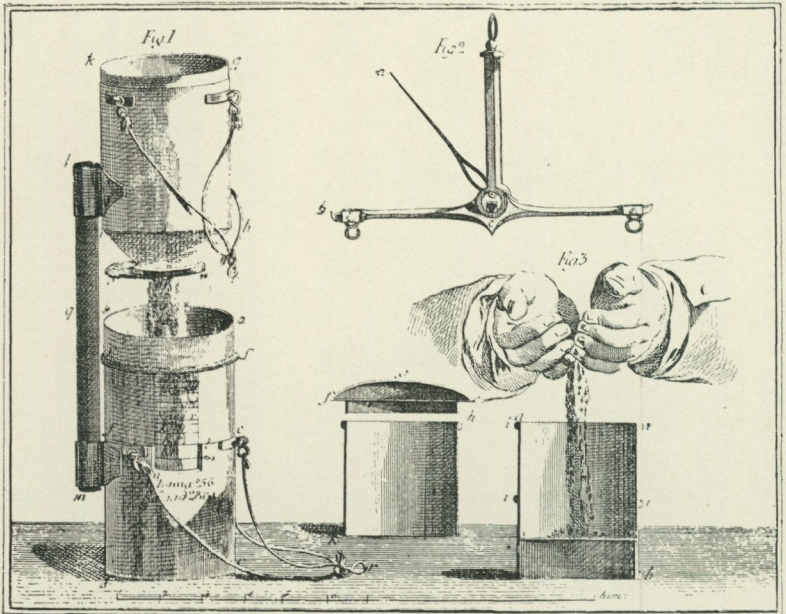

Bild 1. Två av Daniel Ekström konstruerade spannmålsprovare. Efter Vetenskapsakademiens handlingar 1753.

tekniska frågor genom att till Kungl. Vetenskapsakademien inlämna en Underrättelse huru jordpäron planteras och nyttias uti Elsas, Lotthringen, Phaltz etc., trakter, där han genom sin mångåriga tjänstgöring i franska armén var väl hemmastadd.

Så mycket bättre äro vi underrättade om själva spannmålsprovarens tillkomst och användning. Först och främst beror detta på att uppfinnaren, direktören för instrumentmakerierna i riket David Ekström, lämnat en redogörelse härför i Vetenskapsakademiens handlingar 1753; själv var han liksom Härleman vid denna tid sedan många år ledamot i akademien.

Det framgår av Ekströms uppsats, att han redan 1749 av Härleman anmodats att konstruera en spannmålsprovare, med vilken vikten av säden per tunna efter svensk räkning skulle kunna beräknas på ett bekvämt sätt. Efter att en smula om-

Bild 2. Carl Hårle-
mans spannmålsprova-
re. Nordiska museet.

ständligt ha skildrat betydelsen av ett sådant mätningssinstrument, antyder författaren de utländska, framför allt holländska förebilder han haft. Han framlägger i själva verket två förslag till försvenskningar av dessa, båda belysta av den vackra gravyr, som reproduceras som bild 1. Vi skola här se bort från det enklare av dem, som åskådliggöres i gravyrens fig. 3, och i stället uppehålla oss vid den aktuella apparaten, som vi igenkänna i fig. 1. Den vågbalans jämta vikter som hört hit och som gick att stoppa in i spannmålsprovaren, när den ej var i bruk, synes ha förkommit, liksom den pinne som användes dels att stryka av målet vid provningen och dels att sammanhålla spannmålsprovarens båda delar vid ifyllningen (den är vid fotograferingen rekonstruerad). Apparatus båda huvuddelar med snören, hakar och allt fast tillbehör väga exakt lika mycket.

Vill man nu utröna sädens vikt på tunnan, väges först en tunna god säd. Så många pund denna väger, dubbelt så många lod avvägas av samma säd och fyllas i apparatus nedre del, som genom att man kan skjuta den inre cylindern upp och ned anpassas att just rymma en så stor kvantitet i struket mått. För att påfyllningen skall ske med större jämnhet håller man först säden i den övre delen och låter den strömma ned genom luckan i det tillspetsade kärlets botten. Nu markeras på den inre lösa cylindern i det undre kärlet, hur långt den är utdragen ur den yttre. Härför finnes en särskild skala i en urtagning i den yttre cylindern. På detta sätt har provaren justerats efter en viss standardkvalitet på säden. Nu kan den säd man vill prova, påfyllas blott man tillser att den inre cylindern är lika mycket utdragen. Sedan måttet avstrukits upphänges det på vågbalansen, som i andra ändan har det övre kärlet med vikter för 26 eller 28 lod, beroende på om måttet var inrättat för en tunna på 13 eller 14 pund. Varje lods över- eller undervikt visar ett halvt pounds skillnad på tunnan av den säd man velat prova.

Den speciella fördelen med den Ekströmska spannmålsprovaren var emellertid att man med den kunde få reda på skillnad på sädens godhet, räknad efter kappar och fjärdingar. Här måste hänsyn tagas till att olika sädesslag ha mycket olika specifika vikt.

Därför skulle den inre cylindern vara olika utdragen allt efter användningen och på den nämnda skalan finner man också linjer för ärter, vete, råg och korn. Själva uträkningen blev genom de svenska måttsenheternas komplicerade förhållande till varandra ganska invecklad, men genom att på vikterna angiva flera värden har Ekström lyckats minska olägenheten härav. För att göra apparaten ännu mera fulländad har han dessutom försett den med särskilda linjer för vad han kallar rågad tunna av de olika sädesslagen. Ekström avsåg med denna måttsbestämning den 1739 föreskrivna tunnan fast mål, d. v. s. struket mål jämte 1 fjärdings ersättning för det förbjudna sättet att fylla tunnan med råga.

Kammar- och kommerskollegierna hade lämnat Ekström tillstånd att i kronomagasinets i Stockholm göra försök i stor stil med sin apparat och han hade därvid funnit den mycket tillförlitlig; smärre differenser ansåg han sammanhänga med de ofullkomliga metoder som användes att fylla tunnorna.

Under den resa i Skåne som Hårleman företog 1752 hade han själv med den Ekströmska spannmålsprovaren "anställt åtskilliga försök til at utröna förhållandet emellan allehanda sädesarters godhet och kärn rikhet". I den följande år postumt utgivna dagboken finner man också en tabell med resultat från dessa undersökningar, utförda dels på olika skånska (och ett västgötskt) gods, dels bl. a. i kronomagasinerna i Simrishamn, Göteborg, Vänersborg och Västerås. Också den framstående jordbrukaren presidenten Carl Johan Cronstedt använde på 1750-talet Ekströms spannmålsprovare, bl. a. vid experimenten med den av honom konstruerade sädesrensningssmaskinen.

Åtskilliga rön som vunnits vid dess användning publicerades 1756 i Vetenskapsakademiens handlingar av inspektören över mått, mål och vikt i riket Edvard Fr. Runeberg. Författaren betonar här den stora betydelsen av den svenska spannmålsprovaren; förut hade man "varit föranlåten, at dels införskriva, dels låta eftergöra Holländska eller Dantziger profmått, så väl til publika Verks, som til enskilda personers behof." Han har med dessa ord riktigt angivit de orter, där en utvecklad spann-

målshandel först framtvingat effektivare sådana mätningssinstrument. Särskilt på 1750- och 60-talen är diskussionen livlig i de tyska jordbrukstidskrifterna om hur redskapet skall utformas för att bli så ändamålsenligt som möjligt.

Nämnas bör, att en konkurrerande uppfinning hade gjorts av den stockholmske mäklaren Samuel Hierpe, som med den största iver i ett flertal smärre skrifter och tidningsartiklar förfäktade sin prioritetsrätt. I en 1768 utgiven skrift säger han sig sålunda ha varit den som, då "det icke fallit på min lott att vara Instrumentmakare", vänt sig till Ekström för att få sina intentioner utförda. Genom en kunglig resolution lyckades Hierpe 1766 att få sitt "Prof-mått- och Wägnings-Instrument" så till vida likställt med Ekströms, att det skulle få ankomma på allmänheten själv att begagna den apparat man fann bekvämast.

Den spannmålsprovare som Daniel Ekström förfärdigade åt Carl Hårleman är under alla förhållanden att anse som en relativt självständig och praktisk lösning av ett för samtiden aktuellt problem. Hur stor användning den fått är svårt att säga — i våra dagar krävas långt noggrannare analyseringsmetoder. Den har emellertid sitt givna intresse som ett minne från det rationella jordbrukets genombrottsår i vårt land, en tid i mycket lik vår egen, med djärva experiment och fruktbar nydaning på den gamla modernäringens område.

FRÅN LANDSKAPSMUSEER OCH HEMBYGDSGÅRDAR

EN ÖVERSIKT FÖR ÅR 1941

Skåne. I Simrishamn har Ehrnbergiska läderkoncernen låtit konservera och iordningställa den s. k. Hembergiska gården, bild 1, där man sökt åskådliggöra ett skepparhem från omkring 1875. Håslövs stubbamölla i Skytts härad, uppförd 1758, har som gåva överlämnats till häradets hembygdsförening.

Blekinge. Hjortsberga prästgård, uppförd 1756, har flyttats till Vämöparken i Karlskrona, sedan församlingen beslutat bygga ny prästgård.

Halland. En äldre byggnad från gamla mjölnargården i Hallarna, Eftra socken, har som gåva överlämnats till Hallands museiförening för att bevaras på platsen.

Småland. För befrämjande av hembygdsvård och studiarbete har inom Kalmar läns fornminnesförening organiserats en särskild sektion. Figeholms hembygdsförening har förvärvat ytterligare ett köpmanshus från 1700-talet, karaktäristiskt för den gamla borgarbebyggelsen i kustköpingarna. Torsås hembygdsförening har förvärvat en stor mangårdsbyggnad från Slätafly. Till Norra Sandsjö och Tofteryds hembygdsgårdar ha loftbodan flyttats för komplettering av anläggningarna. Hembygdsgårdar ha invigts i Vena, Flisby och Bäckседа. Norra Allbo hembygdsförening har i Alvesta stadspark återuppfört en mindre ryggåsstuga och hembygdsföreningen i Långasjö har färdigställt en från Anemåla flyttad framkammarstuga. Älghults hembygdsförening har till sin nyförvärvade tomt flyttat en gammal lada.

Bild 1. Hembergiska gården i Simrishamn.

Nya hembygdsföreningar ha bildats i Fliseryd, Dannäs, Hakarp och Lannaskede.

B o h u s l ä n. Fornminnessällskapet Vikarvet har förvärvat det gamla fyrhuset på Stångehuvud vid Lysekil och har av lotsverket fått tillstånd att ha byggnaden kvar på sin gamla plats.

V ä s t e r g ö t l a n d. V. Tunhems hembygdsförening har vid gamla folkskolan i närheten av kyrkan uppfört en stuga från Bryggums säteris ägor. Flundrebygdens fornminnes- och hembygdsförening har invigt sin fornstuga, belägen på Galgbacken på Lunneberget i Fors socken. Byggnaden torde varit manbyggnad i den gamla på 1600-talet uppförda prästgården. Svältornas fornminnesförening har flyttat en gammal ladugård i skiftesverk till sin tomt nära Ornunga gamla kyrka. I Kyrkefalla har kommunen upplåtit det gamla ålderdomshemmet till museum för hembygds- och fornminnesföreningens samlingar.

Föreståndaren för Vänersborgs museum dr K. G. Cedergren har under året avlidit.

Bild 2. Lusthus i Lindesberg. Foto Bertil Waldén.

Östergötland. Östergötlands hembygdsförbund har bildats såsom en sammanslutning av lokala hembygdsföreningar, länets fornminnesförening och hemslöjdsförening, distriktsavdelningarna av J.U.F. och S.L.U. m. fl. Förbundets arbete är fördelat på sektioner, omfattande kulturminnesvård, natur- och landskapsvård, byggnadskultur, slöjd och heminredning, folkdans och sång samt folkmusik. I Mjölby har hembygdsföreningens museum på Kvarnholmen invigts. Det består av manbyggnad, loftbod, sågkvarn och mjölkvarn.

Södermanland. Trosaortens hembygdsförening har av Trosa stad erhållit en liten idyllisk fiskar-bondgård på Edanö med fullständig gårdsanläggning. Södermanlands hembygdsförbund har av Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösund fått som gåva den gamla gästgivaregården vid Gamla Oxelösund, en stor parstuga i två våningar. Huset kommer att användas som traktens och delvis länets "bygdegård".

Uppland. Museet i Enköping har öppnats efter samling-

arnas fullständiga nyuppställning. Harbo hembygdsförening har på sitt museiområde i Hörby återuppfört en stor stugbyggnad, en portliderslänga samt en bod av fatburstyp. Huddunge hembygdsförening har färdigställt en stuga från Häcksbytorp och vid Vittinge och Östervåla hembygdsgårdar ha återuppförts resp. en portlidersbyggnad och en loftbod.

Under året har Danderyds hembygdsförening bildats.

V ä s t m a n l a n d. Till Örebro läns museum har brukspatron Carl Eb. Carlsson, Stadra, som gäva överlämnat Greksåsars hyttområde i Nora socken. Norbergs bergslags hembygdsförening har inköpt Karlbergs herrgård i Norberg med tillhörande stora parkområde. Ett till Lindes fornminnesförening skänkt lusthus av barocktyp från en gård i Lindesberg har överflyttats till föreningens fastighet Tellanderska gården, i vars trädgård byggnaden återuppförts, bild 2.

V ä r m l a n d. Holmedals hembygdsförening har invigt sin hembygdsgård, en från Säviken flyttad tvåvånings manbyggnad, som uppförts i närheten av kyrkan.

Intendenten Anders Gustaf Hedenskog, som var skapare och alltjämt vårdare av Västra Värmlands fornminnesförenings museum vid Arvika, har avlidit.

D a l a r n a. Karl-Erik Forsslund, en av den svenska hembygdsrörelsens föregångsmän och en av stiftarna av Dalarnas hembygdsförbund, har under året avlidit.

Rättviks kyrkstallar ha iståndsatts genom ett omfattande restaureringsarbete.

G ä s t r i k l a n d. Ockelbo hembygdsförening har invigt sin för ett par år sedan flyttade och redan då omtalade hembygdsgård.

H ä l s i n g l a n d. En av gårdslängorna till Tjärnmyragården i Delsbo, som 1918 flyttades till Köpmanberget i Hudiksvall, har nu återbördats till socknen och uppförts som vinkelänga till hembygdsgårdens manbyggnad. Manbyggnaden på en gård i Byn har överlämnats som gåva till Gnarps socken.

M e d e l p a d. I Sundsvall har på Lapploken återuppförts en tvåvånings mangårdsbyggnad från Frötuna by i Ljustorp.

Bild 3. Myckelgensjögården i Anundsjö socken, Ångermanland. Foto Bo Hellman.

Attmars hembygdsförening har förvärvat den Melanderska gården i Lucksta med ett flertal byggnader i gammal miljö.

Nya hembygdsföreningar ha bildats i Timrå och Skön.

Å n g e r m a n l a n d. Kulturhistoriska museet på Murberget i Härnösand har till museiområdet flyttat en skogshuggarkoja, en flottarkoja och en sågarkoja. Alla tre kojorna äro från Björna socken och representera äldre typer som nu helt kommit ur bruk och därmed äro dömda att försvinna. På Murberget har även uppförts en kägelbana från Salsåkers sågverk i Nordingrå socken.

Den synnerligen märkliga Myckelgensjögården i Anundsjö har under året övergått i Murbergets ägo och dess bevarande som kulturminnesmärke på sin ursprungliga plats är därmed säkerställt, bild 3. Förvärvet och restaureringen av den stora gårdsanläggningen som omfattar 28 byggnader har möjliggjorts

bl. a. genom statlig hjälp och genom att Svenska turistföreningen förlagt ett vandrarhem till gården.

Anundsjö hembygdsförening har färdigställt sin hembygdsgård, som består av en tvåvånings parstuga från Långsele by samt ett härbre och en slätterstuga. Arnäs hembygdsförening har till Överön flyttat en tvåvånings parstuga från Sörbrynge by samt tvenne härbren. En stuga av samma slag från Moflo by har Ädalslidens hembygdsförening flyttat till Näsåker. Nätra hembygdsgård har invigts och omfattar en tvåvånings byggnad från Näske samt två härbren, rundloge och bastu. Junsele hembygdsförening har utvidgat sin hembygdsgård med ett par byggnader från Mo fäbodvall.

En hembygdsförening har bildats i Ullånger.

V ä s t e r b o t t e n. I Umeå har museibygget fullföljts och kommit under tak, så att det blivit möjligt att föra över samlingarna dit. "Kronboden" på Backen utanför staden, som använts som sockenmagasin, har överflyttats till Gammlia.

Efter landsantikvarie Lars Wickström, som lämnat sin tjänst, har fil. kand. Hans Beskow utnämnts till amanuens hos Västerbottens läns hembygdsförening.

N o r r b o t t e n. Tärendö hembygdsgille har som en första byggnad i en planerad hembygdsgård uppfört en stolpbod.

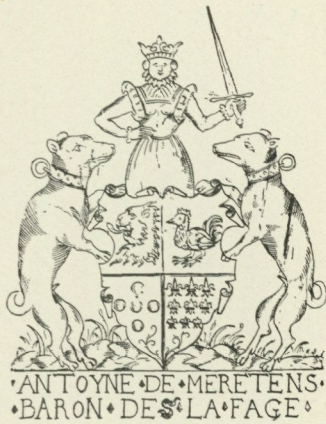
MÄRKLIGA NYFÖRVÄRV

PONTUS DE LA GARDIES UR

ETT föremål av stort intresse — kanske icke så mycket som konsthantverksprodukt som mera på grund av att ett lysande svenskt namn är förknippat därmed — är det bordsur, troligen från omkring 1570, som konsul Ernst Kellner i Bremen förvärvat i Tyskland och överlämnat som gåva till Nordiska museet. Det är blott en hastig presentation som här för tillfället kan komma i fråga i avvaktan på slutförandet av de personhistoriska forskningarna som bedrivits i detta sammanhang. Uret, se bild sid. 193, har inventarienummer 223,500.

Med avseende på den yttre beklädnaden är uret gjort av förgyllt koppar och mässing. Dess högsta höjd är 25.5 cm. Sockelpartiet och sidorna äro dekorerade med drivna och graverade renässansornament. Ur av detta slag från 1500-talets senare hälft ha i allmänhet sin hemort i Augsburg och Nürnberg och torde där ha framställts som massprodukt. Verket är senare något förändrat, vilket fört med sig åverkan på flera ställen på beklädnaden.

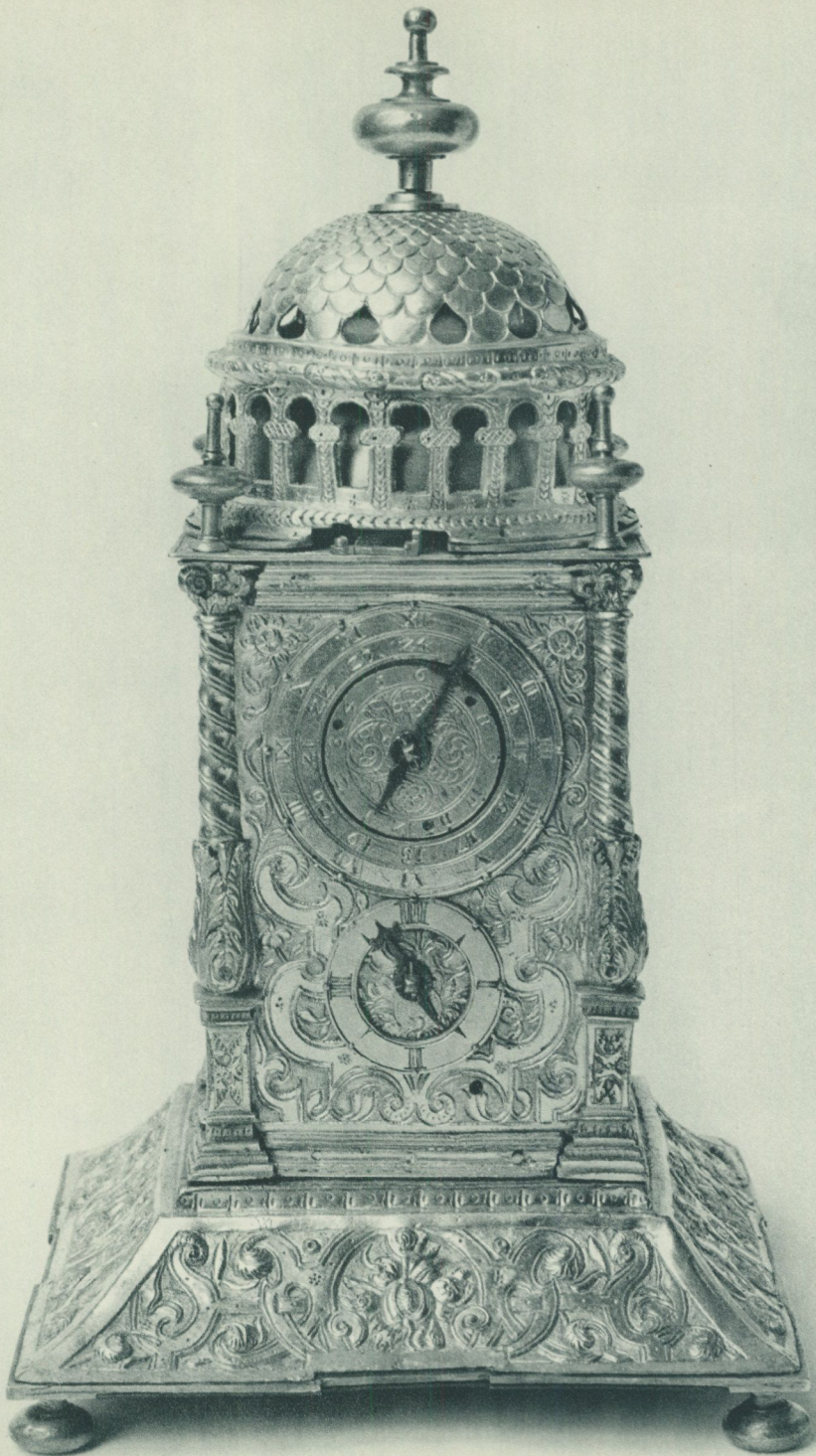
Men det märkliga hos detta ur ligger som sagt främst i ett namn, nämligen den ryktbare krigaren och diplomaten under vasasönernas tid Pontus De la Gardies. På insidan av var och en av de två med ett handgrepp löstagbara sidostyckena äro graverade en vapensköld med inskrift. På de ena står friherrliga ätten De la Gardies vapen men utan krona på hjälmen och inskriften PONTVS DE LA GARDE GRAND MAISTRE DV SERENISSIME ROY DE SVEDE, på den andra ett okänt va-

Vapen och inskrift på insidan av det ena sidostycket på Pontus De la Gardies ur.

pen och det likaledes okända namnet ANTOYNE DE MERETENS BARON DE LA FAGE. Har uret ägts av den förre eller den senare? Skäl synas tala för att uret utgjort en gåva från De la Fage till hans vän och kanske vapenbroder De la Gardie, sedan denne inträtt i svensk tjänst år 1565 och därmed upptagit namnet på den obetydliga gården La Gardie i Languedoc som släktnamn. De la Gardies vapen har nämligen rättats med användande av en grövre och från den ursprungliga skiljaktig gravering på så sätt, att de sex entungade fännikorna i hjälmprydnaden gjorts tvåtungade och dessutom ökats i antal, tornen i skölden och på hjälmen försetts med krenelering, strömmarna omkring tornet utmärkts tydligare och det ur tornet uppstigande lejonet gjorts svärd bärande. Det förefaller troligt, att denna rättelse gjorts av en annan gravör på De la Gardies initiativ. Att friherrekronan ej anbragts på hjälmen samtidigt skulle under sådana förhållanden kunna tyda på att eftergraveringen skett före 1571, då Pontus De la Gardie upphöjdes i friherrligt stånd. Titeln grand maître kan tyvärr ej absolut identifieras med någon av de svenska titlar som han burit. — Måhända skall kännedom om Antoine de Meretens, baron De la Fage ge klarhet i mycket som nu är dunkelt härvidlag.

Marshall Lagerquist.

KOFTA OCH STUBB FRÅN ROKOKOTIDEN

”Som, efter den vises ord, allt haver sin tid, lärer hon nu tala förstånd med mor och mostrar och sticka på brudstubben.” Med dessa ord berättar den gustavianske hovmannen Elis Schröderheim, hur en ung fröken De la Gardie lyckats få familjens tillstånd till sitt giftermål. Damerna stickade och broderade sina stubbar och dräkter lika flitigt även under äldre perioder och många äro de utsökta prov på denna handaskicklighet som bevarats till våra dagar. Det är dock sällsynt att finna både kofta och kjol i sticksöm från 1740- eller 50-talet. I bevarade dräkter med stubb är koftan oftast av slät atlas utan sticksöm och många stubbar sakna överplagg. Den här avbildade dräkten är ett utsökt prov på en helhet, där både kofta och stubb arbetats på samma sätt. Dräkten har som gåva överlämnats till museet av fru Lilly Wicander, f. Redlich. Materialet är rosa atlas med foder av rosa linne. Sticksöm och bottsömmar ha utförts med silke i samma färg. Vaddstopningen är rätt kraftig och av en typ som är karakteristisk för rokokons sticksöm i de fall där denna utföres med vadd. Den andra möjligheten, att dra in bomullstrådar mellan sticksömsraderna, blir smidigare men ger ett annat helhetsintryck. Sistnämnda teknik förutsätter ett fint ytmönster, medan man med vaddstoppling kan få större eller mindre släta ytor, där själva sidenet kan ge lyster. Under gustaviansk tid göres även vaddstopningen tunnare, de äldre plaggen ha däremot varit verkligt varma. Koftan har sina pochöppningar igensyddas men är i övrigt alldeles orörd, kjolen har nu en linning med sprund mitt bak. Den har förmodligen liksom koftan haft sidosprund över de lösa pocher av rotting och linne som burit upp den stora kjolvidden. Att man så sällan återfinner dessa dräkter på porträtt torde bero på att kofta och kjol, även som bruddräkt, ej ansågs vara verklig gala eller festdräkt. Den hörde aldrig till hovets officiella dräkt utan ansågs som en borgerlig dräkt, även då den fick denna eleganta utformning. Den avbildade dräkten har inventarienummer 223,476.

Gunnel Hazelius-Berg.

HILDA LILIENBERGS SPETSSAMLING

Genom testamentariskt förordnande av justitierådinnan Hilda Lilienberg, f. Starck, har till Nordiska museet under 1941 överlämnats en storartad samling spetsar, som både kvantitativt och kvalitativt utgör ett utomordentligt värdefullt förvärv. Tidigare ha på samma sätt två av de mest nitiska förkämparna för svensk hemslöjd Lilli Zickerman och Ingeborg Petrelli deponerat resp. skänkt sina spetsprovsamlingar till museet. I dessa kvinnors livsintresse har ingått återupplivandet av såväl Vadstenaknypplingen som de gamla allmogespetsarna, varför just dessa grupper här äro bäst företrädde. Även Hilda Lilienbergs allmänna gärning har präglat hennes samlarverksamhet. I Föreningens för svensk hemslöjd berättelse för år 1907 säges härom: "Med tanke på att spetsknyppingsslöjd är en synnerligen passande sysselsättning för damer som önska genom något hemarbete bereda sig en inkomst, har styrelsen under året anordnat en skola häri jämväl i huvudstaden, hvilken dock är meningen framdeles utsträckas äfven till andra orter; och har styrelsen haft förmånen för denna skola erhålla en nitisk och i nämnda konst synnerligen förfaren ledarinna i fröken Hilda Starck." Redan förut hade Hilda Lilienberg uppmärksammats som textilkonstnärinna. Så hade hon vid 1897 års utställning ritat mönstren till de applikationer, siden- och nåtsömnadsarbeten m. m. som Bikupan då utställde.

Impulsen till sina kommande insatser för spetssömnad fick Hilda Lilienberg genom Svenska slöjdföreningens utställning av gamla in- och utländska spetsar och 1906 började hon ge lektioner i italiensk spetssömnad, varefter hon följande år genom Föreningen för svensk hemslöjd fick förlagskapital och möjligheter att öppna en skola. Vid sidan av sin undervisningsverksamhet ägnade hon sig åt komponerandet av spetssömsmönster, dels för skolan, dels för Nordiska kompaniet. De flesta av sina kompositioner gjorde hon efter äldre italienska förebilder, men hon strävade också att få fram arbeten av mera självständig och personlig karaktär. Hennes kanske främsta arbete är

den s. k. "Flora Suecica"-kragen, som visar hennes skapande fantasi och förmåga till dekorativ stilisering.

Intresset för skolans verksamhet och produkter var under en tid mycket starkt, vilket följande citat ur dagspressen ger ett tillspetsat uttryck för: "Vi lefva alla i spets sömmens tecken. Den ena halfvan kvinnlig mänsklighet har utvalt som sin älsklingssysselsättning att sy italiensk spets söm och den andra halfvan har alstren kring halsen och på manschetterna." De påfrestningar som skolan under krigs- och krisåren fick vidkännas gjorde att den efter en 17-årig verksamhet 1923 måste upphöra. Modet skapade icke heller samma efterfrågan på spetsar som tidigare.

Det förefaller som åstadkommandet av ett ur pedagogisk synpunkt väl sammansatt urval varit grundtanken i Hilda Lilienbergs samlarverksamhet. Så gott som alla spetsstyper äro representerade; det finnes ingen särskild tyngdpunkt utan alla kategorier äro ungefär likartat företrädade. Samlingen innehåller kvalitativt utomordentligt högt stående spetsar, men också spetsar av enklare slag. Syftet att åstadkomma en studiesamling med krav på en viss lätthanterlighet har gynnat det lilla formatet, varför spetsproven i allmänhet icke äro större än att mönsterrapporten urskiljes.

För samlingens sammansättning skall i det följande i korthet redogöras med framhållande av de bästa exemplaren. Att därvid en del för de initierade grundläggande och välkända fakta i spetskonstens historia upprepas, må tillgivas förf., då det sker med tanke på dem som icke äro förtrogna med denna.

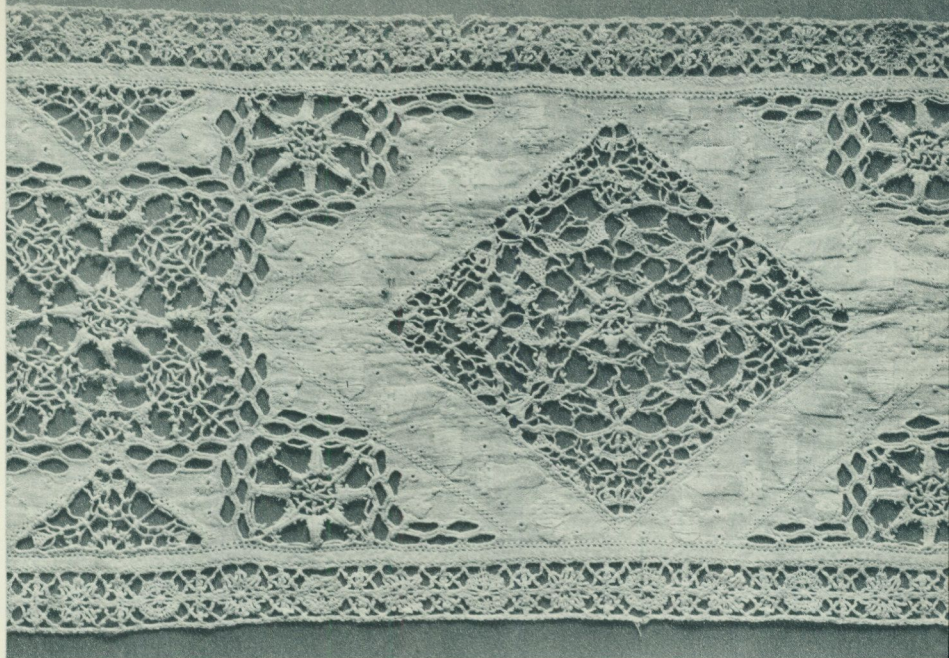
Besläktade tekniker som utgöra förstadier till den sydda och knypplade spetsen belysas med ett antal arbeten. De äro för den sydda enkel och dubbel utdragssöm, vilkas rika möjligheter till variation inom de gränser som tygets textur anvisa på ett utmärkt sätt demonstreras med prover på hålsömmar och ett synnerligen vackert örngottsbroderi, bild 1. Vi se här strängt geometriska partier i dubbel utdragssöm, reticella, en broderiteknik som bedrevs synnerligen livligt på 1500- och 1600-talen framför allt i Italien. På denna grundval utvecklade sig den sydda spetsen tidigast där med Venedig som centrum till en

spetsindustri av stora mått, vars storhetstid var 1600-talet och framför allt dess senare del. Från denna tid finnes en hel rad mycket goda exemplar: några mindre reliefspetsar, fyra stycken av den platta venetianska spetsen, därav det utsökta arbete som är återgivet å bild 3, samt en småfigurig reliefspets, rosselline.

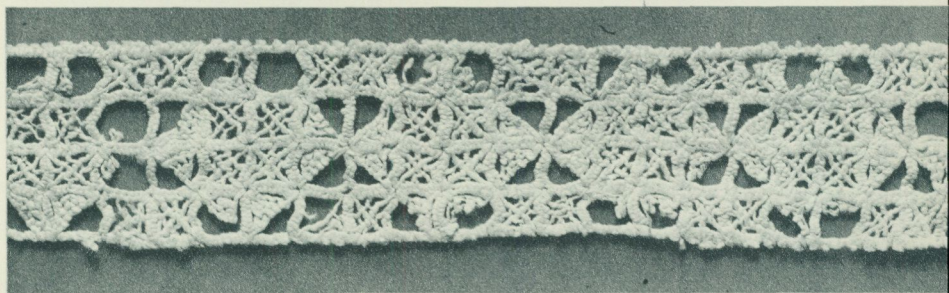
Under 1600-talets senare hälft framträder Frankrike som en kraftig konkurrent på den europeiska marknaden. De första resultaten av den genom statligt ingripande skapade franska spetsindustrin, den s. k. Point de France saknas i samlingen, men de ur den framvuxna Alençon- och Argentan-spetsarna finnas i några tidiga och utsökt vackra exemplar, därav en med den otroligt arbetsamma med beundransvärd skicklighet utförda "réseau à brides bouclées", där varje maskstolpe är översydd med de finaste knapphålsstygn, bild 4. Hit höra också delar av en barbe, d. v. s. hårprydnad, med ett sällsynt rikt mönster, bild 5. Alençon-spetsar av senare datum äro rikt representerade från 1700-talets mitt till 1800-talets början. Vid sidan av Frankrike hävdade sig även Flandern med sydda spetsar. Bryssel var dock ensamt om denna tillverkning här. Utav dess produktion finnes i Lilienbergska samlingen en spets från 1700-talets slut eller 1800-talets början samt en helt sydd spets från 1860-talet.

Med knyppling besläktade tekniker, nätknytning, fransflätning och macramé, representeras av några vackra arbeten, av vilka ett med en rik i schattersöm broderad ranka på botten av ett knutet nät. Diskussionen har varit mycket livlig om vilket land, Italien eller Flandern, som får tillräknas äran av att först ha börjat göra knypplade spetsar. Något avgörande inlägg har ej presterats; redan från början stå emellertid de båda ländernas knypplingsindustrier i skarp konkurrens till varandra. I samlingen ingå några spetsar av tidigaste typ, en s. k. passement av gult silke, bild 12, och ett exemplar, som givarinnan själv kommenterat sålunda: "Överensstämmer med mönster ur 'Pompe' [en italiensk mönsterbok] Venedig 1557." De förnämsta italienska

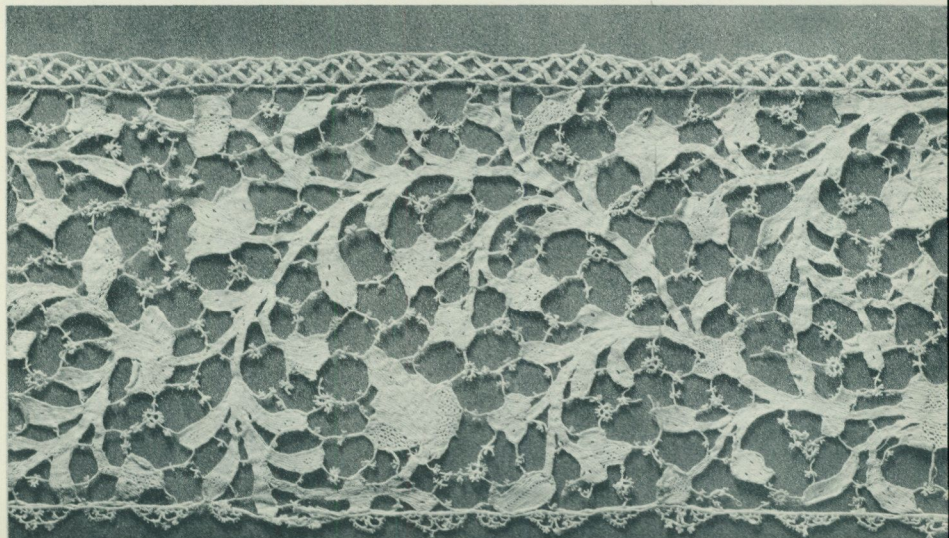
1. Reticellabroderi i dubbel utdragssöm. 2. Sydd reticellaspets. 3. Platt venetiansk spets.

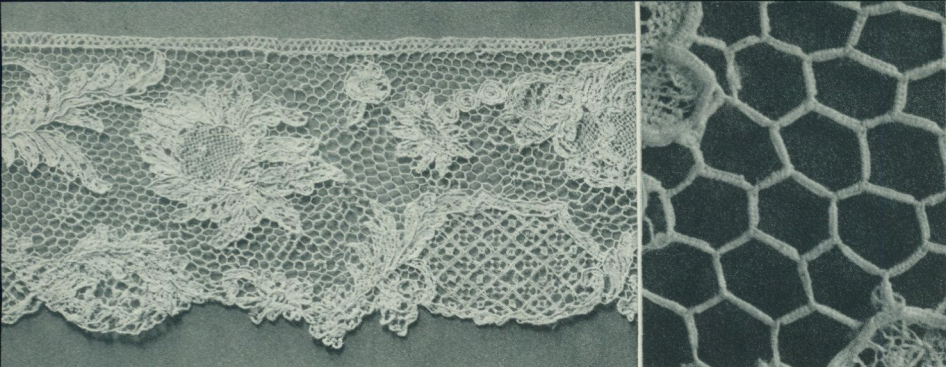
1

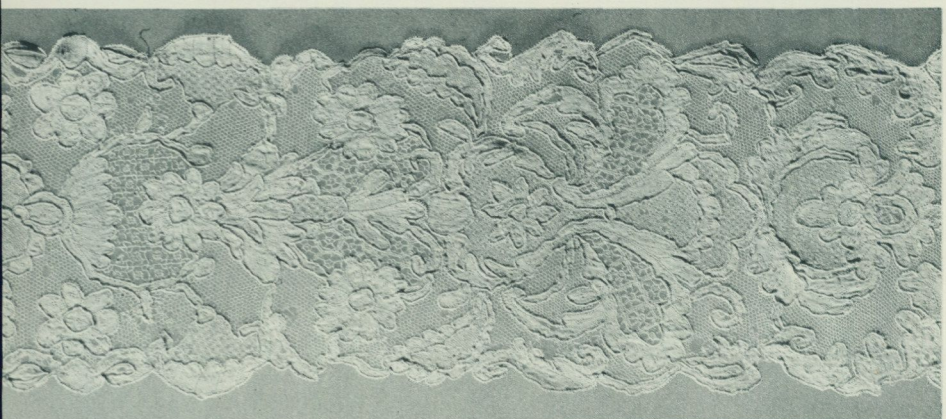
2

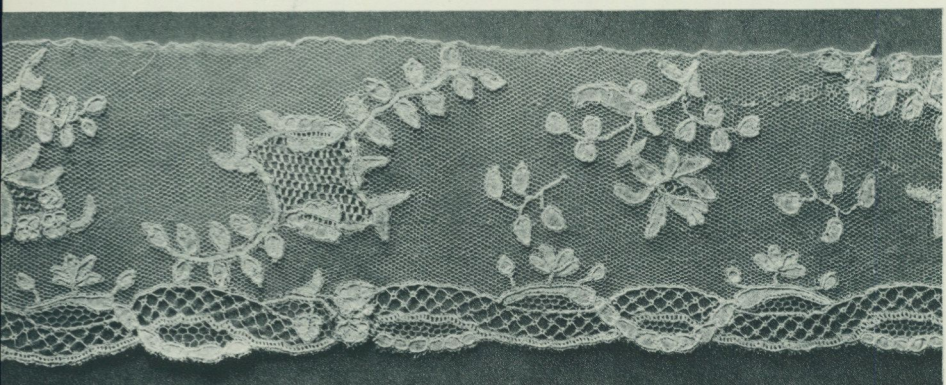
3

4

5

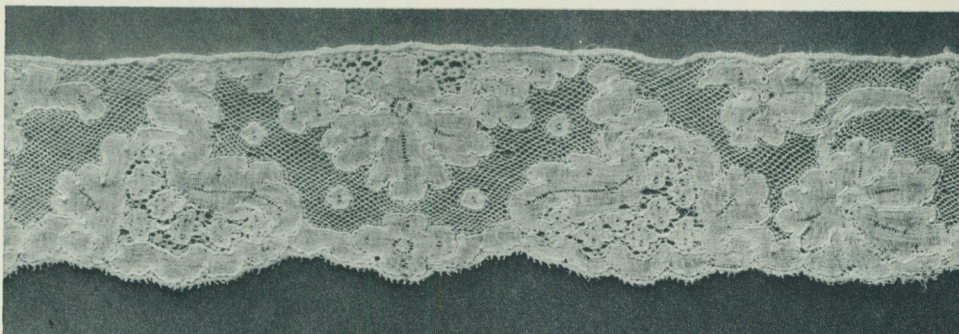
6

4. Sydd fransk spets (med förstorad detalj). Argentan. 5. Sydd fransk spets. Alençon. 6. Knypplad och sydd brysselspets. 7. Knypplad flandrisk spets. 8. Knypplad flandrisk spets. Malines. 9. Knypplad flandrisk spets. Binche. 10. Knypplad spets. Valenciennes.

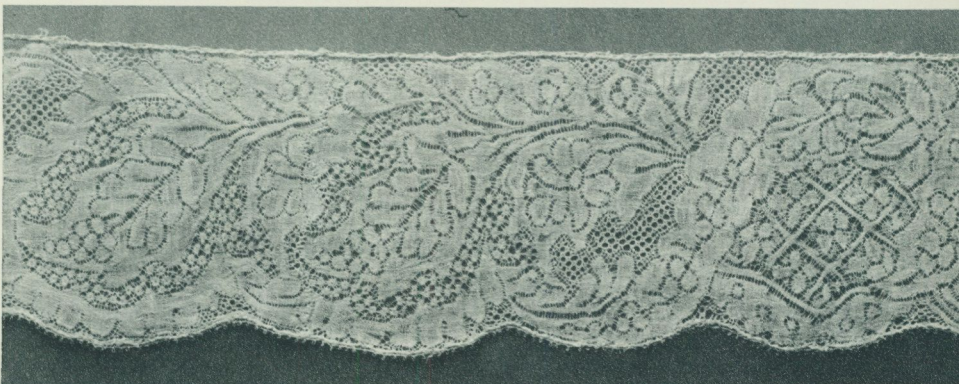
7

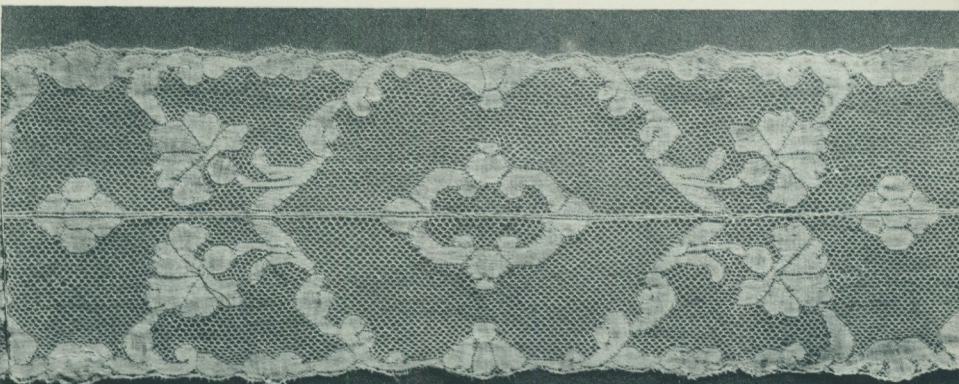
8

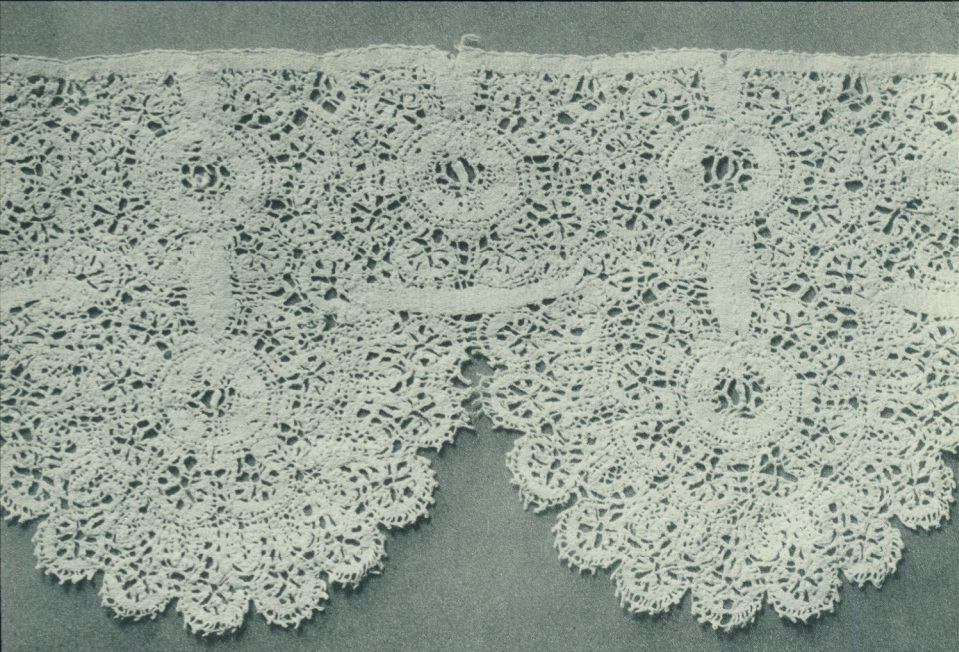

9

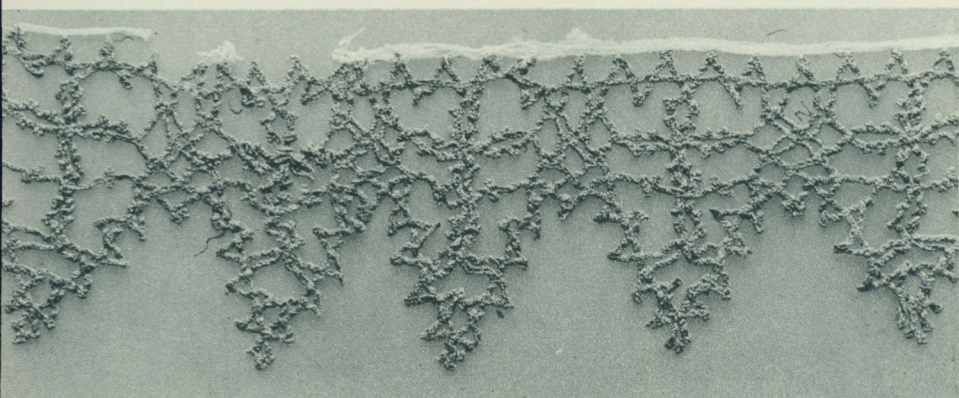

10

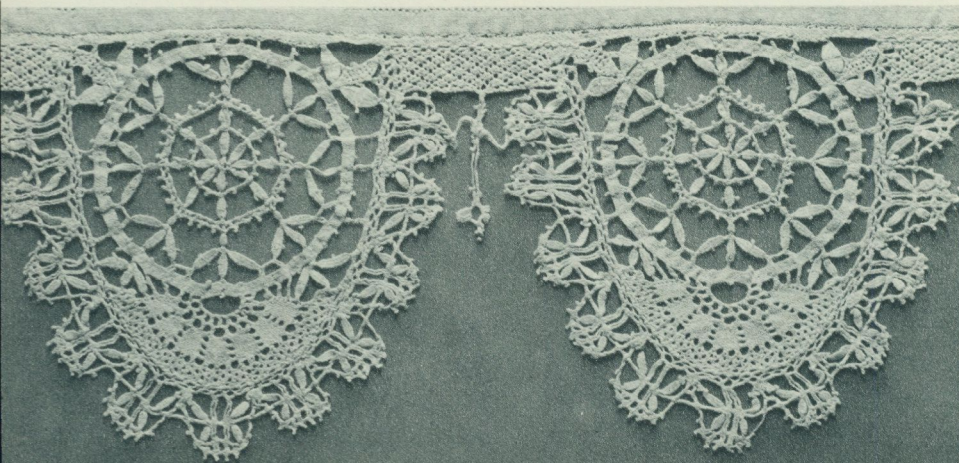

11

12

13

knypplade spetsarna äro de genuesiska och milanesiska, som under hela 1600-talet voro ytterst begärliga och såldes över hela Europa. Av de sistnämnda finnas fem stycken ehuru ej av högsta klass. De förra äro ännu flera, men en kan särskilt framhåvas på grund av sitt fina täta arbete och sitt vackra lin. Den är närmast av den typ som man ser på många Gustav Adolfsporträtt, bild 13. Den mera folkligt betonade italienska spetsen har också ett flertal representanter.

I Flandern når dock knypplingskonsten högst, möjligen beroende på det utsökt fina lin vars make ej kan frambringas i våra dagar, som här stod till knypplerskornas förfogande. Från 1600-talets förra hälft äro ett halvt dussin spetsar, som ha den bästa flandriska spetsens karakteristika: en fin hårt tvinnad tråd och ett fast tätt arbete, som givit den en otrolig hållbarhet. De flandriska spetsarna av denna typ kopierades med stor framgång i den lilla danska staden Tönder, vars knypplingsindustri livligt stöddes av Kristian IV, som var en stor avnämare av dess produkter. Att skilja på de tönderska och de flandriska spetsarna kan därför många gånger vara förenat med de största vanskligheter, så mycket mera som det fina flandriska linet, som såldes på stora marknader bl. a. i Hamburg och betingade fantastiska priser, användes till de bästa tönderspetsarna. Det är sålunda möjligt att det här är fråga om tönderska arbeten, bild 11. En typisk flandrisk spets från 1600-talets senare hälft synes å bild 7.

De hittills behandlade spetsarna skilja sig från dem som omtalas i det följande genom sin avsaknad av réseau, d. v. s. nätliknande botten. De brider, bryggor, som i de tidigare spetsarna sammanhålla mönstrets olika delar, bli allt talrikare. I slutet av 1600-talet kan man börja tala om en verklig réseau. En del spetsar av övergångstyp från 1600-talets slut ingå i Hilda Lilienbergs samling. De ha en något oklar mönstring, som i en del fall utkristalliserar sig till en ytterst fin ornamentik av fransk karak-

11. Knypplad flandrisk spets. 12. Knypplad italiensk spets. 13. Knypplad Genuaspets.

tär. Dessa kännetecknas av en spindelvävstunn tråd. Tre av dem ha de små fyrkantiga, något tätare figurer som tillskrivas den tidiga Antwerpen-spetsen.

Av den s. k. holländska spetsen — den knypplades trots namnet i Flandern — finnas två stycken. Den ena är av en mycket tät mjuk struktur, som gör den lika behaglig att röra vid som att se på. Den har en monumental, litet kantig ornamentik och en stor bredd, vilken måste ha krävt ett mycket stort antal knyppelpinnar. Liksom den föregående är också en s. k. "pottenkant" — namnet kommer av deras karakteristiska mönster, vaser med blommor — från 1600-talets slut. Denna spets-typ anses ha haft sin huvudort i Antwerpen. Att kontinuiteten i ornamentiken uppehållits se vi av ett exemplar från 1700-talet med réseau och samma motiv.

Knyppling torde knappast ha bedrivits mera allmänt än i Flandern; i varje liten stad eller by sysslade här den kvinnliga befolkningen med spetstillverkning. Med ett gemensamt namn kallas dessa arbeten för "flandre". Av detta slag finnes ett antal i Lilienbergska samlingen. I den stora och tämligen likartade produktionen av dylika spetsar ha en del städer genom ett särskilt fint arbete, genom att utföra någon detalj med särskild finess eller genom någon egenhet i réseau gjort sina produkter särskilt begärliga. Stadsnamn som Binche, Bryssel, Malines, Antwerpen m. fl. gå därför igen som benämningar på typer av spetsar. I t. ex. Malines-spetsen äro mönstrets konturer uppdragna med en något tjockare glänsande tråd. I samlingen finnas nio sådana spetsar från 1700-talets förra hälft och mitt och ett par från samma århundrades senare hälft och slut, bild 8. Utan konturtråden men eljest mycket lik denna är Binchespetsen, av vilken ungefär ett tiotal från 1700-talets förra hälft och framåt ingå i den Lilienbergska gåvan. Av dessa bör särskilt en nämnas för sin för blotta ögat knappt urskiljbara tråd och sin med tanke på materialet med nästan otrolig precision och elegans utförda ornamentik, bild 9.

Valenciennes kom på ett tidigt stadium att politiskt tillhöra Frankrike, men i fråga om spetsknypplingen är det lämpligare

att omtala denna ort tillsammans med den flandriska. Dess 1600-tals produktion är svår att skilja från den senare. På 1700-talet blir Valenciennes snart ryktbart genom sitt fina täta arbete och sin karakteristiska botten med runda eller fyrkantiga maskor, "réseau à maille ronde" och "à maille carré". Från detta århundrade har samlingen ett vackert arbete, en del av en barbe, bild 10, och från 1800-talets början finnas sex stycken.

Bryssel, den kanske mest kända spetsproducerande staden i Flandern, är representerad med ett antal arbeten från 1700-talet, som var dess verkliga storhetstid. Ett exemplar har redan omnämnts i samband med de sydda spetsarna, vidare finnes en spets i knyppling och spetsöm, bild 6, samt två helt knypplade.

Mycket lik den knypplade Brysselspetsen är Brabantspetsen, men grövre i tråd och lösare i utförandet, en sorts provinsiell variation av huvudstadens produkter. Sju stycken dylika från 1700-talet ingå i samlingen. Under 1700-talets senare del och under 1800-talet utfördes ett enklare slag av Brysselspets, i vilken man applicerade de var för sig knypplade ornamenten på en botten, där det underliggande partiet sedan klipptes bort. Botten var till en början knypplad men senare maskingjord och båda slagen äro representerade i samlingen.

I Frankrike blev aldrig den sydda spetsen av samma kvalitet som den knypplade. De produkter som skapades här under 1700-talets senare hälft voro till för att tillgodose en enorm efterfrågan och de kommo aldrig upp till de flandriska förebildernas höga standard. De mest kända äro "point de Paris" och "point de Lille" — namnen äro oegentliga, så tillvida att "point" betecknar en sydd spets, under det att en knypplad spets heter dentelle. Lilienbergska samlingen har ett flertal av båda från 1700-talets slut och 1800-talet.

Förutom de hittills nämnda spetsarna, som representera huvudlinjerna i utvecklingen, finnes ett antal Vadstena-spetsar från 1800-talet, svenska allmogespetsar samt spetsprover från Spanien, Portugal och Mexiko.

Anna-Maja Nylén.

DÖRRÖVERSTYCKEN FRÅN 1736

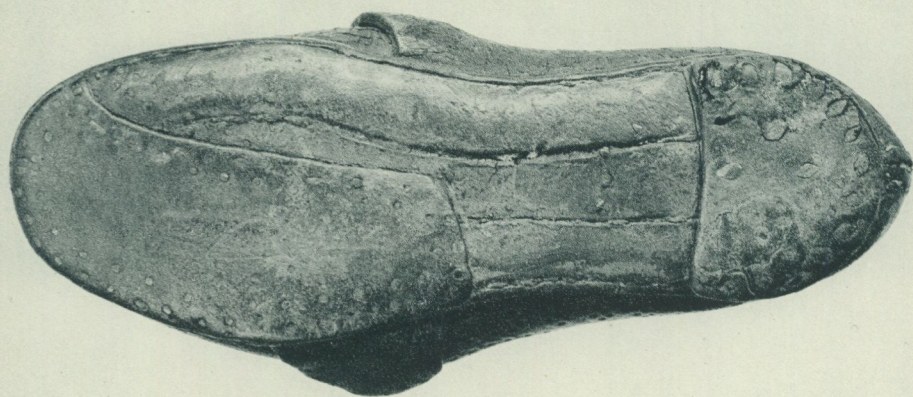
Med Fredrik den I:s tid började tapeter, målade på väv, att intaga en allt mer framträdande plats bland de olika slagen av väggbeklädnader. Från Tureholm äger Nordiska museet tidigare ett antal prov av tapetmålaren Johan Kleins karakteristiska lacktapeter i ostindisk anda. Hans arbeten på Tureholm voro avslutade redan 1732, och vid avresan efterlämnade Klein utom den stora serien tapeter även ett antal konterfej.

Klein var enligt stadsantikvarien Gösta Sellings forskningar tysk till börd och återvände från Tureholm till sitt hemland. Fyra dörröverstycken bland museets förvärv för året bidraga på ett utmärkt sätt till kännedomen om en svensk målare av liknande typ, Carl Fredrik Svan, född 1709 och död i Klara församling i Stockholm 1766 (Odelbergska samlingen i Nordiska museets arkiv). Liksom Klein var han även porträttmålare och är i samlingen på Gripsholm (nr. 1010) representerad med ett porträtt av biskopen och läraren Andreas Rydélius. Porträttet är signerat: C. F. Svan pinxit 1734.

Museets dörröverstycken föreställa de fyra årstiderna och äro på dukarnas baksida signerade: C. F. Svan pinxit. Rånäs. 1736. samt med olika data 30 september för Våren, 12 oktober för Sommaren, 23 oktober för Hösten och 10 november för Vintern. Överstyckena ha utförts för Magnus Stenbocks son, landshövdingen Gustaf Stenbock, sedan denne 1734 inlöst det gamla oxenstiernska godset med Mörby slottsruin från sina medarvingar. På Rånäs fanns då sedan 1600-talet en karolinsk byggnad, som kvarstod ända tills det nuvarande slottet 1844 närmade sig sin fullbordan. Det var i 1600-talsbyggnaden målningarna en gång placerades, sannolikt i samband med en restaurering före ägarens giftermål 1737. Målningarna äro särskilgen utförda efter kopparstick. Avbildningarna visa Hösten med skära och druvklase samt Vintern, den frusna gubben, som dricker sitt kaffe ur ostindiskt porslin. Förvärvet är en gåva av Samfundet Nordiska museets vänner och har inventarienumren 223,175—223,178.

Brynolf Hellner.

PUMPSYDD BRUDSKO FRÅN MALUNG

Med Nordiska museets samlingar har under året införlivats en kopia av den här avbildade kvinnoskon. Originalen har utlånat från firma J. Lindstrand i Malung i Dalarna. Skon, förfärdigad av grovt smorläder, är av slejfskotyp, försedd med en plös i genombrutet arbete och snörd med en 2 cm bred, fransad rem av gult nappaskinn. Den ursprungliga remmen har troligen varit av sämskat skinn. Ovanlädret är ornerat med en inpressad ornamentering i form av halvcirklar och små rundlar med stjärnformig botten. Dessa runda ornament påminna mycket om de pinnhålsstämplar, som nyttjades under 1700- och 1800-talen för att dölja märken efter skopinnar i botten på skorna. Dylka märken uppstodo då skopinnarna höllo fast sulan vid lästen. Runt fotöppningen och slejffarna går en naggad kant, tydligen gjord med skokniv. På insidan runt fotöppningen löper en förstärkningssöm, en relik från 1600-talet, då dylka sömmar voro allmänt brukade, men som här varit onödig, då lädret är grovt och hållbart. Skon är ofodrad och har ej varit försedd med bakkappa. Lästformen är rak.

Botten, som består av en tjock kolädersula, är fastsydd vid ovanlädret med två durksysömmar, varav den första endast tagits i ovanlädret och går nära kanten av sulan. Den andra går — som en vanlig pumpssöm — genom sula, ovanläder och bindsula 2 cm in på sulan. Klacken, $1\frac{1}{4}$ cm hög, är pliggad. Bottenfyllningen är av näver. Sulan är sliten och lagad med en "bit", som pliggats fast.

Formen visar att skon uppstått under inverkan av de pumpsformer, som uppstodo före och efter den franska revolutionen, fast den snörda slejfskomodellen bibehållits. Klackens form gör det troligt att skon tillverkats under senare delen av 1800-talet.

I samband med inlåningen av skon har från hemorten lämnats följande uppgift om tillverkningen: "Först lades en bindsula på lästen, varefter fyllningen för hålfoten lades utanpå, varefter ovanlädret sträcktes över lästen och slitsulan lades dit och skars till och i vilken sedan skars två ritsar. Sedan syddes

en söm ifrån kanten av ovanlädret och i inre ritsen och på så sätt sträcktes ovanlädret. Sedan syddes rakt igenom botten i yttre ritsen. Detta kallades att pumpa, varför dylika skodon kallades pumpsskor. Utstansningarna på plösarna och på skaften samt de gula remmarna användes endast på brudskor." Till detta må tilläggas att den första pumpssömmen togs endast i sulan och ovanlädret och inte genom bindsulan. Ett högst ovanligt och överraskande sätt att sy detta slags sömmar, som eljest i vanliga fall gå genom hela bottnen, d. v. s. genom bindsula, ovanläder och yttersula. Den andra pumpssömmen mitt under bottnen är utförd på vanligt sätt, men dock ovanligt långt in på sulan.

Det meddelas ingenting om sättet att ornamentera ovanlädret. Orneringen måste ha gjorts med en stämpel eller stamp, som i kallt tillstånd pressats in i lädret. En dylik stämpel kallades i Djura socken i Dalarna för stamp eller krusjärn.

Ernfrid Jäfvert.

NORDISKA MUSEET OCH SKANSEN UNDER ÅR 1941

Löjtnant Arthur Bäckströms donation.

I en ålder av nyss fyllda 80 år avled på Julita gård den 5 december 1941 godsägaren löjtnant Arthur Bäckström. När han gick bort såsom den siste herren till Julita hade han genom sin för ett årtionde sedan bekantgjorda disposition av det urgamla sörmlandsgodset givit sitt svar på den fråga en hans föregångare såsom byggherre satt som devis över sin ingångsdörr: Hur skall jag vedergälla Herranom? Han hade sört för — så långt som det står i mänsklig makt — att hans gård, hans hem och allt det han där samlat av bygdens gamla kultur skulle bli bestående som ett minnesmärke över sörmländskt herrgårdsliv i de former detta levat in i nutiden men som redan börjat att tillhöra det förgångna.

Arthur Bäckström blev på 1880-talet officer vid Södermanlands regemente och avancerade där till löjtnant. År 1906 tog han emellertid avsked ur militärtjänsten, men löjtnantstiteln bibehölls ändock av honom själv och hela hans omgivning så länge han levde. År 1892 blev han sin faders arrendator av Julita gård och var sedan 1902 godsets ägare. Som jordbruks- och skogsegendom har Julita gård — ett stycke av Sörmlands bördigaste jord — hållit sig på en rangplats under vården av de skickliga medhjälpare, som löjtnant Bäckström alltid omgav sig med. Själv var han i första hand en ivrig byggherre, som ständigt hade i gång förbättringar och försköningar på sin herrgård och dess trädgårdsanläggningar och nybyggen för sitt folk och

sina pensionärer. I samband med ett intensivt samlarintresse på konstens och kulturhistoriens områden sökte sig byggnadslusten efter hand över till bevarandet av gamla allmogehus från godset och därmed bildades med början år 1907 i herrgårdsparken den anläggning som fick namnet Julita skans och nu omfattar ett tiotal hus. När föremålssamlingarna i dessa hus genom sin tillväxt hotade att alldeles svämma över, byggdes i anslutning till Julita-skansen ett museihus med arkitektonisk impuls från van Everdingens 1600-talsbild av Julita herrgård. Museet växte sedermera även det till ett helt komplex av längor och fick som avslutning en liten kyrka, vars användning nära sammanhänger med den utveckling Julita skans fått som mötesplats. Från de närmaste socknarna och från långt avlägsna orter strömmade nämligen människor till Julita, så att särskilt sommarsöndagarna där blevo verkliga folksöndagar. Och här anknöto godsherrens ideellt-religiösa intressen, och Julita blev den speciella samlingsplatsen för kyrklig ungdomsrörelse, vilket åter gav anledning till en ny byggnadsverksamhet för inlogering och bespisning av skarorna, även den till stor del med användande av kulturhistoriskt värdefulla hus från byden.

De bilder från Julita gård, som återfinnas å sid. 9 och följ. i denna årsbok, visa några skymtar från den här omtalade bebyggelsen och samlingarna. I Fataburen 1932 är Julitadonationen karakteriserad sid. 277 och följ. Förutom till Svante Svärdsströms uppsats härovan kan dessutom hänvisas till följande skrifter utgivna av Julita museum, nämligen Julita, en kort historik och vägledning, 1935 och Mästerverk ur samlingarna på Julita gård, 1936.

Det som nu genom löjtnant Arthur Bäckströms donation ställts under Nordiska museets vård är hela detta historiska gårdskomplex med alla dess museala byggnader och samlingar, bland vilka trots all hård konkurrens herrgården själv är den bästa och värdefullaste kärnan med sin bebyggelse, sin fasta inredning, möblering och övriga konstskatter. Nordiska museet har också fått uppdraget att vårda och omhulda det myllrande folklivet och att alltfort ge hägn åt den blomstrande ungdoms-

rörelsen och därtill kommer uppgiften att föra framåt den kulturhistoriska forskningen rörande bygden och att inom herrgårdsramen skapa en tillflykt för forskningens och museivårdens utövare. Julita gård skall leva vidare — så har det varit dess vidsynte donators vilja — och utveckla de speciella kvalifikationer med vilka han berikat det gamla klostergodsets traditionsmättade miljö. Det som sades om Julitadonationen, då den för ett årtionde sedan bekantgjordes, står alltjämt fast, det är den med avseende på sin kulturhistoriska betydelse största donationen i Nordiska museets historia.

Allmogea vdelningen.

Nyförvärven till avdelningen torde 1941 vara blygsammare till omfånget än under något tidigare år i museets historia, ett förhållande som i främsta rummet varit en följd av den indragning av inköpsanslaget, som museets ekonomiska ställning tvingat till. Att insamlingsarbetet långt ifrån är att betrakta som avslutat får man dock bl. a. en påminnelse om genom att föremålstyper alltjämt stå att finna, som förut inte varit presenterade i museisamlingarna. Vid en filmning av gamla fångst- och jaktmetoder i Hälsingland anskaffades givetvis där så var möjligt även de filmade redskapen för att man för framtiden skulle ha bevarat samhörigheten mellan sak och bild. I förvärven ingick också ett förut obekant jaktredskap, nämligen en hörlur av näver, som brukats vid speltjäderjakt om våren, bild 1. En nyhet för museet utgjorde den i bild 2 återgivna träluren som använts när man skulle röka ut bin, som tagit sin bostad i ihåliga träd. Biluren kan isärtagas på mitten och här placerade man bränslet, varefter röken blåstes ut genom den ena ändan. Biluren är en gåva av en av museets ordsmeddelare folkskollärare Erik L. Johansson, Salstad, som också bl. a. överlämnat ett karvjärn för urholkning av bistöckar. Ett genom lektor Ragnar Jirlow förvärvat bärok från Särna, Dalarna, som inte burits i sidled utan endast över ena axeln med bördorna

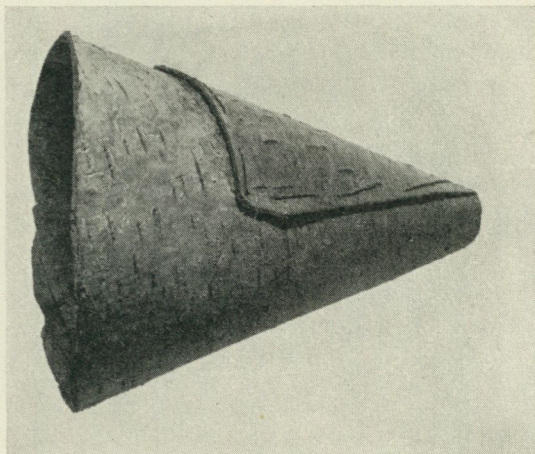

Bild 1. Hörlur för
tjäderjakt.
Nordiska museet
223,969.

framför och bakom bäraren finnes tidigare endast i ett exemplar i museets stora samling av transportredskap. Genom förmedling av samme forskare har museet förvärvat en primitiv släde med vidjebindning, som visar vilka ålderdomliga föremålstyper som alltjämt kunna upptäckas i avlägsna svenska bygder.

Redan tidigare har museet vid sin insamling av folkdräkter och därtill hörande dräktdelar systematiskt sökt komplettera sådana föremålsgrupper, som t. ex. arbets- och vardagskläder, vilka dels på grund av slitage äro mera sällsynta, dels av allmänheten trots vara mindre begärliga för en museisamling. För att få tag på dräkter och dräktdelar av dessa slag har bl. a. utnyttjats de möjligheter att komma i kontakt med landets olika delar som erbjuda sig genom Etnologiska undersökningens ordsmeddelare. Så har exempelvis i år i samband med en frågelista om träskor och trätofflor skaffats en hel del dylika föremål från Småland och Skåne. En schal av halvylle med i oljefärger tryckt mönster av 1830—40-tals karaktär har kunnat förvärfvas med bistånd av Nordiska museets vänner. Med schalen följer den intressanta upplysningen, att den under vigseln hölls av fyra karlar över bruden som en päll och sedan veks i tresnibb och lades över henne, när hon gick ut ur kyrkan för

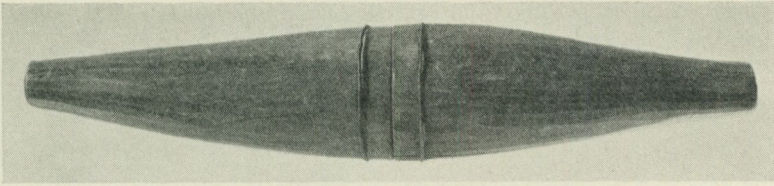

Bild 2. Trälur för utrökning av bin. Nordiska museet 223,066.

att slutligen användas som ungmorsschal. En särskild relief får detta bruk mot den bakgrund som Gunnel Hazelius-Bergs bidrag i denna årsbok ger, sid. 163 o. följ. Av justitierådinnan Ebba Vult von Steyern, f. Rosenblad, har museet fått tre dräkter, en Österåkersdräkt, en Tornadräkt och en Ölandsdräkt, utförda för hovfröken Dagmar Weidenhielm att bäras vid tjänstgöring hos dåvarande kronprinsessan Victoria på respektive Tullgarn, Sofiero och Solliden. Sitt intresse ha de genom att de så att säga äro kulturhistoria i andra potens: det är 1890-talsromantikens roll i återupptäckandet av vår nationella och folkliga egenart, som i dem på ett signifikativt sätt kommer till synes.

Förutom med vissa föremålskompletteringar, föranledda av en planerad nymontering, ha de lapska samlingarna bl. a. utökats med en testamentarisk gåva från framlidne utgivaren av Samefolkets Egen Tidning, jur. kand. Torkel Tommasson i Falun, omfattande dennes privatsamling av lapska föremål. I samlingen märkas olika verktyg för träslöjd och tenntrådsarbeten samt slöjdalster av skilda slag från givarens hembygd, Vilhelmina socken. Ett annat betydande nyförvärv hemfördes av antikvarie Gustaf Hallström från en resa i Finska lappmarken. Samlingen, som inköpts av Nordiska museets vänner, räknar ett 40-tal nummer och omfattar bruksföremål av olika slag, såsom bohagsting, dräktpersedlar, redskap för renskötsel, verktyg och råmaterial för slöjd m. m. och kompletterar i flera fall museets äldre föremålsbestånd. En "luhkka" av björnskinn utgör ett sådant komplement till dräktbeståndet, vari tidigare av detta till snittet mycket ålderdomliga oväders-

plagg — en över axlar, rygg och bröst hängande krage, trädd över huvudet — endast ingick ett antal exemplar av vadmal.

Under året ha två nya avdelningar färdigordnats, Jakt och Bondens hushåll, vilka närmare presenteras sid. 151 o. följ.

Allmogeavdelningens föreståndare har varit intendenten Svensson. Vid avdelningen ha arbetat andre intendenterna Nilsson och Manker samt amanuenserna Hazelius-Berg, Nylén, Rehnberg och Strömberg.

Högre ståndsa vdelningen.

Mer än tidigare ha tidsförhållandena detta år satt sin prägel på museets förvärv. Endast en obetydlig del har med anledning av begränsade tillgångar kunnat inköpas för museets egna medel. Att ett antal synnerligen intressanta föremål trots detta kunnat förvärvas, har museet främst att tacka Samfundet Nordiska museets vänner, vars stöd i dessa tider är av oskattbart värde. Men även från enskilda ha liksom tidigare genom gåvor och testamenten inkommit värdefulla föremål och samlingar. Bland dessa intager justitierådinnan Hilda Lilienbergs spets-samling en särställning och behandlas i en särskild uppsats, sid. 196 o. följ. Även några andra föremål bland årets förvärv ha bland Märkliga nyförvärv fått en något utförligare beskrivning med avbildning.

Vasatiden. Ett förgyllt bordsur från senare delen av 1500-talet, en gåva från konsul Ernst Kellner i Bremen, behandlas utförligare sid. 191 o. följ. Från 1600-talets mitt härrör en kista med tidens karakteristiska järnbeslag, medan rester av skinnbeklädnad synas antyda, att den varit en reskista. Från äldre vasatid är sannolikt en guldring med graverade initialer på utsidan: S. S. G. B. E. D. Ingenting anger var bokstavsserien börjar, varför det icke är möjligt att med säkerhet bestämma vad den betecknar. Allt talar emellertid för att det är två serier initialer med tre bokstäver i varje, hänsyftande på en man och en kvinna. På ringens insida finns dessutom i bokstäver av sena-

Bild 3. Huggkubbe. Nordiska museet 223,076.

re typ graverat initialerna C. C. S. och B. B. D., den vedertagna formen för mans- och kvinnointialerna. Detta gör det sannolikt att ringen åtminstone vid ett senare tillfälle brukats som förlovnings- eller vigselring. Kanske kan man därav också våga draga den slutsatsen att även den äldre bokstavsserien på ringens utsida syftar på ett trolvnings- eller brudpar. Då ringen är daterbar till senast omkring 1600 utgör den i varje fall ett synnerligen intressant bidrag till vigselringens historia. Den är funnen i Faringe, Almunge socken och gåva av Vännerna.

Ytterligare två guldringar ha detta år förvärvats, den ena likaledes gåva av Nordiska museets vänner. Båda ringarna äro jordfynd, helt släta och relativt smala med graverade initialer på insidan. Vännernas ring bär initialerna H. E. C. L. T och dateringen 25 januari 1733, den andra initialerna U. F och en

liten mästärstämpel, som dock icke tillåter angivandet av mästarens namn. Tillsammans utgöra de tre ringarna ett välkommet tillskott till museets samlingar av vigselringar, varför de ha nämnts i ett sammanhang, ehuru de båda senare tillhöra en följande tidsperiod.

Den karolinska tiden representeras bland nyförvärven främst av tre fältherreporträtt i Ehrenstrahls anda, föreställande Adam Ludvig Lewenhaupt, Otto Vilhelm von Fersen och Christoffer Gyllenstierna. Särskilt är förvärvet av det sistnämnda porträttet av värde för museet, då Gyllenstierna var gift med en dotter till Gabriel Oxenstierna, Gustava Juliana, ägare till Tyresö. Porträtten äro en gåva av Nordiska museets vänner, som också skänkt en mycket intressant glasflaska med Skånska glasbrukets karakteristiska dekor. En svarvad köttuggkubbe på tre kulsvarvade ben har sannolikt tillhört köksinventarierna i någon herrgård och är genom sin sällsynthet ett värdefullt förvärv, bild 3.

Fredrik I:s tid företrädes av ett ståtligt alrotsfanerat skåp med karolinska traditioner, bild 4, samt en serie dörröverstycken från Rånäs, som särskilt behandlas under Märkliga nyförvärv. Ett stycke fabriksvävt bolstertyg med flamgarnsränder i vitt och blått, ursprungligen innerbeklädnad i ett tält, kompletterar på ett lyckligt sätt museets samlingar, liksom en väl bevarad stolklädsel i engelsk halvflossa med mönster i flera färger.

Rokokotiden. Tidens förnämliga möbelhantverk har lämnat ett par värdefulla tillskott, en ekbyrå signerad av Carl Åhman i Stockholm 1750 och två fåtöljer med Johan Mansnerus tidigare icke kända signatur. Nordiska museets vänner ha skänkt de genom signaturerna betydelsefulla möblerna. Av fru Lilly Wicander, född von Redlich har museet som gåva erhållit en praktfull dräkt, som närmare behandlas under Märkliga nyförvärv.

Gustavianska tiden. Bland möblerna intager en mahognychiffonjér med grå kalkstensskiva en framstående plats. Icke minst är den av värde för museet, därför att den ursprungligen stått på Skogaholm; den är gåva av intendenten Filip Kihlström

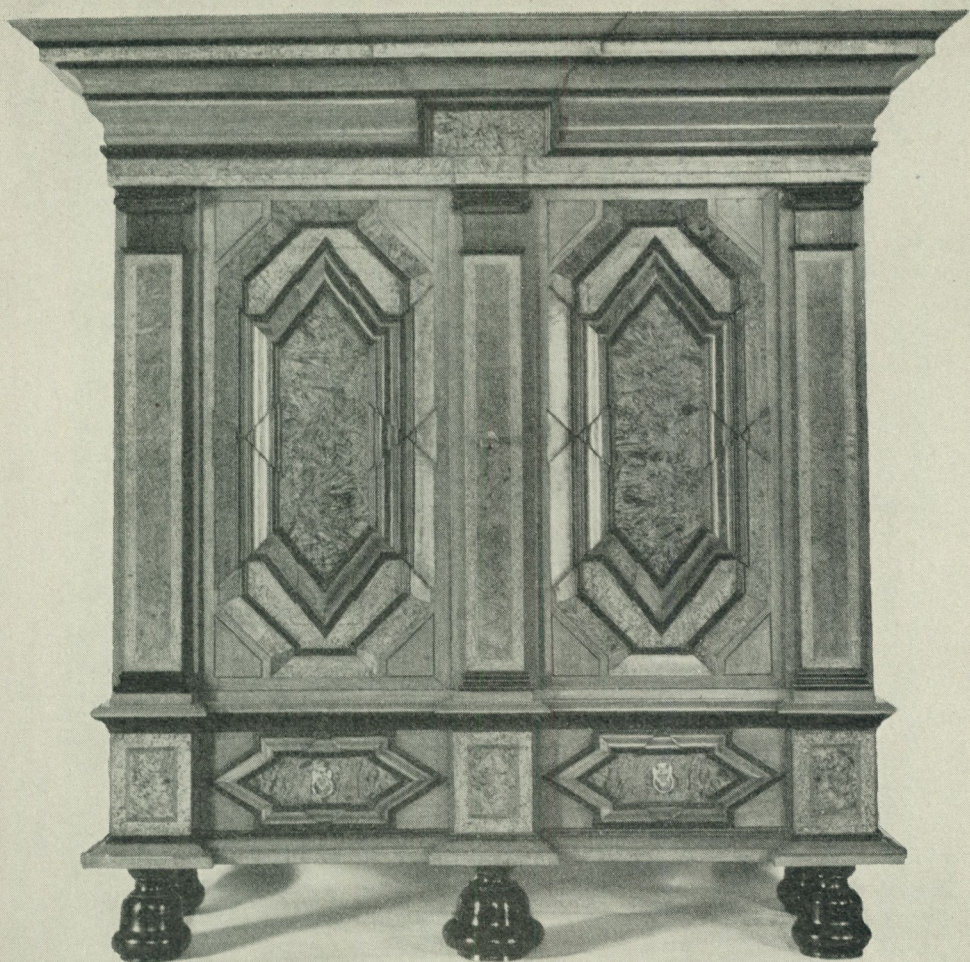

Bild 4. Skåp av ek, fanerat med alrot och alm m. fl. träslag. Gåva enligt testamente av fröken Emma Amanda Peterson. Nordiska museet 223,119.

och hans framlidna maka, född Pählman. Nordiska museets vänner ha bidragit med en originell skänk, utformad som en byrå, med almfaner samt en oljemålad byrå. Av postkontrollören Axel Borg har museet fått en smörform av lergods med Erik Fahl-

ströms i Södertälje signatur. Bland textilförvärven märkas ett litet klänningsliv av gul sidenatlas med silkesbroderier, ett välkommet exempel på den franska modeimporten under denna tid, samt ett knutet och trätt lingarnsförkläde av hög kvalitet.

E m p i r e t i d e n. I testamente av fröken Ebba Klingberg har museet fått två porträtt av traktören Per Klingberg och ett av dennes maka Anna Gustava Ihrström. Klingberg har på sin tid ägt värdshuset Blå porten och bebodde Sagaliden. Dräktsamlingen från tiden har utökats med bl. a. en balklänning av grårosa tyll, buren av fröken Henriette Franckenfelt, då hon dansade med Karl XIV Johan, samt ett par flickklänningar burna av fru Lina Hammarén, född Kjellberg.

D e s e n a s t e h u n d r a å r e n. Ett allt större intresse för denna period utläses i årets förvärv. En eldskärm i götisk stil samt några alster i träsnideri av fröken Signe Bergman från det senare 1800-talet äro belysande prov på stilutvecklingen. Ett par silverrovor med skyddsfodral äro av den typ som i stor utsträckning bars på landet vid mitten av förra seklet. Särskild betydelse för museet har en större samling servissilver, det mesta från förra hälften av 1800-talet men en del även tidigare. Utom många enstaka skedar ingå även flera hela eller i det närmaste hela dussin, vilket är mindre vanligt och därför också särskilt glädjande. Gåvan, som också innehöll en del möbler och andra föremål, är ett testamente av fröken Emma Amanda Peterson, Stockholm. Även under denna period intaga dräkterna förnämligaste platsen bland textilförvärven. Med hänsyn till nuvarande ransonering och den fara denna utgör för äldre dräktbestånd, framför allt från den närmast föregående tiden, äro några gåvor av dräkter från 1900-talet särskilt betydelsefulla, liksom också förvärvet av en större samling arbetarkläder från samma tid.

Intendenten Wallin har under större delen av året varit inkallad i militärtjänstgöring. Som t. f. föreståndare har tjänstgjort förste amanuensen Hellner. Vid avdelningen ha arbetat amanuenserna Bengtsson, Hazelius-Berg, Lagerquist och Nylén.

Skansen.

Kulturhistoriska avdelningen. Då det s. k. Bokhantverkshuset 1932 ordnades, inreddes där utom tryckeriet och bostadsrummen även ett litet bokbinderi. Det var nämligen ett önskemål att visa hur två olika yrken komplettera varandra för att åstadkomma den färdiga produkten, boken. Rent skrämmässigt var dock detta en icke tillfredsställande konstruktion, då de båda yrkena icke fingo drivas inom samma gård, eller rättare sagt av samma person. Under det gångna året har det blivit möjligt att överflytta bokbinderiet i tryckeriets grannhus, flyttat till Skansen från Bondegatan 50. Sedan bokbinderiverkstaden flyttats, kunde den lilla kammaren inredas till sovkammare åt boktryckaren, vars bostad därigenom fått det omfång och den disposition, som kan anses normal för en boktryckare i Karl Johans-tidens Stockholm.

I Greksåsar, nära Nora i Västmanland, har inköpts en bodlänga, som är den enda kvarstående längan i en ursprungligen fyrsidigt kringbyggd gård. Boden är avsedd att under 1942 flyttas till Bergsmansgården på Skansen, där den tillsammans med Laxbrostugan och Yrstatorpsboden skall inrama en fyrsidig gårdsplan.

Kulturhistoriska avdelningens byggnadskontor handhar även restaurang- och ekonomibygnadernas underhåll. Bland de här utförda arbetena kan nämnas att i Högloftet det s. k. Flodarummet genom borttagandet av vissa väggpartier omdanats till en öppen hall intill förstugan. Byggnadskontoret har vidare tillsynen över park- och vägarbetena på Skansen. Bland vidtagna förändringar kan nämnas, att det kuperade området söder om nya dansbanan omdanats under ledning av stadsträdgårdsmästaren i Stockholm arkitekt Holger Blom.

Föreståndare för avdelningen ha varit andre intendenten Gustafsson (allmogebyggnader) och förste amanuensen André (högrestandbyggnader och hantverk). Amanuensen Bengtsson har under sommarhalvåret tjänstgjort vid avdelningen, där han främst haft hantverkshistoriska uppgifter. Amanuensen Rud-

beck har handlagt frågor rörande klädkammaren, Seglora kyrka och vakthållningen i de kulturhistoriska byggnaderna.

Naturhistoriska avdelningen. Genom tillkomsten av de i föregående årsberättelse omnämnda nya partierna i björnbergen har den utbyggnadsplan för frianläggningar, burar och hagar, som under det senaste årtiondet steg för steg utformats, blivit på det hela taget fullföljd.

Vad beträffar djurbeståndet äro en del biologiska data och nyförvärv att särskilt anteckna.

På Alfta norra finnskog i gränstrakterna mot Ovanåkers och Järvsö socknar i Hälsingland finnas relikter av en speciell ras av fjällboskap, karakteriserad av att djuren ha en persianartad knotttrig eller lockig hårpäls; de gå därför under benämningen 'knytterkor'. Egenskapen framträder mest markerad hos kalvarna och hos de fullvuxna djuren tydligast vintertid, då hårbeklädnaden är tjockare. Företeelsen har på ort och ställe studerats av professor Ivar Johansson vid Lantbrukshögskolan som funnit typen i fråga vara av stort biologiskt och ärfthighetshistoriskt intresse. På sin resa fann professor Johansson tre kor och en tjur tillhörande "knytter"-typen. Av dessa såldes kort därefter tjuren och en av korna till slakt men räddades genom melankomst av lantbrukaren P. L. Persson, Edsbyn, som överlät djuren till Skansen. Detta förvärv torde ge möjlighet att bevara denna säregna ras och studera förärvningen av de speciella egenskaperna hos hårfällen. Det torde även i sinom tid bli möjligt att utröna om denna persianartade typ hos hårfällen kan få någon praktisk betydelse i skinnvarumarknaden.

Ett antal änder och vildgäss ha under året anskaffats till komplettering av fågelbeståndet i Svandammen, däribland två par grågäss. Vid de försök med fritt levande och häckande fåglar som under det senaste årtiondet utförts på flera ställen i vårt land, främst av författaren Bengt Berg å Bokenäs vid Kalmarsund, har grågäsen givit särskilt intressanta resultat. På Skansen, där grågäss hållits under många år, har häckning skett varje vår sedan mitten av 1930-talet. Ungarna fingo behålla sina

vingar obeskurna, och Skansen har på detta sätt fått en stam av fritt flygande grågäss. Dessa stannade till en början alla kvar på Skansen under vintrarna, men hösten 1938 flyttade en del av stammen söderut för att återkomma på våren. Hösten 1939 flyttade hela stammen, ett tjugotal fåglar, från Skansen. Förhoppningen att de skulle återvända med vårens ingång 1940 slog fullständigt fel. Ingen enda grågås visade sig: avresan på hösten hade tydligen ej varit en vinterflyttning i vanlig ordning utan en definitiv utflyttning. I början av juli samma år iaktogs vid Ingarö i Stockholms skärgård en liten flock grågäss, som visade sig vara mycket tama och med stor sannolikhet tillhörde Skansens gåsstam. Även i Mälaren och vid norrlandskusten ha grågäss iakttagits under omständigheter som antyda att det gällt fåglar från Skansen.

Detta förlopp belyser på ett intressant sätt de problem som äro förknippade med inplantering av fåglar och uppdragandet av fritt flygande stammar utanför en arts naturliga häckningsområden. Vid Bengt Bergs försöksstation har fullständigt samma utveckling skett: Grågässen häckade där under ett antal år för att till slut efter större ökning flytta bort och uppsöka för arten naturliga häckningsområden. Biologiskt sett är detta en glädjande företeelse till fromma för den egentliga avsikten med fågelinplanteringar, som bör vara att återföra en art till området där utrotning skett. Men för en plats som Skansen innebär det att man endast under ett begränsat antal år kan räkna på att hålla arten kvar; utflyttning sker sedan, varefter man får göra om försöket från början. Med de år 1941 inköpta grågässen har Skansen nu börjat på nytt med dessa fåglar. Framtiden får utvisa om utvecklingen kommer att förlöpa på enahanda sätt.

Som i föregående årsberättelser meddelats, häckade den svarta storken åren 1938 och 1939 på Skansen. Resultatet blev sammanlagt 5 ungar, vilka ringmärktes och utsläpptes. En av dessa har tillvaratagits i Finland, där den slagit ihjäl sig, troligen genom att flyga mot en elektrisk ledning. De övriga fyra kunna, om de alltjämt äro vid liv, tänkas rekrytera den ytterst svaga

Bild 5. Frimärke utgivet med anledning av Skansens 50-årsjubileum. Originalteckning av Torsten Schonberg. Postmuseet.

stammen av svart stork i landet. Sedan en av föräldrafåglarna dött, har Skansen under år 1941 införskaffat två svarta storkar från Danmark för att återigen söka få arten att häcka här.

Den fria hägerkolonien på Skansen har under året ytterligare utvecklats. Även har förökningen bland Skansens däggdjur varit god. Så har bl. a. brun björn, isbjörn, varg, visent, älg, kronhjort, dovhjort och ren fortplantat sig här. Djurbeståndet har slutligen också fått tillskott genom diverse gåvor. På förlustsidan märkes särskilt avlivandet av den populäre elefanten Lunkentus, som visat utpräglade sjukdomstecken.

Den naturhistoriska avdelningens föreståndare har varit intendenten Fries.

Skansens observatorium har från höst till vår varje stjärnklar onsdagskväll varit tillgängligt för allmänheten. Förevisningar i observatoriet ha anordnats under ledning av kamrer Gustaf Lundgren.

Högtidligheter och fester m. m. I det följande lämnas en summarisk översikt av viktigare inslag i Skansens program under 1941.

Bild 6. Frimärke utgivet med anledning av Skansens 50-årsjubileum. Originalteckning av Torsten Schonberg. Postmuseet.

Skansens 50-årsjubileum har på olika sätt gått igen i institutionens verksamhet under jubileumsåret. Med tacksamhet skall antecknas Postverkets hugfästade av jubileet genom utgivandet av två serier jubileumsmärken, bild 5 och 6. På nyåret utlystes en pristävlan om jubileumsaffisch, vars resultat — 97 olika förslag — i mars utställdes i Nordiska museets hall. Det av juryn med första pris belönade förslaget, som inlämnats av konstnären Per-Axel Hedlund, samlade också de flesta rösterna vid en företagen publikomröstning. Den färgglada affisch, som sedan trycktes som Skansens jubileumsaffisch var utarbetad av samme konstnär. En pristävlan om festmusik till Skansenjubileet utlystes under våren och av 164 inkomna bidrag utvalde juryn tre kompositioner, som för publikomröstning spelades på Skansen under pingsthelgen. Vinnare blev musikdirektör Gunnar Hansson, Stockholm. Under sensommaren visades i Skansens biograflokal en av hovlakej E. Bengtsson upptagen färgfilm "Skansen jubileumsåret". Själva jubileumsdagen firades den 30 augusti med en minneshögtid på Solliden i närvaro av Kronprinsen och Kronprinsessan, Prins Gustaf Adolf, Prinsessan Sibylla och Prins Carl. Härvid uppfördes Hjalmar Gullbergs i Fataburen 1941 återgivna lyriska svit "Röster från Skan-

sen" med musik av Lars Erik Larsson. På grund av ogynnsamt väder avbröts högtidligheten, sedan Kronprinsen utdelat den i anslutning till jubileet instiftade medaljen "För hembygdsvårdande gärning" och Kungl. Patriotiska sällskapets medalj (om medaljörernas namn se sid. 243). Verner von Heidenstams "Ett folk" med musik av Vilhelm Stenhammar, som skulle ingått i programmet på Solliden, uppfördes samma och följande dag i Nordiska museets hall.

På traditionsenligt sätt har på Skansen firats vårens och sommarens båda stora högtider, valborgsmässa och midsommar, med resp. studentsång och majstångsdans som främsta programinslag. Årligen återkommer också firandet av Svenska flaggans dag, Bellmansdagen och den 6 november liksom Anders de Wahls hälsande av det nya året med Tennysons Nyårsklockan. Kalendrariskt fixerad — andra söndagen i december — är också Skansens stora julmarknad, där i år som ett nytt programinslag uppträdde sjungande djäknar i Karl Johanstidens dräkter. Med en numera mångårig tradition återkommer i senare hälften av maj skådespelarnas och journalisternas "Djurgårdsmässa", anordnad på Skansen och Djurgårdsslätten. Redan vid mässan hade Gullbergs "Röster från Skansen" sin premiär. En höstlig motsvarighet till vårmässan utgjorde i viss mån de programpunkter i firandet av Barnens dag som förlagts till Skansen.

De nämnda festerna representera en av huvudstadens invånare förvisso uppskattad årlig kontinuitet i Skansens festprogram. Men detta får också sin speciella rytm genom de höjdpunkter som firandet av olika andra "dagar" utgöra. Vissa av dessa ha firats på Skansen förut, såsom Sångens dag och Nykterhetsfolkets dag, andra ha varit nya för året såsom K.F.U.M.-dagen den 11 maj med högtidlighållandet av bibelns svenska 400-årsminne och Skördeberedskapens dag den 21 september med samling för dem som deltagit i det frivilliga skördearbetet. Den 25 juni hade Frisksporten sin dag. Tal ha på dessa "dagar" hållits av kanslichef Erik Carlsson, scoutchef Hugo Cedergren, fru Elsa Elgham, rektor Torvald Karlbom, överståthållare Torsten Nothin, domprost Olle Nystedt, rektor Jan Ottoson, byrå-

chef Sven Skogh och godsägare Lennart Warodell. En stor fest var Hantverkarnas sommarting som den 10 augusti anordnades av Sveriges hantverksorganisation med tal av urmakaremästare Stefan Andersson, professor Axel Romdahl och fil. dr Margit Wohlin. I programmet för festen ingingo bl. a. arbetande verkstäder i olika hantverksgårdar och en historisk dräktparad på Solliden. En senare söndag anordnade Stockholms fackliga centralorganisation och Social-Demokraten sin sedvanliga folkfest med tal av statsrådet Gustaf Möller och förbundsordföranden Sigvard Cruse. Även Frälsningsarmén har traditionsenligt den första måndagen i juli haft en musik- och högtidsfest med kommandör Karl Larsson och överste Karl Jerrestam som ledare och talare.

Åtskilliga idrottsevenemang ha i år liksom tidigare varit förlagda till Skansen, bl. a. de båda skidtävlingarna Skansenstafetten och Vasastafetten och även ha förekommit terränglöpning, "Sleipners terräng", och gångtävlingar. Ny för året var den nordiska landskampen i gång för svenska, danska och finska seminarieelever, varvid prisutdelning förrättades av statsrådet Gösta Bagge. Kristi himmelfärdsdag hade Stockholmsscouterna delar av sin "Älghornstävlan" förlagda till Skansen. Prisutdelningen i "Den stora riksmarschen" ägde rum vid midsommartid på Solliden och förrättades av generallöjtnant Ivar Holmquist.

Årets främsta militärfest på Skansen var De militära kamratföreningarnas vårparad med förbimarsch inför Kronprinsen. I paraden deltog även en grupp finlandsfrivilliga. Korum förrättades av pastor Hans Åkerhielm och tal hölls av generalmajor Erik Testrup. En stor militärkonsert ägde rum under medverkan av Svea livgardes, Livregementets till häst, Flottans och Vaxholms kustartilleriregementes musikkårer. En lördagskväll under sensommaren var ordnad som en "Flottans kväll", då Stockholms örlogsstations fritidsdetalj stod för programmet.

Skansens säsongprogram är dock icke begränsat till enstaka festliga tillfällen utan omfattar varje dag under sommaren olika anordningar, som vilja ge omväxling även åt dem som ha den stora friluftsparken till sitt ständiga sommarnöje. Musik

och sång äro härvidlag huvudnumren och främst må nämnas Flottans musikkår som under ledning av musikdirektör Ivar Widner dagligen konserterat. Konsertföreningens orkester har dessutom konserterat inalles tolv dagar under högsommaren. Dirigenter ha varit Hugo Alfvén, Carl Garaguly, Nils Grevillius, Ivar Hellman, Armas Järnefelt, Tor Mann, Adolf Wiklund. Hovkapellet har konserterat tre dagar med Nils Grevillius som dirigent. I samband med konserterna ha under 1941 förekommit solistuppträdanden i en större utsträckning än tidigare om åren. Med antal och berömdhet må raden av namn vittna härom. Sångare: Einar Andersson, Joel Berglund, Gösta Björling, Sigurd Björling, Folke Cembræus, Märta Delin, Lars Egge, Marianne Franzon, Hanser Lina Göransson, Helga Görlin, Sven-Erik Jacobsson, Folke Jonsson, Ulla Koch, Alice Babs Nilsson, Isa Quensel, Torsten Ralf, Sven-Olof Sandberg, Hjördis Schymberg. Musiker: Carl Tillius, Ernst Törnqvist, Arne Wirén, W. Witkowsky.

Många av huvudstadens sångkörer ha låtit höra sig på Skansen, bl. a.: Göta gardes kör, Musikaliska sällskapet, Orfeuskören, Stockholms allmänna sångförening, Stockholms damkör, Stockholms gosskör, Stockholms kooperativa damkör, Stockholms körförbund, Stockholms studentsångarförbund, Stockholms sångarförbund, Svenska missionsförbundets körer, Sångarkretsen, Sångarcirkeln Sjung-Sjung. Som vanligt har en koralkör två gånger i månaden sjungit rytmiska koraler från Skansens båda klockstaplar.

Folkmusiken har från början utgjort ett viktigt inslag i Skansenprogrammet. För denna svara i första hand Skansens ordinarie spelmän Bernhard Jansson, Axel Myrman och Theodor Olsson. En rad gästande allmogespelmän ha också uppträtt, däribland under något längre tid: Anders Andersson och Gössa Anders Andersson, Orsa, Nils Andersson, Rättvik, Anton, Gustaf och Herbert Jernberg, Österbybruk, Uppland, Fritjof Mersch, Linsäll, Härjedalen, Hjort Anders Olsson och Anders Soling, Rättvik, samt August Ysenius, Halland. Denna under-

hållning är av mera intim karaktär och har i stor utsträckning varit förlagd till de olika gårdarna på Skansen. Här har också förekommit folkvisesång av Dagmar Hullström och i samma gamla miljö ha Delsbostintan, Lillstintan och Nämndemansmor i Trollhult liksom J. A. Göth uppträtt som landsmålsberättare. På Marknadstorget har som vanligt Nergårds-Lasse uppträtt och stått för målron.⁴

Regelbundet under säsongen har allsång varit anordnad varje söndag och tisdag under ledning av Sven Lilja. Vid ett par tillfällen ha allsångprogrammen fått en särskild utformning, såsom då en Nordisk allsångskväll i juli anordnades i samarbete med Nya Dagligt Allehanda, samt sista söndagen i augusti, då professor Oskar Lindberg talade om "Den svenska folktonen i vår koralbok", varefter andliga sånger sjöngos på kyrkvallen vid Seglora kyrka. Flera olika allsångsledare ha gästuppträtt under året.

Dagliga inslag i programmet under säsongen utgöra de folkdanser som utföras av Skansens folkdanslag i omväxling med ringlekar utförda av Skansens ringleksbarn. Lekar för allmänheten ha varje fredagskväll under högsommaren med starkt stigande anslutning anordnats på lekfallen på Bollnästorget. Ledare ha varit Knut Ringquist och andra medlemmar av Svenska ungdomsringen för bygdekultur. Allmän dans med gamla danser har av föreningen Brage gille regelbundet anordnats på dansbanan vid Bollnästorget. Under sommaren har Skansens lekledarinna fröken Hilly-May Dahlberg tagit hand om besökande barn och den 1 oktober öppnades under hennes ledning Skansens lekskola för barn.

Ett antal gymnastiktrupper ha under året givit uppvisningar; Casselflickorna, Gymnos kvinnliga elittrupp, Hermesflickorna, K.F.U.M:s elitgymnaster, Sofiaflickorna, Stockholms gymnastikförenings kvinnliga och manliga elittrupper.

I Seglora kyrka ha högmässogudstjänster under en stor del av året regelbundet varit anordnade. Under sommaren ha Stock-

holms kyrkobröder här också varje kväll anordnat aftonbön. I kyrkan ha under året bl. a. förrättats 171 bröllop.

I Skansens biograf i utställningshallen ha visats kulturhistoriska filmer.

Skansens friluftsteater har under sommaren föreståtts av Folkets parkers centralstyrelse med direktör Karl Kinch som teaterledare. På teatern uppfördes den 7 juni—24 augusti operetten "Tiggarestudenten" av F. Zell och Richard Genée med musik av Carl Millöcker. För scenbearbetning och regi svarade Karl Kinch.

Gamla tivoliområdet utgör sitt särskilda område på Skansen, ganska starkt avgränsat från friluftsmuseet i övrigt. Programmet här domineras av den allmänna dansen, till vilken musiken har utförts av Thore Erlings orkester. Varje sön- och helgdag på för- och eftersommaren har barnteater anordnats under Sven Tropps ledning. Kasperteatern har också givit föreställningar.

Arrangerandet av Skansenprogrammet har närmast omhändertagits av ekonomiintendenten Holm, kapten Gustaf Blomquist, som tjänstgjort som inspektör, kamrer Sundberg och amanuensen Rudbeck, vilka senare förestått resp. reklamavdelningen och klädkammaren. Biträde har även lämnats av tjänstemännen på Skansens kulturhistoriska avdelning.

T y r e s ö.

Bland viktigare arbeten under året må nämnas reparation och kalkputsning av trädgårdsmästarflygeln, istandsättande av Villa Ekliden, införande av elektriskt ljus m. m. i arbetarebostäderna, plantering av allé fram till magasinet samt avsevärda gallringar å park- och skogsområdena.

Besöksiffrorna under sommarsäsongen voro 2.791 för slottet och 2.161 för parken. Som äldfru under samma tid tjänstgjorde friherrinnan Märtha Lilliecreutz, f. Palmstierna.

Arkivet, biblioteket, undervisningsavdelningen, Hallwylska professuren och institutet för folklivsforskning, musiksällskapet.

Arkivet. Bland årets förvärv kunna nämnas: 54 volymer i stor folio innehållande brevkort från tiden 1901—1931, förlagda av Eliassons konstförlag och gåva av förlaget; bildmaterialet till professor P. Lesers bok om plogens historia; ritningar, teckningar, negativ och foton från arkitekt K. Elméus dödsbo; en serie gästböcker, som förts av landshövding och fru K. J. Bergström i Luleå och Örebro, gåva av fru Bergström; 250 negativ rörande svenska gods och gårdar, gåva av frih. E. Åkerhielm; och ca 300 foton av svenska städer och av svenskt folkliv, gåva av tidningen Hemmet. Genom vänligt tillmötesgående av resp. ägare har det varit möjligt att fotografera igenom bl. a. tre skissböcker av Fritz von Dardel, teckningar och mönsterritningar av guldsmederna Vogt i Kristianstad samt fotografier av arbetare och tjänstemän vid Boxholms bruk.

Angående Etnologiska undersökningens arkiv och filmarkivet hänvisas till resp. redogörelser under rubrikerna Fältarbeten och kulturhistoriska filmer.

Det största tillskottet till den lapska avdelningen utgöres av en gåva från folkskolläraren Aug. Ljung i Kiruna, bestående av givarens fleråriga excerpter och genealogiska anteckningar ur kyrkoböckerna för vissa lappmarksförsamlingar: Vilhelmina, Sorsele, Arvidsjaur, Arjeplog, Jokkmokk, Kvikkjokk och Gällivare. Samlingen, som omfattar 7.976 kvartosidor familjeregisterkoncept i 16 volymer samt 34 skrivböcker i kvarto om tillsammans 4.075 sidor avskrifter ur ministerialböckerna (födelse-, död-, vigsel- och flyttningsböcker), utgör en så gott som komplett sammanfattning av det lapska materialet i nämnda församlingars kyrkoböcker, alltifrån de äldsta bevarade fram till den senaste generationens. Härutöver ha inkommit ett antal teckningar och fotografier.

Andre intendenten Bäckström har tjänstgjort såsom t. f.

arkivarie. För mera omfattande delar av arkivet har närmast svarat: amanuensen Bergström för bildarkivet och fotografiateljén jämte amanuensen Lagerquist och fil. kand. Anna-Stina Bergman under en del av året; andre intendenten Granlund för Etnologiska undersökningens arkiv; andre intendenten Manker för lapskt material och andre intendenten Nilsson för filmarkivet. Fru Asta Lamm har lämnat frivillig arbetshjälp under ungefär halva året.

Bibliotekets förvärv av utländsk litteratur har på grund av krigets utveckling under året ytterligare inskränkts. Åtskilliga institutioner i U. S. A. upphörde att sända sina publikationer till Europa redan under ett tidigt skede av slaget om Atlanten. Rysk-tyska kriget satte ett tvärt stopp för den lovande utveckling som förbindelserna med vissa ryska institutioner tagit under vintern och våren, då biblioteket kunde börja komplettera sitt bestånd även med värdefulla publikationer från tsartiden. Det är icke heller stor del av Europa, med vilken förbindelserna nu kunna upprätthållas. I gengäld har biblioteket sökt utvidga och förstärka förbindelserna med de nordiska länderna och har också haft glädjen se dessa strävanden på viktiga punkter krönas med framgång. Från elva danska förlag överlämnades efter danska veckans bokutställning en värdefull gåva av kultur- och naturhistorisk litteratur. Efter den tyska bokutställningen i Nationalmuseum erhöll museet också en bokgåva av tyska staten. Bibliotekets i hyllmeter beräknade årstillväxt har därför ändå varit av ungefär normal omfattning, nämligen närmare 28 m.

Då har emellertid ett i bibliotekets historia enastående förvärv icke tagits med i räkningen. Det är överstelöjtnant Richard Müntzings samling av nordisk jaktlitteratur, som deponerats i museet, sedan ägaren för detta ändamål överlätit densamma på synnerligen liberala villkor till Samfundet Nordiska museets vänner och Svenska jägarförbundet. Detta jaktbibliotek, som är det största och mest omfattande i sitt slag i Norden, innehåller icke endast en praktiskt taget fullständig samling av allt det

som i bokform utgivits i Sverige och Finland på svenska språket rörande jakt utan även den viktigaste litteraturen i detta ämne på främmande språk samt en mångfald svårtillgängliga, ofta både okända och unika småtryck. Närmare uppgifter om biblioteket komma att lämnas i nästa årgång av Fataburen, sedan den pågående katalogiseringen och ordnandet blivit fullbordat. Dess omfång uppgår till 60 hyllmeter.

Biblioteket har under året föreståtts av amanuensen Stridsberg i egenskap av bibliotekarie med biträde av förste amanuensen Jansson och fru Elsa Forss, f. Boquist. Fru Gida Viklund, f. v. Sydow har biträtt med katalogiseringen av det Müntzingska jaktbiblioteket.

Undervisningsavdelningen. I över ett decennium ha i Nordiska museet och på Skansen varje år regelbundet anordnats avgiftsfria visningar för allmänheten på söndagarna för att i vidare kretsar sprida kännedom om institutionens samlingar och vinna förståelse för dess strävanden. Under senare år ha dessa av allt att döma mycket uppskattade visningar följt i förväg uppgjorda och annonserade program varje vår och höst. Under året ha hållits sammanlagt 14 visningar i museet och lika många på Skansen under ledning av tjänstemännen vid institutionen.

Liksom tidigare ha visningar varje dag hållits under vår- och höstterminerna för lärjungarna i Stockholms folkskolors femte och sjätte klasser, och folkskoledirektionen har alltjämt välvilligt lämnat anslag till denna i anslutning till lärokurserna i historia bedrivna undervisningsverksamhet. En av dessa lektioner i museet blev av A.-B. Radiotjänst upptagen på band och ingick senare i skolradioprogrammet. Sammanlagt 6.380 skolbarn ha under året tagit del av undervisningen. Under det s. k. kokslovet för huvudstadens skolor anordnades serievisningar om djurlivet på Skansen. Under sommaren ha i samarbete med Stockholms skolresetjänst anordnats ett stort antal visningar utan särskild kostnad för besökande skolklasser från hela landet.

I fortsatt samarbete med Svenska turistföreningen hölls un-

der febr.—april en föreläsningsserie, kallad Varthän i sommar?, omfattande 10 föreläsningar med STF:s sekreterare fil. dr Carl-Julius Anrick samt museets och Skansens tjänstemän som talare. Föreläsningarna, som illustrerades med ljusbilder, hölls i museets föreläsningssal under livlig publiktillströmning och hade följande titlar: Svenska bilder; Med Carl von Linné på skånska vägar; Skokloster, monumentet över en fältherre; Där Magnus Gabriel De la Gardie höll hov i Västergötland; Bruks-herrgårdarna i Roslagen; Där danskt och svenskt mötas vid Västerhavet; Skaldeminnen i Värmland; Livet på Sollerön; Hos fjällvärldens folk; Heliga Birgittas och Vasakungarnas Vadstena.

I samband med de under året på Skansen och i museets hall pågående tillfälliga utställningarna, se sid. 135 och följ., ha ordnats talrika demonstrationer, föreläsningar och annan underhållning, varvid förutom museets tjänstemän även medverkat särskilt inbjudna föreläsare.

I likhet med vad som varit fallet under en följd av år har amanuensen Strömberg under våren givit textila kurser på museet för eleverna vid Handarbetets vänner och Johanna Brunssons vävskolor.

Föreläsningsserier rörande textilkännedom, stillära, boktryckarkonstens historia och svensk folkkultur ha hållits av olika tjänstemän i samarbete med yrkesskolor, yrkeskurser och den frivilliga folkbildningsverksamheten.

Under tiden 30 juni—12 juli hölls i museet Folkuniversitetsföreningens sommarkurs, kallad "Svensk tradition i bygge, bo och landskap". Den var anordnad i samarbete med Nordiska museet, Samfundet för hembygdsvård och Sveriges allmänna folkskollärareförening och avsåg att vara en studiekurs främst berörande byggnadskicket, hemkulturen och landskapsvården. Av de till ett trettiotal uppgående föreläsningarna behandlade en del den historiska bebyggelsen på landsbygden och i städerna, en del tog upp de aktuella bygdevårdsproblemen i fråga om bebyggelse, sanering och heminredning och en del handlade om det svenska kulturlandskapet och dess anpassning i den moderna

bygden. En del slutligen behandlade de föregående ämnenas tillämpning i skolan och i det fria folkbildningsarbetet. Dessutom förekommo diskussioner och utfärder. I kursen deltog 115 personer från hela landet, av vilka ett övervägande antal representerade lärarekåren vid folkskolorna. Som kursledare fungerade andre intendenten Manker.

Vid avdelningen som har föreståtts av amanuensen Lagerquist, ha under en del av året tjänstgjort kand. Carl-Herman Tillhagen och under tiden för dennes bortovaro i militärtjänst fil. kand. Inger Nordenfelt, f. Wilhelmson.

Professuren i nordisk och jämförande folklivsforskning. Professor Erixon föreläste under vårterminen 1941 över "Teknikens historia i kulturgeografisk belysning" och under höstterminen över "Svensk närings- och yrkeshistoria". Seminarieövningar ha hållits under professor Erixons ledning på sedvanligt sätt och ägnats åt valda ämnen inom nordisk etnologi. Under mars månad bidrog även professor Gabriel Nikander från Åbo vid undervisningen och ledde därunder två seminarieövningar och höll en serie föreläsningar.

Docenten Granlund har under året för de studerande i nordisk etnologi hållit en propedeutisk föreläsningsserie över ämnet "Det svenska arbetslivets teknik".

Sedan Nordiska museets nämnd upplåtit Lusthusporten, f. d. Wicanderska villan, åt ett till professuren knutet Institut för folklivsforskning vid museet i samarbete med Stockholms högskola, skedde inflyttning i lokalerna under september—oktober, varefter dessa preliminärt iordningställdes med tillgängliga möbler och arbetet begynte. I väntan på nödig undervisningsattiralj och för en föreläsningssal nödiga möbler bibehölls dock undervisningen t. v. i Nordiska museet. Med hänsyn till bristen på anslag för det planerade institutet vidtogos en del åtgärder för att erhålla behöfligt understöd; resultaten härav äro dock att påräkna först under ett kommande år.

Nordiska museets musiksällskap. Sällskapet har under året anordnat en konsert i museets hall under ledning av musikdirektör Gunhild Schedin samt några musikstunder i Seglora kyrka på Skansen.

Under sin mer än tioåriga tillvaro har sällskapet gjort en betydande insats, dels för konserverande av äldre instrument i museets samlingar, dels för framförande av musik på gamla instrument och därvid särskilt verk av svenska tonsättare från gångna epoker.

Den konsertverksamhet, som sålunda kommit till stånd genom musiksällskapets initiativ och trägna arbete, har med tiden burit frukt inom det stockholmska musiklivet, och kan för närvarande under vissa former föras vidare av museets egna organ, bl. a. inom ramen för Skansens sommarprogram.

Under sådana förhållanden har sällskapet funnit det lämpligt att nu uppge sin hittillsvarande organisationsform som självständig förening och under december månad beslutat om sin upplösning.

F ä l t a r b e t e n .

Till följd av tidsläget ha Nordiska museets fältarbeten under året ytterligare inskränkts. Liksom tidigare år ha fältundersökningarna varit fördelade på Etnologiska undersökningen och högreståndsavdelningens undersökningar samt filmupptagningarna.

Etnologiska undersökningens mera omfattande fältarbeten ha även i år haft samband med de av Landsorganisationen tidigare bekostade undersökningarna rörande arbetareklassens historia och ha bland annat ägnats åt de obesuttnas bebyggelse på Falbygden i Västergötland. En husmansby har uppmäts här och andra husmansbyar ha undersökts i Ursults och Moheda socknar i Småland ävensom statarebostäder i Luggude härad i Skåne. I Stockholm ha undersökningarna fortsatt av äldre folkliga traditioner och bl. a. ha också uppteckningar gjorts angående arbetarklassens klädedräkt och om

torg och torghandel. Byggnadsundersökningar ha bedrivits i Dalarna och Blekinge. I samband med resor för föremålsförvärv och filmning ha bl. a. mindre undersökningar gjorts rörande matberedning och kyrkbåtsbygge i övre Dalarna och om jakt i Hälsingland. Undersökningen av lapsk kultur har i år i huvudsak varit förlagd till Gällivare, Jokkmokk och Arvidsjaurs socknar, där i de båda förra fjällapparnas vintervisten studerats och i den senare traditionsundersökningar gjorts bland skogslapparna. Undersökningar ha även bedrivits i Jukkasjärvi och Kareuando.

Av Etnologiska undersökningens ortsmiddelare utgör den fasta ortsmiddelarestaben 355 personer. Därav ha c:a 250 med ledning av Nordiska museets frågelistor insänt bidrag under året. Utarbetning av det under resorna och det genom ortsmiddelare insamlade materialet har pågått. Under året ha inkommit 2.609 accessioner, omfattande 17.975 sidor text, 1.115 teckningar samt 4.988 fotografier. Nya frågelistor ha utarbetats rörande följande ämnen: Industriprodukternas begynnelse i bygderna; Arbetssånger; Getavel; Hästen; Dragoxar; Benrör i hygieniskt och medicinskt bruk; Renens biologi och levnadsvanor; Om inälvsmask; Torghandel; Dansplatser; Danser; Långdans; Spelmän; Övernaturlig dans; Halmflätning; Renskötsel; Samla för gravölet; Soldatsånger; Bellmanshistorier; Primitiva tröskningsmetoder; Kransågning; Pors och humle för brygd; Tuggkåda och kådtäkt; Söndagshandel; Lindens frö i folktron; Röt månaden; Rallarvisor; Tvebottnade kärl; Visan om "Bocken stod vid brunnen"; Senap och senapsknäcka; Slagan; Gamla åkerbruksredskap; Dryckessånger; Bussarong; Kryddor; "Mars med sitt skägg"; Säckpipan; Flätade spåntapeter; Tjäråk; Tjårlampa av trä; Skydd mot snöblindhet; Sockor på hundar, oxar, hästar; Visan om "Förr och nu"; Takkronor och takfåglar; Tygskor; Intagning av höet. Av institutionens stencilerade tidskrift "Meddelanden från Etnologiska undersökningen" ha utkommit 7 nummer.

Under ledarskap av intendenten Berg ha vid Etnologiska undersökningen som vetenskapliga medarbetare stadigvarande ar-

betat andre intendenten Granlund samt med halvtidstjänstgöring amanuensen Rehnberg, som tecknare konstnären Homman och som expeditionsbiträde fröken Hullström. Professor Erixon har fungerat som vetenskaplig rådgivare. Det insamlingsarbete som berört den lapska kulturen har närmast handhåfts av andre intendenten Manker. Etnologiska undersökningens arkiv har i övrigt stått under ledning av museets arkivarie.

Högreståndsavdelningens undersökningar ha även i år huvudsakligen ägnats småstäderna. Arbetet har möjliggjorts genom bidrag, som — de tryckta tiderna till trots — lämnats av stadsstyrelserna. Detta har sin grund i ett allt större intresse för hänsynstagande till de kulturhistoriska värdena vid upprättandet av nya stadsplaner. Materialet från tidigare undersökningar har under året också på flera håll använts såväl vid förberedande stadsplanearbeten som vid bedömandet av färdiga stadsplaneförslag.

I Mariestad har staden bidragit till kostnaderna för en undersökning av de äldre byggnaderna i avsikt att få grund för det kulturhistoriska bedömandet av den äldre bebyggelsen vid ett nu aktuellt utformande av ny stadsplan. Undersökningen har kommit till stånd på initiativ av landsantikvarien Gunnar Ullenius och har bedrivits av Nordiska museet och honom gemensamt. Avsikten är att även följande år liknande anslag skall utgå, tills den äldre delen av staden helt bearbetats. Liknande samarbete mellan Nordiska museet, landsantikvarie Ullenius och respektive städer har under hösten etablerats i Lidköping och Skara och inledande undersökningar påbörjats. I Jönköping har staden på landsantikvarien Egil Lönnbergs initiativ anslagit medel till en första uppmätning av äldre bebyggelse och i Eskilstuna har Eskilstuna stads museer på baningenjören Klas O. Valleys initiativ lämnat ytterligare bidrag till de föregående år påbörjade arbetenas fortsättande.

Herrgårdarna ha under året i betydligt mindre omfattning varit föremål för studier. Söderfors bruk i Uppland har dock ägnats ett synnerligen ingående undersökningsarbete, föranlett

av att det intressanta och väl bevarade gamla bruket nu hotas av förstörelse i samband med driftens utvidgning. Kostnaderna ha till allra största delen bestritts av Stora Kopparbergs bergslags A.-B. Ett flertal karolinska herrgårdar i Östergötland ha undersökts med stöd av museet och i samband med ombyggnadsarbeten har Hässelbyholm i Södermanland ingående uppmätts.

För särskilt studium av de äldre arbetarbostäderna har ett flertal bruk i Västmanland besökts. Genom tillmötesgående från norrländska träindustribolag ha därifrån insamlats ritningar och fotografier av äldre och nyare bostäder. Slutligen har Kosta glasbruk bekostat uppmätningar av gamla arbetarbostäder.

Hantverksundersökningarna ha för året omfattat fortsatta excerperingsarbeten rörande silverhantverket. Den tidigare påbörjade kopparundersökningen har med stöd av Stora Kopparbergs bergslags A.-B. bedrivits med förnyad intensitet, för att under det hot de stegrade kopparpriserna utgöra mot detta föremålsbestånd rädda så mycket som möjligt. Ett studium av den småländska stoltillverkningen under 1800-talet har påbörjats med bidrag från A.-B. Nässjö stolfabrik. Undersökningarna av äldre åkdon ha fortsatt och ha på ett oväntat sätt underlättats, därigenom att flera gamla häståkdon i dessa tider åter kommit till heders.

Undersökningsarbetena ha föreståtts av andre intendenten Hellner. Fast anställd medhjälpare har varit ingenjör Rosén, som dock större delen av sommaren varit inkallad i militärtjänst. Som tillfälliga medhjälpare vid uppmättningsarbetet ha ingenjörerna S. Klofelt och B. Norsander varit engagerade. Speciella arbetsuppgifter ha omhänderhafts av amanuensen Lagerquist, civilingenjören A. Cronquist samt amanuensen Per Olsén.

Kulturhistoriska filmer. Årets filmupptagningar i fältet ha liksom föregående år varit av ringa omfattning beroende på begränsade medel för ändamålet.

På Sollerön i Dalarna har upptagits en film över kyrkbåtsbygge som i olika etapper visar båtens tillkomst från kölsträck-

ningen till den dag den sattes i sjön. Båten hade beställts av Rättviks hembygdsförening och då den användes första gången vid en kyrkfärd från Stumsnäs by till kyrkan upptogs en kortare film i färg. I Bärebergs socken i Västergötland ha upptagits några kortare filmer över skörd, linodling och gårdesgårdsbygge. I Ovanåkers socken i Hälsingland ha filmats äldre fångstmetoder, såsom gillrande av lobås, rävfälla, mårdstock och ekorrstock, utsättande av snaror för lodjur, hare, ekorre och skogsfågel samt byggandet av en utterstock.

I samarbete med landsantikvarie Jan Erik Anderbjörk och med stöd av Landshövding Beskows filmfond ha filmer upptagits av den gamla cylinderblåsningen av fönsterglas i Gullaskruvs glasbruk, tillverkning av handpapper vid Lessebo pappersbruk samt gårdesgårdsbygge i Dädesjö. Samtliga dessa filmer ha upptagits på 16 mm smalfilm. I samarbete med Stockholms stadsmuseum och genom Svensk filmindustri har en bredfilm upptagits av den sista roslagsskutan, Sofia av Länna, under dess färder med ved från norra roslagskusten in till huvudstaden.

Regelbundna visningar av museets filmer ha under sommaren förekommit i biografen i Skansens utställningshall. Utanför museet ha museets filmer kommit till användning vid visningar, som ordnats av andra museer, hembygdsföreningar och liknande sammanslutningar.

Filmupptagningarna ha gjorts under ledning av andre intendenten Nilsson.

Förvaltning m. m.

Under årets lopp har amanuensen Ragnhild Bergström avgått med pension. Fröken Bergström har varit anställd i museets tjänst sedan 1911 och därvid under mer än två decennier haft sitt arbete förlagt till museets bildarkiv. Hon har på denna befattning utfört ett grundläggande, kunnigt och osjälviskt arbete, för vilket museet uttalar sitt varma tack.

Anslag och donationer. Liksom tidigare har museets verksamhet under året möjliggjorts genom betydande anslag av offentliga medel och genom ett icke ringa antal gåvor av företag och enskilda.

Statens anslag till institutionen har utgått med 208.000 kronor, varav 178.000 kronor utgjort bidrag till avlöningar och 30.000 kronor utgått till museets undersökningar av äldre svensk folkkultur och folktradition. Detta innebär, jämfört med näst föregående år, en sänkning av 17.000 kronor.

Skansen har från Stockholms stad erhållit sedvanligt grundanslag, 55.000 kronor, varjämte 20.000 kronor beviljats såsom bidrag till kostnaderna för utförande av stråkorkestermusik under sommarmånaderna. För vissa rensningsarbeten på Skansen har Stockholms stads arbetslöshetskommitté ställt till förfogande arbetskraft motsvarande ca 910 dagsverken.

Under året ha två värdefulla donationer mottagits, nämligen 10.000 kronor från framlidne f. d. vinhandlaren J. A. Pettersson och 4.824:88 kronor från framlidna grevinnan Ebba Lewenhaupt, vilka belopp genom testamenten tillfallit museet.

En under sommaren påbörjad insamling har haft till syfte att möjliggöra inköpet av en gammal vacker loftbod från Greksåsar (se sid. 221). Flygeln skall utgöra komplettering till Bergsmansgården på Skansen och är avsedd att uppföras under år 1942. Insamlingen möttes redan från början av en glädjande förståelse och följande personer och företag ha till nämnda ändamål skänkt här nedan angivna belopp: Aktiebolaget Bofors, Bofors, Fagersta Bruks Aktiebolag, Fagersta, Hasselfors Bruks Aktiebolag, Hasselfors, Hellefors Bruks Aktiebolag, Hällefors, direktörerna Emil Holmberg, Grängesberg, och Kristoffer Huldt,¹ Luossavaara-Kiirunavaara Aktiebolag, Nitroglycerin-Aktiebolaget, Gyttopp, fil. d:r Carl Sahlin, Stora Kopparbergs Bergslags Aktiebolag, Stribergs Grufveaktiebolag, Striberg, Surahammars

¹ I de fall där i denna redogörelse adress saknas efter givarens namn är densamma Stockholm.

² Har dessutom lämnat skriftlig förbindelse å ytterligare bidrag.

Bruks Aktiebolag, Surahammar, Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösund, direktör Ivan Traugott, Uddeholms Aktiebolag, Uddeholm, Vieille Montagnes Svenska egendomar, Åmmeberg, bruksdisponenten Lars Yngström, Norhaga, Falun, och C. O. Öberg & Co:s Aktiebolag, Eskilstuna, vardera 1.000 kronor; direktör Sigurd Nauckhoff, Gyttorp, 500 kronor; disponenten Janne Kempe,² Idkerberget, 400 kronor; direktör Adolf Fagerlund² och generalmajor K. E. W. Söderhielm, vardera 200 kronor.

Till den år 1934 påbörjade insamlingen för inköp av det s. k. Nya området till Skansen inbetalades, enligt förut avgiven förbindelse av framlidne hovjägmästare Helge Ax:son Johnson, från stärbhuset 2.000 kronor, varjämte direktör Axel Sifvert,² likaledes enligt förut avgiven förbindelse, till samma ändamål skänkt 500 kronor.

Som bidrag till uppförande av Skogaholms herrgård på Skansen har av doktorinnan Maria Didrikson överlämnats en summa av 300 kronor och till samma herrgårds flygelbyggnader, enligt tidigare avgiven förbindelse av framlidne hovjägmästaren Helge Ax:son Johnson, från stärbhuset 750 kronor.

Till omändringsarbeten å Högloftet ha Apotekarnas Mineralvattens Aktiebolag och Aktiebolaget Stockholms Bryggerier skänkt vardera 2.500 kronor.

Svenska jägarförbundet har till installering av en högtalareanläggning i museets jaktavdelning bidragit med 1.500 kronor.

För återställande av officinens ursprungliga utseende under gustaviansk tid inom Drottningholmsapoteket i Petissan på Skansen har Farmaceutiska föreningen överlämnat 1.000 kronor.

Från givare som önskar vara okänd har till styresmannens disposition skänkts 1.000 kronor, och till omändringsarbeten å nedre Solliden har Stockholms Kolimport Aktiebolag bidragit med 400 kronor.

Följande medlemmar av Hälsinge gille ha gjort fortsatta inbetalningar å gåvor till Delsbogårdens uppförande enligt förut avgivna förbindelser, nämligen: fröken Hildur Svensson 30 kro-

nor; doktor Reinhold Naaclér² och leg. läkaren Konrad Andersson, vardera 20 kronor, samt disponenten Jonas Engkvist² och fru Gurly Höft,² vardera 10 kronor.

Lektorn fil. dr Valter Fevrell har till Artur Hazeliusfonden skänkt 80 kronor.

Samfundet Nordiska museets vänner har alltsedan sin tillkomst möjliggjort värdefulla nyförvärv till museet. Även under det gångna året har, som ovan flerstädes närmare berörts, dylik betydelsefull medverkan lämnats.

Samfundets styrelse har utgjorts av följande personer: ordförande H. K. H. Prins Carl; vice ordförande envoyén Axel Wallenberg; skattmästare framlidne hovjägmästaren Helge Ax:son Johnson (avliden den 10 juli 1941); övriga styrelseledamöter ha varit grevinnan Siri Oxenstierna, f. Wallenberg, riksantikvarien Sigurd Curman och disponenten Nils Westerdahl; sekreterare professor Andreas Lindblom. Till disponent Westerdahl har uppdragits att i avvaktan på nästkommande årsmötes beslut uppehålla de med skattmästaresysslan förbundna göromålen. Samfundets medlemsantal utgjorde den 1 januari 1942 125 ständiga och 76 årligen betalande ledamöter.

Medaljer. Artur Hazelius-medaljen i silver har under året tilldelats fru Asta Lamm, Stockholm, och överstelöjtnanten Richard Müntzing, Norsholm.

I anledning av Skansens 50-årsjubileum tillkom medaljen "För hembygdsvårdande gärning", bild 7. Den bär med nådigt tillstånd konungens bild under kunglig krona och bäres i blågult band. Å framsidan står: NORDISKA MUSEET samt namnet på den dekorerade jämte FÖR HEMBYGDSVÅRDANDE GÄRNING. Medaljen är avsedd att av Nordiska museets nämnd utdelas till om kulturminnesvården förtjänta personer. Vid årets jubileum utdelades densamma till följande personer: godsägaren Arthur Bäckström, Julita; rektor Hilding Celanders, Göteborg; f. länsarkitekten Magnus Dahlander, Säter; f. folkskolläraren Th. Erlandsson, Bunge, Fårösund; länsantikvarien

Bild 7. Medaljen "För hembygdsvårdande gärning".

Eric Festin, Östersund; professor Herman Geijer, Uppsala, rektorn vid Gästriklands folkhögskola Karl Hedlund, Storvik; f. bruksläkaren K. E. Hällsjö, Borlänge; f. folkskolläraren Levi Johansson, Fränsta; skriftställaren Carl Larsson i By, By kyrkby; f. regementspastorn fil. dr Erik Modin, Multrä; lantbrukaren Klas Olofsson, Fristad; f. läraren vid Skytteanska skolan magister O. P. Pettersson, Västerhiske; bibliotekarien Alvar Silow, Falun; Stockholms stadsfullmäktiges ordförande skriftställaren Fredrik Ström, Ulvsunda; professor C. W. von Sydow, Lund; konstnären Karl Tirén, Bergvik; folkskolläraren fil. dr P. G. Vejde, Växjö; fru Emma Zorn, Mora.

Skriftställaren Karl Erik Forsslund hade före sitt den 14 augusti timade fränfalle underrättats om att han skulle komma att erhålla medaljen, vilken sedermera överlämnades till hans maka fru Fejan Forsslund. Till godsägaren Arthur Bäckström överräcktes medaljen på hans 80-årsdag den 21 augusti, medan de övriga medaljörerna erhöles utmärkelsetecknet på Skansens jubileumsdag den 30 augusti.

Vid festligheten på Skansen samma dag tilldelades ett antal av institutionens förmän och arbetare Kungl. Patriotiska sällskapets medalj. Medaljen i guld 3:e storleken: rustmästaren Oskar Andersson, expeditionsvakten Baltzar Bekkevold, registratorsbiträdet Anna Sjöbom och djurvårdareförmannen Harald Hedblom. Medaljen i silver 3:e storleken: kanslivakten Johanna Andersson Jönses, diversearbetaren Valdemar Persson, kanslivakten Anna Backman, målaren Karl Hellgren, parkstäderskan Augusta Liljegren, portvakten Jakob Österman och förmannen Vitalis Andersson.

Besök m. m. För Skansen var besökssiffran under det gångna året 1.642.064 mot 1.689.010 under nästföregående år. Nordiska museets motsvarande siffror voro 63.160 mot 43.029 under år 1940 (i siffran för år 1941 ingå 14.164 betalande besökare på utställningen Barnet i konsten i sept.—okt.).

Skansenföreningens (Samfundet för Nordiska museets främjande) medlemsantal utgjorde den 31 december 1941 8.092 personer.

Museiföremålens antal ökade under året med 1.425 inventarieförda föremål.

Publikationer. Från museet ha utgivits Fataburen, Nordiska museets och Skansens årsbok; Handlingar angående Nordiska museet 8: Stadgar för Skansenföreningen (Samfundet för Nordiska museets främjande); Skansen, kulturhistoriska avdelningen, kort vägledning (nyredigerad) samt Skansen, naturhistoriska avdelningen, kort vägledning (nyredigerad); Vägledning genom Nordiska museets samtliga avdelningar (ny uppl.); Gammal koppar, vägledning för utställning i Skansens trapphall vintern 1941—42; Gammal jul, vägledning för utställning i Nordiska museet.

Museets tjänstemän ha under 1941 publicerat följande böcker och uppsatser:

Professor Lindblom: Frihetstidens och den gustavianska tidens rumsinredningar, i Stockholms slotts historia III; Löfstad-

museets betydelse, i Meddelanden från Östergötlands fornminnes- och museiförening 1939—1941; Skansen och stockholmaren, i Vår stad; Från Valborgsmässa till nyårsnatt och Lusthusporten, i Fataburen; recensioner i Biblioteksbladet och Nordisk tidskrift; redigerat (tillsammans med G. Berg och S. Svensson) Fataburen.

Professor Erixon: Studier rörande eldstäder i Blekinge, i Blekingeboken; Den äldre folkliga bebyggelsen i Stockholmstrakten; Hedbodarnas långfäbod i Älvdalen, i Dalarnas hembygdsbok; Volkkunst und Kunstkultur, i Volkswerk; Strövtåg i svenska bygder; Der Atlas der schwedischen Volkkultur, i Folk-Liv 1940; Frågelistor för Atlas över svensk folkkultur; Nordisk etnologi, (studieplan i Stockholms högskolas studiehandbok, väsentlig omarbetning); minnesrunor och recensioner i tidskrifterna Folk-Liv, Rig m. fl.; verkställande redaktör för Nordisk kultur; redaktör och utgivare av tidskriften Folk-Liv, redigerat (tillsammans med Erik Noreen) Östgötska folkminnen, samlade av Sven Rothman.

Intendenten Wallin: Leksakshästar, i Barnens dagblad.

Intendenten Berg: Om fattigbössor, i Tidskrift för fattigvård och annan hjälpverksamhet; Drinking-tubes, some notes from Europe, i Ethnos; The origin and the development of the skis throughout the ages, i Finds of skis from prehistoric time in Swedish bogs and marshes (tryckt som manuskript); Nordiska museets fältundersökningar, i Svenska museer (tillsammans med J. Granlund och B. Hellner); Marit Lithberg, i Svenska museer; anmälan i Bonniers litterära magasin; redigerat (tillsammans med styresmannen och S. Svensson) Fataburen.

Intendenten Svensson: Förhistoriska och medeltida traditioner i nordisk bondedräkt, i Nordisk kultur 15; Hur Rättviksdräkten fått sin strutmössa, i Dalarnas hembygdsbok; Folkkulturturkunskap som undervisningsämne i seminarierna, i Rig; artiklar i Studiekamraten; redigerat (tillsammans med styresmannen och G. Berg) Fataburen.

Intendenten Fries: Skansen, naturhistoriska avdelningen, kort vägledning; Markens och djurens år på Skansen, i Fataburen;

En dag på Skansen, i Vår stad; artiklar i Svenska turistför-
eningens tidning.

Arkivarien Bäckström: Bibliofiler och bibliotek, i Det tryck-
ta ordet 500 år.

Andre intendenten Gustafsson: Delsbogården, i Fataburen;
omredigerat (tillsammans med E. Andrén) Skansen, kultur-
historiska avdelningen, kort vägledning.

Andre intendenten Nilsson: Irländska intryck och bilder, i
Jorden runt.

Andre intendenten Manker: Lapparna kring Suorvasjöarna,
forskningar i övre Lule älvdal, samt Lappar och lapskt vardags-
liv, i Ymer; Fjällvärlden sedd med nomadens ögon, i Till fjälls;
Torkel Tomasson som etnograf, i Västerbotten; Det nya fjäll-
vattnet, forskningar och upplevelser bland lapparna kring Akka-
jaure; artiklar i Svenska turistföreningens tidning.

Andre intendenten Hellner: Köpstaden Eskilstuna, i Sörm-
landsbygden; Järnsmide, i Konsthantverk och hemslöjd i Sve-
rige 1930—1940; Nordiska museets fältundersökningar, (till-
sammans med G. Berg och J. Granlund) i Svenska museer.

Andre intendenten Granlund: Styggberget — en älgstupa, i
Folk-Liv; Nordiska museets fältundersökningar, (tillsammans
med G. Berg och B. Hellner) i Svenska museer; redaktionssekr.
för tidskriften Folk-Liv.

Förste amanuensen Jansson: Almanackan och bondepraktikan,
i Det tryckta ordet 500 år; Arvid Bäckströms tryckta skrifter
1902—1941, bibliografisk förteckning (tillsammans med Ella
Byström-Bäckström); Svensk folkminneslitteratur, utkommen
under åren 1934—1936, i Folkminnen och folktankar; redigerat
(tillsammans med M. Rehnberg och O. Bannbers) Meddelanden
från Etnologiska undersökningen; medlem av redaktionsutskot-
ten för Rig och Svenska museer.

Förste amanuensen Andrén: Det tryckta ordet 500 år. En
rundvandring genom utställningen, i utställningskatalogen;
Skansen — ett halvsekeljubileum, i Bygd och natur; omredige-
rat Skansen kulturhistoriska avdelningen, kort vägledning (till-

sammans med G. Gustafsson); artiklar i Bonniers konversationslexikon och i Svensk hantverkstidning.

Amanuensen Bannbers: Artiklar i Bonniers konversationslexikon; redigerat (tillsammans med S. O. Jansson och M. Rehnberg) Meddelanden från Etnologiska undersökningen.

Amanuensen Lagerquist: En dörr från den yngre vasatiden, Bestick från Karl XI:s tid, En kopparslagares mästestycke, En kanna med Erik XIV:s bild, samtliga i Fataburen; redigerat ny upplaga av boken om Seglora kyrka på Skansen; deltagit i redigeringen av en svensk upplaga av Troels-Lund, Dagligt liv i Norden; deltagit i redigeringen av Finds of skis from prehistoric time in Swedish bogs and marshes (tryckt som manuskript).

Amanuensen Stridsberg: Artur Hazelius, i Studiekamratens Skansenummer.

Amanuensen Hazelius-Berg: En riksdrots i gala, Stolklädsel från 1740, Stickad tröja, samtliga i Fataburen; artiklar i Bonniers konversationslexikon.

Amanuensen Strömberg: Möbleringen av Delsbogården, "Den spelande haren" eller "Kung David med harpan", båda i Fataburen.

Amanuensen Nylén: Spets från 1600-talet, i Fataburen; Skansens herrgård, i Studiekamraten; Några ord om spetsar, i programblad för Fredrika Bremerförbundets i Kalmar spetsutställning.

Amanuensen Bengtsson: Den möllenborgska verkstaden på Skansen, i Fataburen; Det tryckta ordet 500 år, en presentation av jubileumsutställningen, i Grafiskt forum; Svenska tapeter, papperstapetens historia, i Form; Skansens stadskvarter, i Studiekamraten.

Amanuensen Rehnberg: Svenskt och finländskt i folklig dans, i Folkminnen och folktankar; artiklar i JUF-bladet, Studiekamraten, Frisksport, Sport och kultur och Svensk underbärfälstidning; redigerat (tillsammans med S. O. Jansson och O. Bannbers) Meddelanden från Etnologiska undersökningen.

Konstnären Homman: Kista från Lillhärdal, i Fataburen.

Kansli. Under året har kansliet föreståtts av intendenten Berg i egenskap av sekreterare; kansliets arbetskrafter i övrigt ha varit amanuensen Andemar och fil. kand. Ann Marie Huss samt under en del av året amanuensen Stjernswärd och fröken af Petersens.

Registreringsavdelningen har omhänderhafts av amanuensen Bannbers. Räkenskapskontoret har föreståtts av kamrer Hegnell. Vid detsamma ha arbetat, förutom kamrer Hegnell, kamrer Gunnar Malmberg och amanuensen Nordemar samt under en del av året amanuensen Holmberg. Årskortsexpeditionen slutligen har föreståtts av amanuensen von Krusenstjerna med biträde av amanuensen Borg samt under en del av året av amanuenserna Stjernswärd och Tullander.

Museets nämnd har under året utgjorts av samma personer som vid utgången av 1940, nämligen riksantikvarien Sigurd Curman, ordförande, 1926; professor Andreas Lindblom, styresman, 1929; professor Sven Tunberg, andre ordförande, 1930; skriftställaren Einar Rosenborg, 1931; justitierådet Arthur Lindhagen, 1934; häradshövding Knut Dahlberg, delegerad för finansförvaltningen, 1935; samt förste folkskolinspektör Bror Jonzon, 1935.

Museets tjänstemän med helårsanställning utgjordes den 31 december 1941 av följande personer:

Styresman: professor fil. dr Andreas Lindblom, 1929¹. — Intendenter: fil. dr Sigurd Wallin, (1916) 1925, föreståndare för museets högreståndsavdelning; fil. dr Gösta Berg, (1924) 1935, föreståndare för Etnologiska undersökningen; fil. dr Sigfrid Svensson, (1924) 1935, föreståndare för museets allmogesavdelning; fil. mag. Carl Fries, 1937, föreståndare för Skansens naturhistoriska avdelning. — Ekonomiintendent: Thor Holm, (1930) 1931. — Professor i nordisk och jämförande folklivsforskning: fil. dr Sigurd Erixon, (1914) 1934. — Sekreterare:

¹ Årtalet betecknar det år då befattningen tillträdde. Inom parentes sättes året för inträde i tjänst vid museet.

intendenten fil. dr Gösta Berg, se ovan. — Arkivarie: andre intendenten Arvid Bäckström, se nedan. — Andre intendentur: fil. dr Arvid Bäckström, (1914) 1932; fil. kand. Gotthard Gustafsson, (1928) 1937; fil. lic. Albert Nilsson, 1937; fil. kand. Ernst Manker, 1939. — Kamrer: fil. kand. Sam Hegnell, 1938. — Förste amanuenser: fil. mag. Sam Owen Jansson, (1929) 1937; fil. lic. Brynolf Hellner, (1932) 1937; fil. lic. Erik Andren, 1937. — Amanuenser: Ola Bannbers, (1927) 1938; docent John Granlund, (1930) 1938; Laura Stridsberg, 1904; Anna Rudbeck, 1909; Linnéa Andemar, 1930; Gunnel Hazelius-Berg, (1924) 1926; Brita Stjernswärd, (1931) 1933; Signe von Krusenstjerna, f. Mildén, (1930) 1936; Elisabeth Strömberg, (1934) 1936; Margareta Tullander, (1937) 1939; Gunvor Holmberg, f. Landberg, (1939) 1940; Carmen Nordemar, f. Orrequia, (1935) 1940. — Fil. lic. Marshall Lagerquist; fil. kand. Bengt Bengtsson; fil. lic. Anna-Maja Nylén; fil. kand. Mats Rehnberg. — T. f. restaurangföreståndare: Edvin Johnsson. — Reklamchef: kamrer Sven Sundberg. — Biblioteksbiträde: Elsa Forss, f. Boquist. — Kanslibiträden: fil. kand. Ann Marie Huss, f. Hedenius; Dagmar Hullström; Märta Borg; Monica af Petersens. — Fotografer: Olof Ekberg; Märta Claréus, f. Claréus. — Ritare: Olle Homman; Sander Rosén. — Konserveringsbiträde: Ingegärd Falkeström.

MEDDELANDE ANG. STYRELSE- OCH REVISIONSBERÄTTELSE FÖR ÅR 1941.

På grund av att Fataburen nu åter utges redan under våren kan styrelse- och revisionsberättelse för det gångna året publiceras först i följande årgång på samma sätt som tidigare — med undantag av 1941 års årgång — varit fallet.

Förmåner för medlemmarna i Skansenföreningen

1. *Personligt årskort till Nordiska museet och Skansen.*
2. *Rätt att lösa årskort ("tilläggskort") à 4 kr. för man, hustru, hemmaboende barn och fast anställda tjänare.*
3. *Nordiska museets och Skansens årsbok Fataburen.*
4. *Rabatter på vissa av Nordiska museets och Skansens publikationer. Förteckning erhålles från årskortsexpeditionen.*
5. *Fri entré till vissa museer över hela landet. Förteckning erhålles från årskortsexpeditionen.*

AVGIFTER

Inom Stockholms lokalportoområde bosatt medlem erlägger kr. 10:— pr år.
Utom Stockholms lokalportoområde bosatt medlem erlägger kr. 5:— pr år.
Ständig medlem erlägger en gång för alla kr. 200:—.

Medlemskap vinnes enklast genom avgiftens inbetalande å postgirokonto 51150.
Anmälningar emottagas även per telefon, namnanrop "Skansen" eller 62 13 10.

Postadress: Skansenföreningen, Skansen, Stockholm

Herrkläder = Herrekipering

Bernh. Bäcklund Kungsbroplan 2
ENDAST KVALITETSVAROR

AB I. Nylunds Litografiska Anstalt

Döbelnsgatan 3 · STOCKHOLM · Telefon 11 61 07

==== *Specialitet: Etiketter och affischer* ====

Reklamkampanjer

Annonser - Broschyrer - Skyltar

Förpackningar - Kataloger

A.-B. TÖRNBLOMS ANNONSBYRÅ

YNGVE ENGSTRÖM binder Era böcker

JAKTVARVSPLAN 3 · STOCKHOLM

Tel. 53 58 30

BRA OCH BILLIGT

A.-B. Rub. Carlssons Järnhandel

Roslagsgatan 26 · Stockholm · Tel. 32 52 14, 33 61 70

Välsorterat lager av

Byggnadsmateriel, fiskredskap, gevär och ammunition, krut, dynamit, järn, stål, hushållsartiklar

Stålmöbler
Dupliceringsmaskiner
Häftmaskiner
och övrigt
KONTORSMATERIAL

Ritbord
Ritpapper
Ritpennor
och övrigt
RITMATERIAL

förmånligast från

A. Barklund & Co.

G:la Brogatan 36 · STOCKHOLM · Tel. 10 64 71, 11 99 12

Blanketter

för handel, industri och restauranter

CARL A. FRANZÉNS TRYCKERI

AKTIEBOLAG

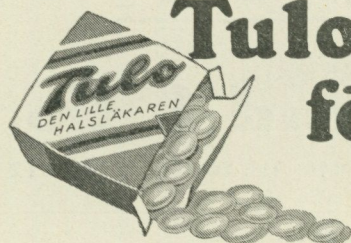
JÄRNTORGSGATAN 42 · STOCKHOLM · TELEFON 21 44 16

*Till
Desserten*

MC-glass

Ring MJÖLKCENTRALEN

**Tulo är bra
för halsen**

FÖRTECKNING ÖVER PERSONER OCH INSTITUTIONER SOM 1941 ÖVERLÄMNAT GÅVOR TILL NOR- DISKA MUSEET OCH SKANSEN*

Nordiska museets samlingar:

A.-B. Alfa-Laval; gm Aminoff, G.; Amus O. Larsson, Sollerö; gm Andersson, Elin; Andersson, Olga; Anker, Estrid, Djursholm; Arbin, J. O.; Arfwedson, J.; Arfwedson, J. E., Göteborg; Arfvidson, S.; gm Artberg, E.; Aschberg, R.; gm Bäckström, A.; Bannbers, Britta, Holsåker; Bannbers, O.; Bechs stärbhus, A.; Sällskapet Bellmans minne; Berencreutz, N.; gm Bergart, S.; Bergman, Signe; Berner-Hansson, Maja; Bielke, Anna, Sturefors; Björkman-Goldschmidt, Elsa; Björnströms stärbhus, Agnes; Bohlin, Sofie; Borg, A., Linköping; Burgman, Agnes, Midsommarkransen; Burström, C. L., Bureå; Bååth, J., Julita; Carlsson, D.; Dahl, Signe, Gagnef; Dunder Kerstin Andersdotter, Sollerö; Edlund, Sally och Hélène, Djursholm; gm Edström, O.; Ehnbohm, S.; von Ehrenheim, Alice, Kungs-Husby; Engströms stärbhus, A.; Engström, Helene; Engström, Kerstin, Malung; Erixon, Anna, Söderköping; gm Erixon, S.; Falkman, H., Stocksund; Fernlund, Hanna, Äppelvikén; Feron, Matilda; Fischer, H.; Fjällbäck, Carolina; Forssberg, Edla; Forssberg, Maja; Forssling, Tyra; gm Fries, E.; von Friesen, O., Uppsala; Frohm, G., Fält, C.; Gadd, Ellen; Geijer, Agnes; Gellner, Greta; Gerell, Greta; Grandinson, Magga; Granlund, J.; Göth, J. A., Braås; Hegelins stärbhus, Aug.; gm Hagelin, G.; Hallman, R.; Hammarén, Maria; Hellström, Ingrid; Heyman, Siri; Holmgren, I.; Holst, Inez; Hubendick, Gerda; Husqvarna Vapenfabriks A/B, Huskvarna; Håkanson, H.; Håll A. Larsson, Sollerö; Håll L. Andersson, Sollerö; Håll N. Matsson, Sollerö; Jerlock, Tori; Johanson, E., Algutsrum; Johansson, E. L., Salstad; Johansson, F., Värnamo; Jönsson, Odina, Viken; Kalla O. Olssons stärbhus, Malung; Karlsson, Ida, Boxholm; Kellner, E., Bremen; Kempffs stärbhus, Anna; Kewenter, Karin, Barksäter; Kihlander, A.; Kihlberg, E., Enebyberg; Kihlström, Ebba, Tranås; Kihlström, F., Tranås; Kihlström, Ph., Skara; Klingbergs stärbhus, Ebba Anna Charlotta; Klingspor, S.; Knutsson, Titte;

(forts. å sid. 259)

* Givarens adress är Stockholm, där ej annat anges.

GUSTAV ROOS

Färg & Kem. Affär A.-B.

Sibyllegatan 31
Stockholm

Telefoner 623380
612925

REKOMMENDERAS

GLAS

 mästери
sliperi
handel

AB FRITIOF JONSSON

David Bagares gata 3

STOCKHOLM

Tel 231100

AKTIEBOLAGET SVENSK NATTVAKT

BRUNKEBERGSTORG 15 - STOCKHOLM

ombesörjer vakthållningen på Skansen

Bevattning

för laantbruk, parkanläggningar,
idrottsplatser, trädgårdar, golf-
och travbanor etc.

A/B RYLANDER & ASPLUND
STOCKHOLM BOX 631

SKANSENS RESTAURANTER

BEQAGNA ALLTID

TÅRT- OCH FATPAPPER

FRÅN

SVENSK PAPPERS MANUFAKTUR A.-B.

SUNDBYBERG

TEL. 281783

Firma PAPPER & KVERT

(Innehavare: E. LÄNGQUIST & E. LINDBERG)

DROTTNINGGATAN 4 * TELEFON 20 9183

SPARA PÅ KÖTTET

Använd med förtroende

Clava buljong
i pulverform samt tärningar

I parti från

A.-B. MAGNUSSON & ZACCO

John Ericssonsgatan 15 - Stockholm

F. W. LÖFVANDER

MÖBLERINGSAFFÄR

Tapetserare & Dekorator

Utför alla tapetserare-, dekorations-
och reparationsarbeten. Hela mö-
blemang och enstaka möbler.
Fåtöljer. Soffor.

Smålandsgatan 42 • Stockholm

Tel. 20 51 29

A/B Hadar Schmidt

Kungsgatan 24 - Stockholm - Tel. "Hadar Schmidt"

Begär vår katalog!

BIRGER NILSSONS VERKSTÄDER

FRIHAMNSVÄGEN (vid frihamnsentrén)

STOCKHOLM Postadress: VÄRTAN

Plåt, Smide, Svetsning

och Metallarbeten

Telefoner:

62 36 52, 62 47 85

**AKTIEBOLAGET
NATIONAL KASSA REGISTER**

Generalagent Johan Sande

STOCKHOLM

VID BEHOV AV

TRANSPORTER och GÅRDSRENHÅLLNING samt GRUS och SAND m. m.

Vänd Eder till

Halldins Åkeri & Renhållningsverk

tel. 46 05 33

Kockum, A.; Kåbergs tapetaffär, C. A., J. V. Modin A.-B.; A.-B. Kåbergs tapetfabrik; Lagercrantz, S.; Lamm, Dora, Lahäll; Landgren, Otilia; Landin, Anna; Laquist, Birgit, Luleå; Larsson, Anna Greta; Larsson, R.; Lettström, H.; Leuhusen, Louise; Lewin, Anna, Äppelviken; Lewin, Visen, Äppelviken; Lilienberg, Hilda; Liljeberg, C. M., Lidingö; Lindberg, L. L.; Lindberg, Y.; Lindgren, E.; Lindgren, Therese, Emerence och Sally; Lindholm, C. A., Edsbordet; Lindow, N.; Ljungquist, Ebba, Folkärna; Lovén, S. A.; Lundeqvist, Maria, Lycksele; Lundgren, Edith; Lundgren, Iris; Magnusson, Sigrid; Matfors Yllefabriks A.-B., Matfors; Mellén, Annie; Modin, E., Multrä; Montelius, C.; Mueller, Greta; Naturhistoriska riksmuseets mineralogiska avdelning; Nettelblatt, Gerda; gm Nilsson, A.; Nilsson, Amelie, Gårdby; Nilsson, Ellen; Nilsson, Hilma; Nilsson, L., Gårdby; Samfundet Nordiska museets vänner; Nyberg, Gertrud; Nygren, N.; Nylén, Elsa; Nützmänn, F.; Palmstierna, Märtha, Vingåker; Petersons stärbhus, Emma Amanda; Petré, Anna; Petterson, Ann Lis; Föreningen Philocoros, Uppsala; Poignant, Elin; Rabe, Ellen; Ramón, S. J. O.; Raphael Linden-Hallencreutz, Olga; Rapp, N.; gm Rehnberg, M.; gm Rodhe, Ebba; Rosén, A., Kosta; Settergren, G., Lidingö; Sidenbladh, E.; Skogman, Gerda; Springs E. Persson, Ovanåker; Spångberg, Agnes; Stedt, Louise; gm Stenberg, K. A.; Stenquists stärbhus, Fredrique Ulrika; Sternhagen, Sigrid; Stjernswärd, Elsa, Hafgård; Stockholms stadsmuseum; Ström, Hildur; Ström, Selma; gm Ström, Sigrid; Strömbeck, Gerda; Sundberg, Wilhelm; Sällskapet för befrämjande av skolungdomens vapenövningar; Thim, Ellen; Thorman, Elisabeth, Äppelviken; Tomasson, Tora, Falun; Torpadie, Augusta; Trolle-Wachtmeister, Anna, Bromölla; Uggla, Yvonne; Wannberg, Ingeborg; Wellins stärbhus, Ejvor; Wener, Julie; Weslien, Emma, Vaxholm; Wicander, Lilly; Widfors, O.; Widlund, C., Karlstad; Wigert, V.; Vika-Pelles J. Persson, Ovanåker; Wiking, C., Kråksmåla; Wikström, Einar; Wirgin, Ida; Vult v. Steijern, Ebba; Wälstedt, Mary, Holsåker; Värmlands museum, Karlstad; Zamores stärbhus, C.; Zethelius, G.; Zethelius, Nanny; Zettervall, Ellen; Åberg, Olga; Åkerman, Martina; Österman, J.

Nordiska museets arkiv:

Aftonbladet; A.-B. Alfa-Laval; Ambrosiani, S.; Andersson, A.; Aspington, Ebba; Bäckström, A.; Berencreutz, N.; Berg, E.; Berg, G.; Bergström, Fanny, Örebro; K. Biblioteket; Björkman, S.; Borg, A., Linköping; Botolfsson, L.; Bromans stärbhus, Hulda; Byström, Ellen, Lidingö; Bäckström, A., Julita; Dahlberg, I.; Eneroth, Hj.; Ekberg, O.; Elméus stärbhus, K.; Feron, Matilda; Fischer, E., Malmö; Fritzes K. hovbokhandel; Granlund, A.; Gull-

(forts. å sid. 263)

KORSNERS RÖRLEDNINGS A.-B.

31 42 90 · RÅDMANSGATAN 59 · 31 42 95
STOCKHOLM

*Gas-, vatten-, avlopps- och
värmeledningar. Reparationer*

Vid behov av trävaror
vänd Eder med
förtroende till

Filialer:

Lästmakaregatan 24
Tel. 10 90 04

Prämusområdet, L:a Essingen
Tel. 50 16 16

HAGALUND

Telefoner: 27 43 00, 27 43 01, 27 43 02

^{A/}_B **H. Bukowskis Konsthandel**

ARSENALSGATAN 2 · STOCKHOLM

Grundad 1870

Oljemålningar

Antikviteter

Permanent utställning

NORDISKA MUSEETS HANDLINGAR

1. OSCAR JONSSON och BRYNOLF HELLNER, Smidda järnkors på Ekshärads kyrkogård. Mit einer deutschen Zusammenfassung. 1932. Pris 5 kr.
2. ERIK ANDRÉN, Västerviks bebyggelsehistoria. 1933. Pris 6 kr.
3. SIGFRID SVENSSON, Skånes folkdräkter. En dräkthistorisk undersökning 1500—1900. Mit einer deutschen Zusammenfassung. 1935. Pris 12 kr.
4. GÖSTA BERG, Sledges and wheeled vehicles. Ethnological studies from the view-point of Sweden. 1935. Pris 10 kr.
5. HERIBERT SEITZ, Äldre svenska glas med graverad dekor. En undersökning av det bevarade 1700-talsbeståndet. With an English Summary. 1935. Pris 12 kr.
6. MANNE HOFRÉN, Herrgårdar och boställen. En översikt över byggnadskultur och heminredning å Kalmar läns herrgårdar 1650—1850. 1937. Pris 32: 50.
7. GÖSTA SELLING, Svenska herrgårdshem under 1700-talet. Arkitektur och inredning 1700—1780. 1937. Pris 35 kr.
8. EVA BERGMAN, Nationella dräkten. En studie kring Gustaf III:s dräktreform 1778. With an English Summary. 1938. Pris 20 kr.
9. Gruddbo på Sollerön. En byundersökning. Tillägnad Sigurd Erixon 26/3 1938. Redaktion: GÖSTA BERG och SIGFRID SVENSSON. 1938. Pris 28 kr.
10. ERNFRID JÄFVERT, Skomod och skotillverkning från medeltiden till våra dagar. 1938. Pris 10 kr.
11. EMELIE VON WALTERSTORFF, Svenska vävnadstekniker och mönstertyper. En kulturgeografisk undersökning. 1940. Pris 18 kr.
12. JOHN GRANLUND, Träkärl i svepteknik. Mit einer deutschen Zusammenfassung. 1940. Pris 15 kr.
13. PER SÖDERBÄCK, Rågöborna. Mit einer deutschen Zusammenfassung. 1940. Pris 12 kr.

Under utgivning:

INGEGERD HENSCHEN, Tygtryck i Sverige. Del I. Före 1700.

SIGFRID SVENSSON, Bygd och yttervärld. Studier över förhållandet mellan nyheter och tradition.

Parajett

Biljetter -

Kassablock -

Formulär i Löpande bana

A.B. SYDSVENSKA BILJETTRYCKERIET

LANDSKRONA

Tel. 216 - 316 - 1295

Avdelningskontor: Stockholm Tel. 20 86 87 · Göteborg Tel. 16 66 79

Malmö Tel. 179 58

NAUMANN **Erika**

*Blick och penna
får ge vika,*

skriv i stället på ERIKA.

A.-B. LONELL & RINGQUIST

NYBOKAJEN 7 STOCKHOLM TEL. 20-65 44, 20 65 45

A. RUNDQUIST & Co. A.-B.

Grundat 1874

RÖRLEDNINGSENTREPRENÖRER

Jacobsbergsgatan 23 · Stockholm

berg, Hj.; Hæggström, C. Z., Uppsala; Tidskriften Hemmet; Hillgren, B.; Hofrén, M., Kalmar; Holmgrens stärbhus, Ann Margret; Jansson, S. O., Lidingö; Jönsson, Odina, Viken; Karlsson, Ida, Boxholm; Kuylenstierna, A., Landsjö; Lamm, Asta; Lamm, Dora, Lahäll; Larcke, F.; Lenk, T.; Leser, P.; Lettström, H.; Lewenhaupt, C.; Lewin, Anna; Lindberg, G.; Lindblom, A.; Lindblom, G.; Karlsson, Ida, Boxholm; Manker, E.; Nilsson, A.; Nyberg, Maria, Äppelviken; Nützmänn, F.; Ord och Bild; Ottergren, Valborg; af Petersens, Ann-Mari; Päls, Hj., Sollerö; af Robson, Anne-Marie; Roth, S., Göteborg; Schnell, I., Nyköping; Sidenbladh, E.; Siemssen, A.; Sjöholm, N., Skövde; Statens historiska museum; Stenman, G.; A.-B. Stockholms bryggerier; Stockholms stads hantverksförening; Stockholms stadsmuseum; Stockholms-Tidningen; Strandvägsateljén; Sutthoff, Agnes; Swedenborgsbiblioteket; Svenska Dagbladet; Söderström, Sigrid; Thorman, Elisabeth, Äppelviken; Törnquist, B.; Wicander, C.; Wilhelmsons stärbhus, C.; Wälstedt, Mary, Holsäker; Åkerhielm, E., Djurholm; Åquist Foto.

Nordiska museets bibliotek:

Ambrosiani, S.; Anderbjörk, J. E., Växjö; Andrén, E.; Arbman, H.; Ariste, P., Tartu; Arntz, H., Bad Honnef/Rhein; Bäckström, A.; Balodis, F.; Bauersche Giesserei, Frankfurt a. M., gm E. Dahlberg; Berg, G.; Berglöf, L.; Bergman, Anna-Stina; Björkbom, C.; Björkquist, L., Östersund; Bonnier, Albert; Celander, H., Göteborg; J. Fr. Clausens Forlag, København; Det Berlinske Bogtrykkeri, København; A.-B. H. Bukowskis konsthandel; Dillner, Elisabet, Uppsala; K. Ecklesiastikdepartementet; v. Ehrenheim, Alice, Enköping; Ehrnberg, G., Simrishamn; Chr. Erichsens Forlag, København; Erixon, S.; Feith-Ell, A.; Fevrell, V.; Flach, Elsie; Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring, Oslo; Fält, C.; G. E. C. Gad Boghandel Forlag, København; Generalstabens litografiska anstalt; Gentele, G.; Granlund, J.; Gunda, B., Budapest; Gustavsbergs porslinsfabrik A.-B. gm Hj. Olsson; Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag, København; Gävle museum; Göteborgs stadsbibliotek; P. Haase & Søns Forlag, København; Hallberg, B., Vänersborg; Heckscher, E. F.; Hedström, H., Stora Tuna; H. Hirschsprungs Forlag, København; Hofrén, M., Kalmar; Holmgrens, Ann Margret, stärbhus gm I. Holmgren; Holmkvist, E., Uppsala; The Honourable Society of Cymmrodorion, London; Iggström, Anna; Italienska legationen; Jakobson, R.; Jansson, S. O., Lidingö; Jespersen & Pios Forlag, København; Johansson, L., Fränsta; Johnsson, P., Broby; Jonsson, G.; K. Jordbruksdepartementet; Jungmarker, G.; Jönsson, A., Ellenö; Jönsson, Odina, Viken; Key, K. V., Forsnäs; Klemming, Karin, Nockeby; Kommittén

(forts. å sid. 267)

Skansens

allsångsblad tryckas å

KLARA CIVILTRYCKERI A.-B.

KLARA VÄSTRA KYRKO GATA 7

STOCKHOLM · TELEFON: 10 00 41

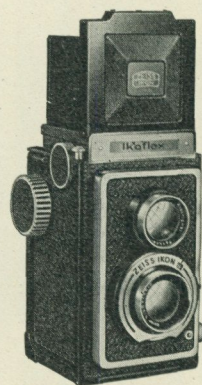
Världsmärket

Foto Kino

Projektion

**garanterar alltid
en förstklassig bild**

FRITZES K. HOVBOKHANDEL

STOCKHOLM

STOCKHOLMS KOLIMPORT A.B.

Koks

Kol

Antracit

Bilkol

Ersättningsbränslen

TEL. VÄXEL 67 09 00

111.000
stockholmshushåll
samverkar nu för
goda inköp i

konsum

**hushållens förening för
lägre levnadskostnader**

FÖRSTKLASSIGT
OFFSETTRYCK

BENGTSONS LITOGRAFISKA
AKTIEBOLAG, STOCKHOLM
SVEAVÄGEN 90 · Telefon 23 22 20

för utgivande av ett arbete om svenskt silversmide; Konfektions A.-B. Salén; Kooperativa förbundets bokförlag; Kungl. Drottninghusets direktion; Kähr, Astrid; Lagercrantz, S.; Lagerquist, M.; Larsson, J.; Leander, S., Karlskrona; Leijonhufvud, E. K:son; Lenk, T.; Lidman, H., Norra Edsbyn; Lilienberg, f. Starck, Hilda; Liljencrantz, A.; Lindblom, A.; Lindhagen, C., Ålsten; Linköpings fabriks- och hantverksförening; Linné, S.; Lunds universitets bibliotek; Lundberg, E., Lidingö; Lundeqvist, Maria; Löw, G., Strängnäs; Malmberg, G., Eds bruk; Malmö museum; A.-B. Malmö skolästfabrik, Limhamn; Malmsten, K., Råsunda; Manker, E.; Marmorstein, Zs.; Meyerson, Å.; Munksgaard, E., København; Nilsson, A.; Nilsson, L., Gårdby; Nordenfelt, Inger; Nordisk pälsindustri A.-B., Göteborg; Nordisk roto-gravyr; A.-B. Nordiska kompaniet; Norrköpings tapetfabrik gm Palmer & Sjögren; Odencrants, R., Luleå; v. Palotay, Gertrud, Budapest; Peate, I. C., Cardiff; Persson, R., Sölvesborg; Pyk, C. G.; Qvigstad, J., Tromsö; Red. av Fauna och Flora, Uppsala; Red. av Forschungen und Fortschritte, Berlin; Red. av Metallarbetaren; Red. av Nora stads och bergslags tidning, Nora; Red. av Nordisk kultur; Red. av Skogsindustriarbetaren, Gävle; C. A. Reitzels Forlag, København; Richter, G.; Richthofen, B. v., Königsberg; Riksgäldskontoret; Rättviks hembygdsförening; Samfundet för hembygds-vård; Samfundet Sverige-Island; Sandgren, E., Brötjemark; Schmidt, A. F., Brabrand; Schnell, I., Nyköping; A/S J. H. Schultz Forlag, København; Service des recherches historiques et folkloriques au Brabant, Bruxelles; Seitz, H.; Sjöbeck, M., Hälsingborg; Sjögren, A.; Kungl. Skolöverstyrelsen; Stadskansliet; Statens konstråd; Statens meteorologisk-hydrografiska anstalt; K. Statskontoret; Steneberg, K. E.; A.-B. Stille-Werner; Stockholms auto-mobilförearefackförening gm J. D. Bügler; Stockholms byggnadssnickare-fackförening avd. 2; Stockholms grovarbetarefackförening gm Hj. Andersson; Stockholms högskola; Stockholms rörarbetaresektion; Stridsberg, Laura; Strömbom, S.; Strömbäck, D., Uppsala; Styrelsen för Falkenbergs sparbank, Falkenberg; Sundberg, J., Hyllstofta; Svennung, J., Uppsala; Svensk-franska konstgalleriet; Svenska akademien; Svenska bleck- och plåt-slagareförbundets avd. 6 gm E. Holmgren; Svenska boktryckareföreningen; Svenska byggnadsträarbetareförbundet gm I. Olsson; Svenska elektriska ar-betareförbundet avd. 1 gm E. Ebeling; Svenska elektriska arbetareförbun-dets avd. 34; Svenska kommunalarbetareförbundet gm E. Andersson; Svenska målareförbundet avd. 1 gm E. Olsson; Svenska postmannaförbundet gm G. V. Gabrielson; Svenska slöjdföreningen; A.-B. Svenska tobaksmonopolet; Svenska träindustriarbetareförbundet gm K. Larsson; Svenska turistföre-ningen; Svensson, S.; Sveriges biodlares riksförbund, Örebro; Sveriges riks-bank; Svärdröm, S., Falun; v. Sydow, C. W., Lund; Tekniska museet; Telegraf- och telefonmannaförbundet; Thorman, Elisabeth, Äppelviken;

(forts. å sid. 271)

Ivar Hæggströms
Boktryckeri A.B.

KONSTNÄRLIG TYPOGRAFI · KVALITETSTRYCK

G:la Brogatan 26

SKANDIA-FREJAS

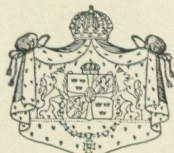
KUND - T J Ä N S T

står alltid kostnadsfritt öppen
för envar med råd och upp-
lysning i försäkringsfrågor.

Kamo

istället för

kaffe

H. M. Konungens Hovlev.

Martin Olsson

H. A. B.

STOCKHOLM

TRYCKMETODEN

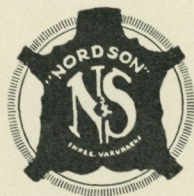
avgör utseendet

Lämna därför Ert manuskript till det tryckeri som behärskar **varje** tryckförfarande. Hos oss kan Ni få beställningen utförd på det sätt som bäst motsvarar dess egenart.

ESSELTE AB

VASAGATAN 16 · STOCKHOLM

Boktryck · Djuptryck · Litografi · Ljustryck

Firman grundad 1874

C. F. NORDSTRÖM & SON

Kontor & lagerexp.:

Brahegatan 4

Tel. 67 06 35 (växel)

Butik:

Sibyllegatan 16

Direkt linje: 62 67 60

Stor sortering av:

Skinn & Lädervaror - Pjäxor Tofflor Galoscher

Portföljer Plånböcker Portmonnäer

Handskar Livremmar

J. H. Tidbeck A.-B.; Tidens förlag; Timm, H., Medåker; af Trolle, Elsa; Tyska staten; Tzigara-Samurcas, A., Bukarest; Urshultsbygdens turisttrafikförening gm H. Tarstad; Wallin, S.; Wikman, K. R. V., Åbo; Winge, K., Lidingö; Vingåkers hembygdsförening gm G. Helin och I. Schnell; Åberg, G., Lund.

S k a n s e n :

Almgren, Elisabeth; Almgren, O.; Bauer, Edla; Berg, Sigrid, Äppelviken; Bergström, Ragnhild; Bille, Elsa; Bille, E.; Borin, Isa, Äppelviken; Drakenberg, N.; Elliot, H.; Elvin, S.; Gadd, S.; Granqvist, Ellen; Hellström, C. J.; Heurlin, Elsa; Holmberg, Elsa; Holmgren, Karin; Källström, Agnes; Lambert-Meuller, Ellen; Lamm, Dora, Lahäll; Lilljequist, Astrid; Lind, Alida; Lindgren, Jenny; Lindholm, Gabrielle; Lindqvist, G., Mariefred; Ludwig M.; Lundberg, G., Lidingö; Löwenhielm, Ebba; Nicou, Inez, Salt-sjö-Duvnäs; Norlander, Ester; Nyrén, A.; Olsson, Svea; Palmstierna, Märtha, Vingåker; Piscator, A.; Rahmn, L., Åmål; Sahlberg, Ellen; Sandeberg, S.; Serell, A.; Thorelli, Marta; Tomasson, Ester; Torpadie, Augusta; Wallenius, Aino; Wirgin, Ida; Ådahl, E., Orsa; Gårdman-Horn, Elisabeth.

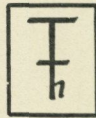
NORRKÖPINGS TIDNINGARS AKTIEBOLAG

Vårt verksamhetsområde omspanner

BOKTRYCK - LITOGRAFI - OFFSET - TIDNINGSTRYCK

Telefon

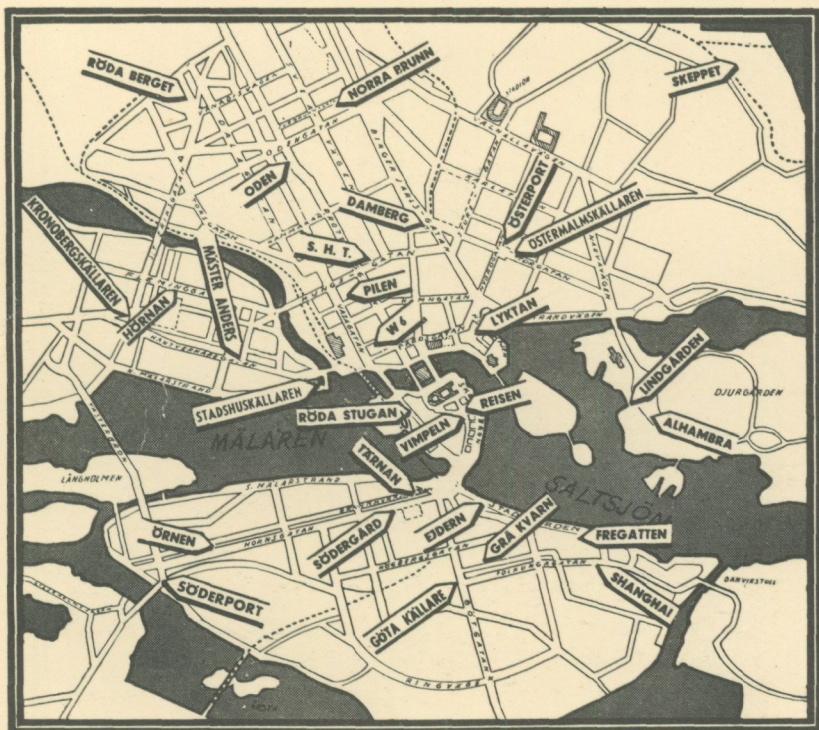

52 02 45

**TRYCKERI AKTIEBOLAGET
THULE**

VETENSKAPLIGA PUBLIKATIONER • BOKARBETEN
FESTSKRIFTER • PLANSCHVERK • TIDSKRIFTER
MERKANTILT TRYCK

Överallt i Stockholm
finner Ni en *Sara*-restaurang

Sara

- där man äter gott och billigt

Vackra glas

från

GLASHYTTAN

i Skansens Stockholmskvarter

Förevisning och försäljning alla dagar